

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Aneta Galašová

**Občanská nauka a výchova v období první Československé
republiky**

Olomouc 2013

Vedoucí práce: Mgr. Gabriela Medved'ová

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 15. dubna 2013

.....

vlastnoruční podpis

Děkuji Mgr. Gabriele Medved'ové za odborné vedení diplomové práce, poskytování rad a materiálových podkladů k práci.

Obsah

Úvod.....	6
1 České školství na přelomu 19. a 20. století.....	8
2 Situace v Československu po 28. říjnu 1918	10
3 Školství v období let 1918-1938.....	12
3.1 Systém školství.....	12
3.2 Reformní pedagogika	15
3.3 Popřevratové změny a úkoly ve školství.....	18
3.4 Systém řízení školství	20
3.5 Změny v obecném školství.....	22
4 Občanská výchova a nauka v období první ČSR.....	24
4.1 Počátky snah o zavedení občanské nauky do škol	25
4.2 Koncepce občanské nauky ve Francii	30
4.3 První představy o koncepci občanské výchovy v ČSR.....	31
4.4 Tzv. malý školský zákon.....	34
4.5 Návrh osnovy občanské nauky a výchovy z r. 1923.....	39
4.6 Osnovy občanské nauky a výchovy z 11. dubna 1923.....	45
4.7 Osnovy občanské nauky a výchovy z r. 1926, 1930 a 1933	48
4.8 Metody občanské nauky a výchovy	53
4.9 Občanská nauka a výchova na učitelských ústavech	65
5 Učitel občanské nauky a výchovy	67
6 Rozbor učebnic a příruček	70
6.1 Učebnice občanské nauky a výchovy pro obecné školy	71
6.2 Učebnice pro školy měšťanské a pokračovací	84
6.3 Příručky občanské nauky a výchovy pro učitele.....	91
Závěr	94

Seznam použité literatury	96
Přílohy.....	99

Úvod

Cílem diplomové práce je podání ucelených informací o podobě občanské nauky a výchovy v období první Československé republiky, zejména o jejích prvních koncepcích, následném vývoji předmětu, o osnovách, které byly v průběhu let neustále doplňovány a měněny, a o metodách, které navrhovali tehdejší pedagogové pro efektivní vyučování občanské nauky a výchovy.

Publikace, která by tyto informace obsahovala, prozatím není v knihovnách nebo archivech k dispozici. O předmětu občanská nauka a výchova sice existuje mnoho článků, zejména v pedagogickém časopise Komenský, ale všechny jen z období let 1918 až 1938.

Občanskou naukou a výchovou se budeme zabývat z hlediska jejího zavedení jako samostatného předmětu do obecných, měšťanských a dalších pokračovacích škol, protože dříve byla občanská nauka a výchova pouze součástí jiných předmětů, jako například dějepisu nebo zeměpisu.

V úvodní kapitole práce jsme zařadili informace o českém školství na přelomu 19. a 20. století, zejména o podobě školství těsně před rozpadem Rakouska-Uherska.

Ve druhé kapitole se budeme zabývat situací v Československu bezprostředně po jeho vzniku, přiblížíme politický a hospodářský život, a také podmínky, ve kterých se začaly formovat učitelské odbory při jednotlivých politických stranách.

Ve třetí kapitole se budeme zabývat školstvím v Československé republice z obecného hlediska – přiblížíme systém školství, koncepci reformní pedagogiky, která usilovala o činnou školu, dále rozebereme změny a úkoly ve školství na počátku 20. století, systém řízení školství v Československu a jednotlivé fáze školské reformy.

Ve čtvrté kapitole se zaměříme na samotnou občanskou nauku a výchovu, zejména na počátky snah o její zavedení do škol jako samostatného vyučovacího předmětu, uvedeme i koncepci občanské nauky a výchovy ve Francii, protože z ní pedagogové v Československu hojně vycházeli, dále budeme pokračovat prvními představami o podobě občanské nauky a výchovy v Československé republice, přiblížíme hlavní body tzv. Malého školského zákona, uvedeme osnovy předmětu občanská nauka a výchova v jednotlivých letech, podáme základní informace

o metodách, které mohly být ve vyučování občanské nauky a výchovy používány, a zaměříme se na podobu občanské nauky a výchovy na učitelských ústavech.

V páté kapitole se krátce zmíníme o požadavcích na osobnost učitele občanské nauky a výchovy. Občanská nauka a výchova se skládala ze dvou částí, teoretické a mravoučné, a tak musel být učitel absolutně bez stranického zaměření, jeho úkolem bylo jít žákům příkladem a předávat jim společenské normy a hodnoty, což nemohl dělat každý.

Na závěr práce stručně zhodnotíme dostupné učebnice občanské nauky a výchovy, přiblížíme jejich formu a tematické zaměření na školách obecných, měšťanských i pokračovacích, dále ukážeme přínosnost nebo naopak nedokonalost některých příruček pro učitele, které byly vydávány v letech 1918 až 1938.

V přílohách jsou uvedeny příklady textů, ilustrací, tabulek nebo grafů z jednotlivých učebnic spolu s fotografiemi předních stran některých knih, které byly výtvarně zajímavě zpracovány.

K vypracování práce byla použita odborná literatura týkající se historie vzniku Československa a situace v republice na počátku 20. století, zejména kvůli kapitolám přibližujícím historický kontext, například *Československo 1918 – 1938* od autorů J. Bartoše a M. Trapla, nebo kniha od Z. Kárníka *Československo v éře první republiky*. Dále jsme vycházeli z knih, které se zabývaly reformní pedagogikou, novou koncepcí činné školy a systémem školství v Československu, například dílo od J. Koti a K. Rýdla *Poslání učitele a reformní pedagogika v Československu, K vývoji správy a řízení školství v českých zemích I. (1774 – 1989)* od K. Rýdla, nebo *Vývoj českého školství* od Z. Veselého.

Kapitoly, které jsou věnovány občanské nauce a výchově, jsou vypracovány na základě prostudování článků z jednotlivých ročníků (1918 až 1938) pedagogického časopisu *Komenský*, který byl k dispozici ve Vědecké knihovně v Olomouci. Z článků rozličných autorů byly čerpány nejen informace o prvních koncepcích občanské nauky a výchovy, jejich metodách, osnovách, ale i návrhy samotných pedagogů na zpracování některých témat v hodinách občanské nauky a výchovy, nebo vlastní zkušenosti s výukou podle osnov společně s návrhy na jejich změnu.

Do učebnic a příruček, které jsou posuzovány v šesté kapitole práce, bylo možné nahlédnout v Muzeu Komenského v Přerově.

1 České školství na přelomu 19. a 20. století

Nejdříve je nutné upřesnit informace o tom, jak vůbec školství vypadalo před reformními snahami, kterými se v dalších kapitolách budeme zabývat. Je potřeba si zodpovědět otázky, proč byla vlastně reforma nutná, kdo s ní přišel atd.

Život v Rakousko-Uhersku byl na přelomu století velmi složitý. Národnostní problémy, stále stoupající cena zboží a služeb, růst nepřímých daní, vzrůstající militarismus a zbrojení bylo příčinou radikalizace dělnické třídy a veřejného života vůbec. Tato situace se projevila samozřejmě i ve školství, které stagnovalo jak po stránce obsahové, tak i po stránce organizační. Přesto došlo ke značnému zvýšení počtu škol obecných, měšťanských, odborných i středních, což bylo spíše vynuceno populačními přírůstky.

Ve školství byla přijata různá úsporná opatření, která se týkala zejména školy obecné a měšťanské. Od roku 1910 byly zastaveny zemské dotace na stavbu škol, které byly z velké části přeplněné, jelikož ve třídách bývalo i 80 žáků, což je typické zejména pro měšťanské školy (Veselá, 1988, s. 55). Díky tomu, že byly zastaveny dotace na stavbu, nebyly zřizovány nové měšťanské školy a jejich význam klesal. Ve městech byly dokonce měšťanky chápány jako školy pro chudé a slabé žáky.

Kvůli celkově nízké úrovni národního hospodářství si začali pedagogičtí pracovníci uvědomovat, že národní školství už neodpovídá potřebám současné společnosti, jelikož se po žácích stále vyžadovala pasivita a přílišný intelektualismus. Společnost tehdy vyžadovala místo pasivity schopné aktivní jedince, takže potřeba revize školského systému byla čím dál vyšší.

Začalo se také řešit učitelské vzdělání. Sami učitelé totiž věděli, že pokud bude mít učitel vyšší vzdělání, přinese to dobré výsledky i při zvyšování vzdělanostní úrovně celého národa.

Učitelské ústavy, které byly zřizovány na základě říšského školského zákona v roce 1869, už novým poměrům přestaly vyhovovat. Na toto téma se pořádalo mnoho diskuzí, na kterých se utvořily dva názorové proudy na vzdělávání učitelů obecných škol. První zastával názor, že se učitelé mají vzdělávat na univerzitách stejně jako učitelé středoškolské, druhý proud zase prosazoval myšlenku vzdělávání učitelů na seminářích (Veselá, 1988, s. 60).

Všechny snahy po reformě obecného školství a vzdělávání učitelů ale zůstaly až do války jenom v podobě návrhů.

Světová válka velmi těžce dolehla i na české školství. Ihned po vypuknutí války byl značně zredukován počet tříd, některé školy byly dokonce v zimě i několik měsíců uzavřeny. Velmi často na školách střídali různí učitelé, mnohdy učili i neaprobovaní lidé (Veselá, 1988, s. 69).

Zpravidla nejlepší budovy byly zabírány pro potřeby armády. Výuka byla zredukována buď na tři dny odpoledne a tři dny dopoledne, nebo bylo střídání prováděno ob týden. Snížil se počet vyučovacích hodin a celkově byl školní rok zkracován, například pozdním začátkem školního roku nebo uhelnými prázdninami.

Od školy se požadovalo, aby přispívala k rakouskému válečnému úsilí, takže žáci museli sbírat pro vojsko peníze, knihy, noviny, vlnu, žákyně pletly rukavice, ponožky, šily prádlo atd.

Nástupem velkoněmeckého nacionalismu se české školství ocitlo ve složité situaci. Byly nařízeny revize žákovských knihoven, a díla, která byla svým obsahem nepřátelská vůči rakouským záměrům, musela být okamžitě vyloučena, jako například díla Aloise Jiráska a mnoha dalších významných spisovatelů. Kontrolovány byly také žákovské písemné práce a jejich povinná četba, tělocvik se stal spíše vojenskou přípravou. Součástí této „cenzury“ školy byla i sílící perzekuce učitelů, ale i samotných žáků (Veselá, 1988, s. 70).

Konec války a rozpad Rakouska-Uherska znamenal pro české školství lepší časy. Konečně byla překonána diskriminace českých škol vůči německým, a díky tomu byly požadovány nové osnovy, které byly do této doby jen úpravou těch německých. Čeština byla definitivně prosazena jako povinný předmět a později dokonce uznána jako vyučovací jazyk.

Problém ovšem stále zůstal v otázce rovnoprávnosti dívek i ve středoškolském vzdělávání, ale i vysokoškolského studia učitelů. (Veselá, 1988, s. 71).

Než se budeme zabývat reformními snahami ve školství, přiblížíme si krátce situaci v Československu po 28. říjnu 1918.

2 Situace v Československu po 28. říjnu 1918

Období těsně po 28. říjnu 1918 bylo velice těžké. Rozhodovalo se o charakteru nového státu a o jeho perspektivách. Vedení republiky se jali politikové buržoazních stran, kteří si společně se zástupci české sociální demokracie a s národními socialisty tuto moc hned v prvních dnech přisvojili (Husa, 1962, s. 52). Buržoazie měla klíčové postavení ve všech orgánech státní moci a snažila se upevnit své postavení i ve státním aparátu.

Československá republika převzala z bývalého Rakousko-Uherska velkou část jeho průmyslové výroby. Po první světové válce se republika hospodářsky i politicky orientovala na západ, zejména na Francii, která si díky Československu budovala svou mocenskou pozici ve střední Evropě. Ihned po převratu bylo nutné zabezpečit hranice republiky (Kopáč, 1971, s. 9).

Němci totiž vytvořili ze západní, rakouské části bývalé monarchie, stát Německé Rakousko, a chtěli, aby se součástí stalo i české pohraničí, s čímž československé vládní orgány samozřejmě nesouhlasily. Češi nakonec za podpory již zmíněné Francie a Velké Británie směli obsadit své území až k historickým hranicím. Obsazování území započalo 27. listopadu 1918, dokončeno bylo na přelomu let 1918 a 1919 (Klímek, 2003, s. 26).

V republice neustále vzrůstalo napětí mezi obyvatelstvem (buržoazií a dělnickou třídou), k jehož zostření přispívaly i poválečné hospodářské potíže.

Buržoazie byla nucena postupovat velmi opatrně, jelikož v roce 1919, při obecních volbách, byla silně zastoupena sociálně demokratická strana v čele s V. Tusarem. V únoru 1920 byla přijata ústava, která zaručovala rovnost všech občanů před zákonem, byla uzákoněna svoboda tisku a shromažďování, zavedeno všeobecné, rovné a tajné hlasovací právo (poprvé směly volit i ženy). Dále byla uzákoněna osmihodinová pracovní doba, byly zřízeny podpory pro nezaměstnané. Začala pozemková reforma, která byla prováděna nedůsledně, protože vedla k posílení vesnické buržoazie. Bohatí statkáři získali za malé částky tzv. zbytkové statky.

Život v Československu se v této době vyznačoval velkou politickou roztříštěností, která vedla k vytváření koaliční vlády (Kopáč, 1971, s. 10).

Mimo soustavu politických stran stála tzv. skupina Hradu, jejíž příslušníci byli zejména bývalí členové Masarykovy realistické strany. Ti měli značný vliv

v hospodářském i kulturním životě, dokonce i v jednotlivých politických stranách. Tato skupina ovlivňovala i učitelstvo, které bylo v tomto období významným činitelem zejména díky organizacím a periodickému tisku. Za války byli učitelé za své protirakouské postoje a pokrokovost perzekuováni, jejich plat byl velmi malý, a tak když polevila cenzura, začaly do tisku pronikat zprávy o tom, že díky samostatnému státu a změnám v sociální sféře, bude učitelstvu umožněno zlepšit své podmínky pro život. Učitelé se začali shromažďovat do učitelských odborů při jednotlivých politických stranách.

Hlavní organizací byla Ústřední rada českých zemských organizací učitelských, která předala požadavky učitelů vládě. Mezi základní požadavky patřilo například zlepšení finančních i hmotných podmínek, školská reforma, náboženská svoboda atd. (Kopáč, 1971, s. 11).

Ústřední rada českých zemských organizací učitelských byla v roce 1920 nahrazena Československou obcí učitelskou, jejímž hlavním cílem bylo vysokoškolské vzdělání učitelů. Tento bod ale zůstal ještě dlouho nevyřešený zejména kvůli nedostatku kvalifikovaných pracovníků, kteří by na vysokých školách mohli budoucí pedagogy vyučovat (Kopáč, 1971, s. 42).

V další kapitole se budeme zabývat reformními snahami ve školství.

3 Školství v období let 1918-1938

3.1 Systém školství

Meziválečné období kladlo na úroveň vzdělanosti společnosti mnohem větší nároky než v období předválečném. Školství mělo nyní sloužit republikánskému demokratismu, nikoliv monarchickému, přísně hierarchickému uspořádání společnosti (Kárník, 2003, s. 524).

Obyvatelstvo Československa patřilo ve 20. letech k nejméně vzdělaným v Evropě. Povinná školní docházka byla již před rokem 1918 stanovena od 6 do 14 let, ale na Slovensku až v roce 1927. Do té doby bylo možné školu navštěvovat jen do 12 let, a proto ještě v roce 1921 neumělo číst a psát 15 % obyvatel Slovenska, na Podkarpatské Rusi to bylo dokonce kolem 50 %.

Učitelé na obecných nebo měšťanských školách museli absolvovat učitelské ústavy. Učitelé měšťanských škol navíc skládali odborné kvalifikační zkoušky. Profesori na středních školách museli mít vysokoškolské vzdělání. V roce 1919 byl zrušen i povinný celibát učitelek (Bartoš, Trapl, 2001, s. 76).

Velká část škol, které ve 20. letech existovaly, bylo státních, na východě republiky měly ale výrazný podíl v základním školství školy obecní a církevní. Vyšší střední školy mohly být i jiného typu než státní, a to například školy soukromé – školy měst a obcí, nadací a spolků, církví a klášterů, ale i podniků (školy firmy Baťa) (Bartoš, Trapl, 2001, 77).

Základním typem škol byly školy obecné a měšťanské, po té mohl žák přejít na střední školu nebo na tzv. školu pokračovací, o kterou se budeme zabývat později.

Školy obecné (ľudové) byly osmileté, ale v místech s malým počtem žáků nebylo neobvyklé, že se v jedné třídě soustředilo více ročníků. Po pěti letech docházky na obecné škole, směl žák zůstat na této škole i nadále až do skončení povinné docházky, nebo mohl přejít na měšťanskou školu nebo střední všeobecně vzdělávací školu. Na poslední dvě jmenované směly přestoupit jen velmi nadané děti a děti majetných rodičů, kteří si studium mohli finančně dovolit.

Většina dětí na venkově proto dostudovala obecnou školu a následně pracovala jako nekvalifikovaná pracovní síla v průmyslu a zemědělství, například jako dělníci, služebnictvo atd.

Malá část žáků absolvovala tříletou, někdy i čtyřletou školu měšťanskou, o které jsme se již zmiňovali. Absolventi měšťanských škol se většinou chtěli učit nějakému řemeslu nebo jinému povolání v továrnách. Učňové se tedy dále vzdělávali díky odbornému výcviku a navštěvovali tzv. pokračovací školy (Bartoš, Trapl, 2001, s. 77).

Tyto vznikaly už v době Rakouska-Uherska. Vyučovalo se zde po večerech a o nedělích. V průběhu 20. let jich existovalo 800 a navštěvovalo je celkem 34 000 žáků. Školy pokračovací ještě doplňovaly školy živnostenské a kupecké.

Dvacátá léta byla ale pouhou úvodní kapitolou pro rozvoj pokračovacích škol, jelikož povinné osnovy a platový řád učitelů byly vypracovány až v roce 1930 (Kárník, 2003, s. 524).

Jen poměrně malá část dětí přecházela po ukončení pátého ročníku obecné školy na střední všeobecně vzdělávací školy – gymnázia, reálky nebo reálná gymnázia. Ty byly převážně osmileté. Gymnázia byla přípravou pro vysoké školy a podle tehdejších zvyklostí byly jenom tyto typy škol označovány za střední (Bartoš, Trapl, 2001, s. 77).

Pro utřídění poznatků o školství ve 20. letech se krátce zmíníme i o ostatních středních školách.

V roce 1924 byl přijat definitivní návrh na délku studia na střední škole. Škola měla osm tříd, které byly rozděleny do dvou čtyřletí – první základní a druhé specializované.

Od školního roku 1923/1924 byla zrušena dívčí lycea, jelikož se náplň výuky shodovala s ostatními středními školami, kam měly dívky zcela volný přístup.

Co se odborného školství týče, značně se rozmnožily hospodářské školy, které byly určeny pro výchovu v zemědělské oblasti. Dále existovaly školy lesnické a průmyslové školy, které dosáhly největšího rozmachu (nejpočetnější byly strojní průmyslové školy). Mezi další odborné školy můžeme zařadit i obchodní akademie (Kárník, 2003, s. 526), na kterých se studovalo čtyři roky, dále dvouleté obchodní školy a různé školy pro ženská povolání (školy rodinné).

Ke středním školám se řadily i čtyřleté učitelské ústavy (Bartoš, Trapl, 2001, s. 78). Na konci 20. let existovalo v Československu 60 učitelských ústavů. Pro

absolventy středních škol byly po roce 1930 zřizovány i přípravné jednorocní pedagogické akademie (Bartoš, Trapl, 2001, s. 79).

Vysoké školství mělo poskytnout nejvyšší stupeň vzdělání v zásadě ve všech oborech, ale tím se v této práci nebudeme zabývat.

Počet škol, žáků či studentů v roce 1930, uvádíme v tabulce č. 1, dle díla Bartoše a Trapla (2001, s. 78).

Tab. č. 1 Počet škol a studentů či žáků v ČSR v r. 1930

Typ školy	Počet škol	Počet žáků	Z toho dívek
Vysoké školy	16	31 578	3 918
Střední školy	352	89 088	25 214
Odborné školy	733	101 035	44 513
Pokračovací školy	2 988	192 483	42 147
Obecné a měšťanské	18 865	1 949 061	966 979

V další kapitole se krátce zmíníme o reformní pedagogice, jelikož toto hnutí bylo velmi důležité pro další vývoj školství na počátku 20. století.

3.2 Reformní pedagogika

Reformní pedagogické hnutí se skládá z řady jednotlivých proudů a směrů a mělo rozhodující význam pro vývoj evropského školství a pedagogického myšlení. O vývoji reformní pedagogiky v Československu není dostatečné množství informací, protože výsledky této pedagogiky nebyly dostatečně propagovány. To je způsobeno ideologickým vlivem marxistické pedagogiky, která reformní pedagogiku odmítala s tím, že přeceňuje roli dítěte.

Období, ve kterém se reformní pedagogika formovala, je zřejmě vůbec nejplodnějším v dějinách výchovy a vzdělání.

Zastánci reformních snah využívali veškeré tehdejší moderní pedagogické názory a představy pro inspiraci při vytváření vlastních modelů budoucí české školy již od 80. let 19. století. Někteří pedagogové se na přelomu století začali zajímat i o myšlenky L. N. Tolstého. To znamenalo odklon od oficiální linie germanizace českého prostředí.

Po vytvoření Československa vznikaly různé pedagogické pokusy, kterými se učitelé snažili přispět k úsilí za vytvoření nové československé školy. Ve 20. letech minulého století získalo reformní pedagogické hnutí v ČSR poměrně širokou organizační základnu, která navázala pravidelný kontakt se zahraničními reformními institucemi (Kořa, Rýdl, 1992, s. 16).

„Celkem objektivně hodnotil výsledky prvního desetiletí český pedagogický historiograf slovy: „Celkem nelze zamlčeti, že výsledky těchto škol pokusných neodpovídaly nadlidské námaze jejich zakladatelů a pěstitelů a měly na praxi průměrné školy obecné u nás celkem vliv nepatrný.“ Z hlediska potřeb reformy čsl. školství hodnotil individualistické pokusy negativně i významný křesťanský pedagog a filosof Jan Uher: „Bylo mnoho chuti a pěkné práce. Ale myslím, že duch nebyl vždy správný.“ (Kořa, Rýdl, 1992, s. 16–17)

Úplně novou kvalitu ve vývoji čsl. školství představují 30. léta. Do vědomí společnosti jsou prosazovány zcela nové tzv. vědecké základy pedagogiky.

Reformně pedagogickou aktivitu můžeme rozdělit podle Kořa a Rýdla (1992, s. 18) do čtyř etap. Pro nás budou důležité jen první tři:

„1. Období konce 19. století až do roku 1918, jehož převažujícím momentem bylo pronikání pedagogického liberalismu.

2. *Období 20. let, v nichž převažovaly individuální pokusy s pracovní školou.*

3. *Období 30. let, se silným reformním hnutím za jednotnou diferencovanou školou.*

4. *Období 1945–1948, v němž převažoval marný zápas za udržení reformně pedagogických idejí, vyjadřujících demokratičnost a humánnost společnosti.*“

V reformním úsilí můžeme sledovat dva proudy, a to romantický proud, který se realizoval zejména v pokusných školách vedených silnými individualitami, ty ale nemohly čelit nástupu snah po realizaci vědecky založené reformy školství, a tak většina těchto pokusů skončila na konci 20. let. V tuto dobu se již formoval druhý proud, který čerpal z objektivních vědeckých poznatků. Ty měly poskytnout základ pro reformu čsl. školství. Tento proud byl poté směrodatný pro celá 30. léta.

Vzorem pro naše vzdělávací instituce se staly školy v USA, jejichž výsledky byly měřeny vědeckými metodami. Cílem bylo zvýšit efektivnost a úroveň běžných škol, které by byly schopny vzdělávat většinu dětí moderními způsoby.

V roce 1930 byl vydán Organizační a učební plán reformních škol, na jehož základě byly státem povoleny pokusné školy obecné I. stupně (pro žáky 6 až 11 let), jednotné školy II. stupně (tzv. komenium – 11 až 15 let), které v sobě mělo spojit nižší gymnázium s měšťanskou školou, a v roce 1934 také jednotná škola III. stupně (tzv. athenea – 15 až 18 let). Z původního plánu byla realizována jen část, ale i přesto tento pokus, který trval až do začátku druhé světové války, přinesl řadu pozitivních výsledků pro zlepšení a zefektivnění práce školy po stránce výchovné i vzdělávací.

Ve 30. letech se zformovaly i tzv. trvalé pedagogické hodnoty, za které můžeme považovat zejména místo, které dítě ve škole získalo – pedocentrismus, na jehož základě byla dětem umožňována svoboda projevu. Velmi důležité bylo zjištění potřeby individuálního přístupu k dětem, což mělo za následek bouřlivý rozmach didaktických a výchovných metod a postupů. Důležitý byl i ideál tzv. činné školy jako protikladu k tradiční pasivní intelektualistické škole. Dítě mělo poznatky získávat zejména vlastní prací (Kořa, Rýdl, 1992, s. 23).

Díky reformním snahám se škola začala otevírat společnosti. Díky tomu začaly ve školní praxi působit různé organizace a instituce ze sociální i kulturní sféry. Reformní školy také umožňovaly užší spolupráci s rodinou a sociálním prostředím dítěte (Kořa, Rýdl, 1992, s. 24).

První reformní školy vznikly v Praze, ve Zlíně a Humpolci. Postupně v dalších letech vznikaly v různých místech republiky i školy další (zatím pouze I. a II. stupeň). Nevýhodou pokusných škol ale bylo to, že žáci nemohli z kolenia přestoupit do vyššího gymnázia, jelikož pokusné školy měly statut měšťanských škol. Předpoklad jednotné školy tedy bohužel v praxi nemohl být naplněn. Proto se v roce 1934 přistoupilo k realizaci jednotné školy III. stupně, již zmíněného athenea, které se jako soukromá škola udrželo zejména kvůli podpoře rodičů až do roku 1941.

Výhodou reformních škol byl ideově jednotný pevný program. Ve školách byly v oblasti vyučovací zkoušeny přirozené situace a přirozené reakce, vnitřní motivace žáků k vyučování, individualizace vyučování a metody, které podporují samostatnou práci žáků (například projekty, problémové vyučování atd.). V oblasti výchovy se učitelé zaměřovali na žákovskou samosprávu, třídní schůzky, žákovské kluby, školní časopisy, exkurze atd.

Novinky, které byly zaváděny do pokusných škol, postupně přecházely i do praxe ostatních škol. Tak vzešla z pokusných škol reforma československé školy.

O reformních snahách v Československu 30. let byl svět informován prostřednictvím různých konferencí a sjezdů, kterých se naši pedagogové účastnili. Nejvíce se ale o našem školství v zahraničí dozvídali pomocí překladů původních prací čsl. pedagogů a učitelů (Kot'a, Rýdl, 1992, 42).

V další kapitole se budeme zabývat změnami a úkoly ve školství bezprostředně po vzniku Československé republiky.

3.3 Popřevratové změny a úkoly ve školství

Popřevratové nadšení přineslo myšlenku oživení odkazu Komenského a to, že český národ konečně drží vládu ve svých rukou a bude možné změnit mnoho věcí. Tato atmosféra nadějí se promítla i do oblasti školství. Všechny změny měly být prodchnuty duchem demokracie, z níž také vyplývala idea rovnosti, která předpokládala jednotu školství (Veselá, 1988, s. 72).

V tomto období si dle Veselé (1988, s. 72) nová republika vytyčila tyto cíle:

- „1. vyrovnat stav školství na celém území republiky a zvýšit počet všech typů škol;*
- 2. posílit úlohu státu nad školstvím a omezit vliv církve;*
- 3. modernizovat školství zejména po stránce obsahové;*
- 4. dát žákům a studentům vysokoškolsky odborně a pedagogicky připravené učitele.“*

Jak si cíle vytyčili, tak se také stalo. Začaly být zakládány nové školy obecné a měšťanské s českým a slovenským vyučovacím jazykem, stejně tak nové střední školy, které byly zakládány spíše na národnostně smíšeném území, protože tam většinou dosud střední školy chyběly. Konečně došlo po mnohaletém úsilí ke zrovnoprávnění českého školství v počtu škol.

Usilovalo se také o sjednocení školské správy. Jednou z významných změn byl tzv. malý školský zákon (č. 226/1922 Sb.) ze dne 13. července 1922, který řešil problematiku obecného školství. Sjednocení předpisů bylo totiž důležitým předpokladem pro rychlý poválečný rozvoj národního školství (Veselá, 1988, s. 74). K dalším důležitým zákonům, které byly na počátku 20. století vydány, patří zákon č. 292/1920 Sb. o úpravě správy školství z 9. dubna 1920, který zdůrazňuje úlohu státu ve správě vzdělávání a vůbec školství jako takového, dále jím byla posílena i role Ministerstva školství a národní osvěty.

Posílením úlohy státu logicky došlo k omezení moci církve, která již do školství nemohla tolik zasahovat. Ministerským výnosem z roku 1918 bylo určeno, že náboženské úkony nejsou součástí výuky a účast nebo neúčast na nich nemůže nijak ovlivnit známku z chování a ani celkovou známku z náboženství, které se později stalo nepovinným předmětem.

Nutné také bylo změnit obsahové zaměření škol. Školy byly totiž české pouze, co se do vyučovacího jazyku týče. Jejich vzdělávací obsah, ale i duch, byl stále rakouský. Školy obecné vycházely z osnov let šedesátých a osmdesátých (Veselá, 1988, s. 75–76).

Situací v obecném školství se budeme blíže zabývat v kapitole 3.5. Nyní upřesníme systém řízení školství za první republiky.

3.4 Systém řízení školství

Stát v období první republiky, jak už jsme se zmínili v předchozí kapitole, zasahoval do oblasti školství, vědy, osvěty a kultury jen v nezbytných případech a spíše jen tam, kde bylo potřeba hmotné zajištění a jednota. Republika tehdy patřila ke kulturně nejvyspělejším na celém světě a tento trend se neustále zlepšoval. Postupně se vyrovnával i rozdíl mezi západní a východní částí republiky – v jazykové oblasti byla zrovnoprávněna čeština a slovenština, příslušníci jiných národností se mohli vzdělávat ve svém vlastním jazyce.

Nejvyšším orgánem oblasti školství bylo Ministerstvo školství a národní osvěty (Bartoš, Trapl, 2001, s. 75), v jehož čele stál sociálnědemokratický politik Gustav Habrman. Agenda ministerstva byla dle Kopáče (1971, s. 16) rozčleněna do šesti odborů: „1. věci škol národních, mateřských a zvláštních, 2. věci škol středních a učitelských ústavů, 3. věci škol odborných, 4. věci škol vysokých, vědeckých ústavů a institucí, 5. věci osvěty a sociální péče studentské, 6. věci církevní, fondové a nadační.“ Samo ministerstvo potom spravovalo přímo státní menšinové školy, odborné a vysoké školství.

„Nižšími úřady byly Zemské školní rady pro Čechy v Praze, pro Moravu v Brně a pro Slezsko v Opavě. Předsedou Zemské školní rady byl vždy náčelník zemského úřadu (tzv. zemský prezident). Zemským školním radám byly podřízeny střední školy včetně učitelských ústavů, dále národní školy a vykonávaly i metodický dozor nad nižšími školními úřady.“ (Rýdl, 2010, s. 14) Dalšími složkami byly okresní politické úřady a samosprávné obce, při jejichž působení byly zřizovány odborné rady a komise jako například okresní školní výbory a místní školní rady, které byly složeny ze zástupců učitelů a občanů, popřípadě, na vyšších pozicích, ze školních inspektorů (Bartoš, Trapl, 2001, s. 75).

Okresní školní výbor měl v kompetenci řízení a správu všech mateřských a národních škol příslušného okresu. Pečoval o zlepšení podmínek škol, zajišťoval vzdělání učitelům a svolával učitelské konference.

Místní školní rady zastupovaly obec ve všech právních jednáních, která se týkala školství, měly za úkol zajišťovat materiální vybavení škol, kontrolovaly plnění povinné školní docházky. Dále dohlížely na vzdělání učitelů a zejména kontrolovaly mravné chování žáků mimo školní budovu (Rýdl, 2010, s. 16).

Nově byly zřizovány i okresní osvětové sbory a v obcích místní osvětové komise a knihovní rady. Osvětové komise organizovaly tzv. lidové školy, vzdělávací kurzy, besedy a přednášky. Nejdůležitějšími centry kulturního a společenského života ale byly hlavně školy a spolky (Bartoš, Trapl, 2001, s. 75).

Ve třicátých letech se objevilo několik pokusů o reformu správy školství, ale kromě zřízení tzv. újezdních školních rad, které nahradily místní školní rady, se na správě školství mnoho nezměnilo. Ve druhé polovině třicátých let byly totiž veškeré pokusy o změnu odsunuty na vedlejší kolej kvůli celkovému ohrožení státu a až do obsazení republiky německým wehrmachtem, se podoba správních orgánů a úřadů nijak neměnila (Rýdl, 2010, s. 22–23).

V další kapitole se budeme zabývat změnami v obecném školství.

3.5 Změny v obecném školství

K provedení reformních změn ve školství mohlo dojít teprve tehdy, když budou ve státě odpovídající společenské podmínky, což byl asi ten největší problém. Existovaly v podstatě tři hlavní překážky, díky kterým se reformní ideje nedařilo zcela prosazovat.

První překážkou byly hospodářské potíže, které přinesla válka, druhou překážkou byla politická roztržičnost národa a poslední překážka je historického charakteru – ta vyplývala z různorodosti postavení Slovenska a Podkarpatské Rusi.

V roce 1922 byl vydán tzv. malý školský zákon, o kterém už jsme se zmiňovali dříve. Týkal se všech škol v republice a dosáhlo se jím sjednocení národních škol jak po stránce obsahové tak i organizační (Veselá, 1988, s. 76). Tento zákon zavedl některé nové předměty jako například ruční práce pro chlapce, domácí nauka pro dívky, tělocvik nebo občanskou nauku a výchovu. Osnovy pro nové předměty byly vydány hned v roce 1923.

Dále zákon zavedl osmiletou školní docházku, postupně se také snižoval počet žáků ve třídě z 80 na 60.

S úředními změnami, které přinesl tzv. malý školský zákon, byla řešena i nová koncepce obecné školy. Bylo vytvořeno mnoho návrhů na strukturu školství. Jmenujme si alespoň z nich.

V roce 1918 vypracoval moravský pedagog Josef Úlehla návrh na novou strukturu obecného školství. Ten byl velice pokrokový, protože v něm Úlehla například požadoval, aby se děti v 1. a 2. ročníku školní docházky vzdělávaly a rozvíjely jen na základě procházek a rozhovorů s učiteli a neměli tak pevný rozvrh a žádné učebnice nebo osnovy.

Povinná školní docházka měla dle Úlehly trvat do 15 let. Tato koncepce byla bohužel brněnskou učitelskou poradou zamítnuta (Veselá, 1988, s. 77).

Jelikož ani jeden návrh koncepce obecného školství nebyl dostačující, svolalo Ministerstvo školství a národní osvěty v dubnu roku 1929 anketu o školské reformě, ve které bylo položeno osm otázek. Uveďme si některé z nich (Veselá, 1988, s. 80):

„1. Má nižší a střední stupeň obecné školy být pětiletý s tříletým stupněm vyšším, nebo má být čtyřletý, na který by navazoval čtyřletý vyšší stupeň;

2. *Má měšťanka navazovat na 5. rok obecné školy a zůstat tříletá s fakultativním ročníkem čtvrtým, nebo má být čtyřletá a navazovat na čtyřletou školu obecnou;*

3. *Má být měšťanka jako dosud povinnou nebo výběrovou školou;*

4. *Má být měšťanka náhradou za nižší stupeň střední školy nebo podržet svůj cíl: připravovat pro praktická povolání? “*

Nakonec z diskuze vyplynulo, že bude například zachován dosavadní systém obecné školy a školy měšťanské, což znamená 5 + 3 roky školní docházky.

Změny probíhaly kromě vnitřní organizace škol a obsahového zaměření i v didaktice jednotlivých předmětů. V nově koncipované škole byl výchovně vzdělávací proces rozdělen do pěti fází.

V první fázi bylo žákům podáno nové učivo. Navazovalo se při tom na žákovy zkušenosti, což mělo žáka zároveň motivovat. Novému učivu měly předcházet exkurze, vycházky, doporučováno bylo i užití kreseb a jiných pomůcek (Veselá, 1988, s. 82).

Ve druhé fázi docházelo k rozboru učiva. V této fázi byl kladen důraz na spolupráci učitele a žáka, protože učivu mělo být dokonale porozuměno. Spolupráce měla probíhat tak, že učitel žákům předkládal problémy, ti na ně hledali odpovědi a následně sdělovali to, na co nepřišli.

Následovala fáze abstrakce, v níž se vytvářely pravidla, poučky a definice, přičemž měl vzniknout jakýsi stručný přehled učiva. Učitel dával žákům otázky a ti na ně samostatně tvořili odpověď.

Čtvrtá fáze byla zejména opakovací. Při opakování se vybíraly jen ty nejdůležitější vědomosti a dávaly se do nových souvislostí, aby se zabránilo mechanickému opakování.

V poslední fázi se nové poznatky aplikovaly v různých situacích.

Vytvářela se tak postupně činná škola, která měla rozvíjet tělesnou i duševní stránku žáka tím, že žáci nabývají svých vědomostí a dovedností vlastní prací (Veselá, 1988, s. 83).

Všechny zásady, které jsme si uvedli, prozatím platily pouze na pokusných školách, o kterých jsme se již zmiňovali dříve.

V další kapitole se budeme zabývat občanskou naukou v období let 1918 až 1938.

4 Občanská výchova a nauka v období první ČSR

Podle Marie Bezchlebové (2001, s. 68) se na počátku 90. let objevovaly názory, že občanská výchova není vůbec potřeba, protože je žák schopen zorientovat se ve společenských, politických a osobních problémech sám. Tento názor byl snad podmíněn zejména strachem o to, že předmět občanská nauka by mohl být snadno nástrojem pro stranicky a ideologicky pojatou výchovu dětí a mládeže. Po roce 2000 je ale občanské výchově přikládán stále větší význam jak ve státní školské politice, tak v pedagogické veřejnosti.

Mnoho námitek se objevovalo zejména ve spojitosti s názvem předmětu, protože název občanská nauka byl používán v období komunistického režimu. Přitom stejný nebo velmi podobný název byl užíván i v letech 1918 až 1938. Přesněji v tehdejších základním školství to byla nauka občanská a mravní, později ve 30. letech občanská nauka a výchova.

Podle Bezchlebové (2001, s. 69) se „*v současnosti zapomíná, že máme ve výchově k občanství dobrou tradici, samozřejmě přesahující poúnorové období – tradici první Československé republiky, kdy se nedá o demokratickém charakteru našeho státu pochybovat.*“

V další kapitole se budeme zabývat snahami o zavedení samostatného předmětu občanská nauka do škol.

4.1 Počátky snah o zavedení občanské nauky do škol

Na začátku této kapitoly si můžeme položit otázku, proč se vlastně začaly objevovat požadavky zavedení samostatného předmětu občanské nauky do škol, když ji stačilo integrovat jako průřezové téma do jiných předmětů, jako například dějepisu, českého jazyka a dalších?

V průběhu války někteří lidé vydělávali na neštěstí ostatních a ztratili tak jakýkoliv stud a úctu k ostatním. Vůbec jim nevadilo, že válka jednou skončí a všechny jejich skutky budou potrestány. Válka ukázala, jací lidé opravdu jsou. Někteří dokonce pozbyli smysl pro společnost, spravedlnost a výchovu.

Proto se začalo po válce uvažovat o revizi vyučovacích osnov, které měly mít za úkol vychovávat žáky k sociální spravedlnosti, k lidskosti a smyslu pro společnost.

Milan Šilha tvrdí, že národní výchova dnes musí vychovávat pilné občany, toužící po úspěchu, ale v rámci sociální spravedlnosti (Komenský, 3. 1. 1919, s. 2).

Společně s návrhy na změnu učebních osnov a zavedení nových předmětů, bylo nutné nahradit i stávající čítanky k jednotlivým předmětům, jelikož vštěpovaly žákům rakouské vlastenectví. Učitelé zcela změnili přístup například k vyučování historie. Místo dějin dynastie Habsburků, učili národní dějiny českých zemí, zaměřili se na významné české osobnosti a zejména na období českých dějin, která byla v době monarchie v pozadí. Stejně tak v zeměpisu se zaměřili na podrobnější místopis, protože díky rozdělení na jednotlivé samostatné státy nemuselo být probíráno tak velké území.

Václav Kvarda ve svém článku *Nové čítanky* (Komenský, 31. 1. 1919, s. 2) říká: „*Ve všech školách republiky musí žák nabýti stejných základních vědomostí o národě a jeho dějinách, o ústavě, o tvůrcích státu, o legiích, ve všech bude se učiti podrobnému zeměpisu, zpěvu písní vlasteneckých, statistice republiky apod.*“

Vůbec první návrh na zavedení občanské nauky do škol, podal dr. Antonín Uhlíř, který požadoval, aby ministerstvo vykonalo všechny potřebné kroky k tomu, aby mohla být občanská nauka zavedena do všech typů škol, tzn. obecných, měšťanských, středních i odborných, jako samostatný předmět.

Na základě tohoto požadavku měly být zřízeny katedry občanské výchovy i na vysokých školách, kde by se mohli učitelé dozdělovat. Pokud by učitel neměl možnost studovat tento aprobační předmět na vysoké škole, měl jim být odpřednášen na učitelských ústavech.

Dr. Uhlíř také podal návrh na organizaci bezplatných tzv. lidových kurzů občanské výchovy, které měly probíhat za spolupráce, úřadů politické správy, školskými organizacemi a samozřejmě obcemi, které měly pro kurzy zajistit vhodné prostory pro jejich konání. V těchto kurzech měly být občanům předány základní informace o novém státním zřízení, o právech a povinnostech každého občana (Komenský, 6. 12. 1918, s. 5).

Politická vyspělost občanů je totiž jedním ze základních předpokladů pro existenci svobodného národního státu. Stát může být podle Národního shromáždění prospěšný jen tehdy, znají-li všichni jeho občané svá práva i povinnosti ke státu a mají-li vlastenecké cítění. Tyto vlastnosti občanů republiky bylo třeba pomocí kurzů občanské výchovy vybudovat, jelikož kvůli utlačování Rakouskem získalo mnoho obyvatel ke státu určitý odpor a pocit, že jejich základní občanskou povinností je státu škodit a klamat ho.

V období Rakouska-Uherska většina z občanů monarchie nebyla ani politicky vzdělána, a tak nemohli protestovat vůči utlačování Rakouskem, což se změnilo po rozpadu monarchie.

Stát je od této chvíle povinen zajistit politickou výchovu všech svých obyvatel. Jedním z hlavních úkolů této výchovy má být překlenutí pomyslné propasti mezi státem a občanem. Každý by si měl uvědomit, že stát jsou lidé a všechno, co dělají státu, dělají i sami sobě (Komenský, 28. 2. 1919, s. 5).

Kulturní výbor tedy 22. ledna 1919 předložil Národnímu shromáždění návrh na organizaci lidových kurzů občanské výchovy. Zákon č. 67/1919 zněl následovně:

„§ 1. V celé oblasti státu československého buďtež pořádány bezplatné kurzy občanské výchovy, v nichž by se všemu občanstvu dostávalo odborného lidového výkladu o ústrojí státu, o působnosti jeho ve všech oborech jeho činnosti a o právech a povinnostech občanů státních.

§ 2. K tomu cíli zřizují se v každém městě, které je sídlem dosavadního okresního zastupitelstva, resp. sídlem župním s náležitým zřetelem na politické strany zvláštní sbory, složené z osob věci znalých a z delegátů vzdělávacích spolků a jednot místních a okolních. Sbory tyto mají pořádati ve všech obcích svého okrsku tyto kurzy a jsou oprávněny zřizovati v jednotlivých místech své odbory.

§ 3. *Náklad na pořádání těchto kursů se hradí z příspěvků měst, obcí, okresní, resp. župní samosprávy a ze subvencí státních. Obce jsou povinny se postarati o vhodnou místnost (vyloučeny jsou hostince) a nesou náklad věcný.*

§ 4. *Organisace i správa těchto kursů a dohled na ně náleží příslušnému oddělení Ministerstva školství a národní osvěty.*

§ 5. *Zákon tento nabývá působnosti dnem vyhlášení.*

§ 6. *Provedení zákona svěřuje se ministru školství a národní osvěty.*¹

O organizaci lidových kurzů se měly starat osvětové sbory, které se skládaly ze zástupců politických stran jednotlivých okresů, člena zastupitelstva obce, dvou zástupců okresní školní rady a zástupců nejvýznamnějších spolků, které se zabývají všeobecně vzdělávací činností. Každý sbor si zvolil svého předsedu, pokladníka a jednatele, který byl důvěrníkem Ministerstva školství a národní osvěty (Komenský, 31. 7. 1919, s. 7).

Kurzy, přestože byly bezplatné, a pro všechny občany, nebyly mezi obyvatelstvem příliš oblíbené.

Kromě lidových kurzů pořádaných v obecních prostorách se občanská nauka původně vyučovala i v podobě kurzů pro učitele a učitelky, kteří si tímto doplňovali své vzdělání (Komenský, 10. 5. 1919, s. 6).

Velkým vzorem pro koncepci občanské výchovy u nás, byla občanská výchova ve Francii, kde byl tento předmět propojen i s morálním vyučováním. František Merta ve svém článku *Mravní výchova ve školách francouzských* (Kom., 7. 6. 1919, s. 5) cituje Francouze Paula Berta, který cíl občanské výchovy naznačuje takto: *„Vyučování občanské nemá toliko obsahovat výklad učitelův o ústavě, která nás řídí, o organisaci občanské, správní, finanční, vojenské, politické naší společnosti demokratické: musí býti ještě něčím více. Svrchovanost a nedělitelnost národa, rovnost před zákonem, úcta k svobodě individuální, rovná účast v úkolech sociálních, rovná přístupnost veřejných míst, všeobecné právo volební, volné hlasování o daních a nade vše svoboda svědomí, všem těmto vymoženostem revoluce francouzské má býti mládež vyučována s úctou a uznalostí.“*

Stejně jako na našich školách, byla na některých francouzských školách vyučována občanská výchova jako součást zeměpisu nebo dějepisu. Ve většině případů

¹ *Tisky* [online]. Dostupné na World Wibe Web
<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0428_00.htm>

byla tehdejší občanská výchova průřezovým tématem, které mělo prostupovat všemi předměty, a to jak nejčastěji a nejdůsledněji to bylo možné (Kom., 7. 6. 1919, s. 5).

Na učitelském sjezdu, který se konal v Praze 30. a 31. března 1920 bylo rozhodnuto, že se občanská mravouka stane součástí povinného vzdělávání a nahradí tak dlouho diskutovaný povinný předmět náboženství (Komenský, 1. 4. 1920, s. 198). Spojení občanské nauky a mravouky bylo zavedeno už výnosem Ministerstva školství a národní osvěty z 2. září 1919. Ministerstvo se inspirovalo francouzským příkladem, ovšem ne doslova. Ve Francii mohla být občanská nauka připojena kromě mravouky i k zeměpisu nebo dějepisu. Tato volnost volby u nás nebyla.

S výnosem Ministerstva školství a národní osvěty ale nesouhlasilo mnoho pedagogů. Například Milan Rychlovský ve svém článku Poznámky k vyučování mravouce ve IV. tř. občanských škol (Komenský, 27. 5. 1920, s. 257) tvrdí, že by se občanská nauka lépe zařadila právě do zeměpisu nebo dějepisu. Odvolává se na úřední instrukci francouzského Ministerstva vyučování, kde stojí, že morální vyučování musí doplňovat, slučovat, povznášet a zušlechťovat všechny vyučovací předměty. Všechny ostatní vyučovací předměty zdůrazňují schopnosti a vědomosti, vyučování mravní má ale směřovat k tomu, aby vyvíjelo v člověku člověka sama, tj. jeho rozum, srdce, svědomí.

Ve svém článku dále na tuto instrukci reaguje tak, že mravouka má propojit všechny ostatní předměty, vybrat z nich určité prvky a sjednotit je v novou výchovnou sílu. V mravouce není možné probírat rostliny a zvířata, ale učí se láska k přírodě, neprobíráme českou mluvnici, ale učíme lásku k jazyku atd. Proto nesouhlasí se zařazením občanské nauky do tohoto předmětu, protože samotná občanská nauka je velice tematicky rozsáhlá a nesnadná a v jedné hodině mravouky týdně není možné ji dostatečně a kvalitně vyučovat (Komenský, 27. 5. 1920, s. 258).

Podle Theodora Bartoška by měla být občanská nauka a výchova samostatným předmětem, protože má učit o povinnostech ke společnosti i k sobě, měla by vysvětlit, co je to právo, vysvětlit pojem občanské ctnosti a také přiblížit, co je obec, stát, úřad a zákon tak, aby ze škol vycházeli žáci účelně připravení na život (Komenský, 9. 12. 1920, s. 51).

V roce 1921 Ministerstvo školství a národní osvěty vyhlásilo konkurz na nejzdařilejší osnovy občanské a mravní výchovy pro všechny ročníky na všech typech

škol i s návrhem, jak tyto osnovy upravit pro jednotřídní školy (Komenský, 3. 3. 1921, s. 144).

Kromě sporů o nové učební osnovy se začaly objevovat i požadavky na nové učebnice. O těch zajímavě píše Augustin Prachař ve svém článku Učebnice, učitel a žáci (Komenský, 17. 3. 1921, s. 157). Prachař v podstatě kritizuje staré učebnice, které jsou žákům velice vzdálené, psané pro ně nesrozumitelným jazykem, a také jsou plné zbytečných informací, které žáka jen zatěžují. Na obecných školách dříve žáci vůbec žádné učebnice neměli. Nosili si jen své čítanky, reálie byly čistě v rukou učitelů. Oproti tomu na měšťanských školách byly už učebnice zaváděny do všech předmětů. Velmi těžké ovšem bylo najít takovou, která by vyhovovala jak učitelům, tak i žákům samotným.

Učebnicemi a jejich rozbořem se budeme zabývat na závěr práce.

Občanská výchova měla kromě výchovy k občanství rozvíjet i mravní ideu národní, ve které měly být žákům vštěpovány mravní hodnoty našeho národa jako člena společenství národů. Každý člověk je členem svého národa. Tato příslušnost je zcela přirozená a spojená i s příslušností rodinnou, která je specifická svými citovými pouty a prožitky, ke kterým je nutné žáka vést. Proto je důležité, dle O. Chlupa, aby právě mravní ideu národní byla součástí občanské výchovy (Komenský, 20. 4. 1921, s. 189).

Státní a národní výchova k občanství tedy musí být založena na obecných mravních principech, aby se společnost vyhnula mravní krizi. Stát by neměl dle O. Chlupa občanskou výchovu zneužívat ke vštípení špatných návyků a mravních norem, protože právě toto využívání přivedlo už několik států k zániku (Komenský, 20. 4. 1921, s. 191).

V další kapitole si krátce přiblížíme koncepci občanské nauky ve Francii, jelikož tato podoba nauky byla pro naše školství velkým vzorem.

4.2 Koncepce občanské nauky ve Francii

Občanská nauka má ve Francii dlouholetou tradici, jelikož byla do některých škol zavedena již po porážce Francie Německem v roce 1871, soustavně potom až v roce 1882 (Komenský, 20. 1. 1921, s. 95). Tento zákon upřesnil ministr Ferry, který tvrdí, že výchova národní bude postavena na pojmech práv a povinností. Přitom připouští, že vše bude záležet na schopnosti učitele předat žákům základní pravidla mravní životosprávy. Učitel musí, dle Ferryho, působit na děti celou svou osobností jako vzor (Komenský, 17. 9. 1921, s. 325).

Předmět je zaveden ve všech ročnicích a to tak, že se mu učí obden půl hodiny s tím, že se občanská nauka střídá po dni s morálkou.

V nižších ročnicích se občanská nauka ani morálka neprobírá nijak podrobně, učitel může na tabuli pouze napsat nějakou zásadu, o níž potom vede se žáky diskuzi. Žákům ve vyšších ročnicích učitel vysvětluje složitější učivo, o kterém si opět společně povídají. Na konci hodiny učitel shrne to nejdůležitější a nadiktuje žákům zápis do sešitů neboli deníků, které zároveň slouží inspektorům jako kontrola toho, zda učitelé podávají výklad správně a jestli učí to, co je předepsáno.

Prof. Dr. Josef Chlumský ve svém článku popisuje své zkušenosti z výuky občanské nauky a morálky přímo na škole v Paříži. Průběh výuky na tamějších školách velice připomíná dnešní přístup, proto se krátce o jeho pozorovatelských zkušenostech pro zajímavost zmíníme.

Na chlapecké škole učitel na začátku hodiny opakoval učivo z minulé hodiny, probírali své povinnosti k rodičům, spolužákům a učitelům. Ke každé části učitel vymýšlel příklady, aby učivo žákům co nejvíce přiblížil a také zpříjemnil. Následně si četli povídku o chladnokrevnosti vesnického děvčete. Učitel se ve čtení střídal s žáky a ihned vysvětloval nejasné pojmy (Komenský, 20. 1. 1921, s. 94).

Na dívčí škole zase Chlumský navštívil hodinu, kde bylo probíráno právo. Z řady příkladů, které Chlumský uvádí (Komenský, 20. 1. 1920, s. 95), byl velmi poučný tento: „*Když dělník přijme práci a slíbí pracovat za určitou mzdu 8 hodin denně, cí je ten čas? – Ten už nepatří dělníkovi ale zaměstnavateli. – A jestliže ten dělník čas prozahálí, je to v pořádku? - Nikoli. Takový dělník okrádá svého zaměstnavatele.*“ V další kapitole se budeme zabývat vztahem mezi občanskou naukou a laickou morálkou, protože tyto dva předměty byly zpočátku hodně úzce propojeny.

4.3 První představy o koncepci občanské výchovy v ČSR

Válka byla velice těžkým obdobím pro všechny vrstvy obyvatel. Nastal rozvrat politický, hospodářský i mravní. Důkazem pro mravní úpadek společnosti mohou být například krádeže v průběhu války a to všech sférách a oblastech, pro rozvrat hospodářský je charakteristická zejména lichva, nadsazení cen výrobků a služeb, pro rozpad politický můžeme uvést osobní prospěch nad prospěch strany a státu. V neposlední řadě také válka přinesla pokles míry vlastenectví u občanů našeho státu.

Proto bylo nutné národ „převychovat“, k čemuž měla sloužit právě občanská nauka. Morální nauka byla vyučována i v mnoha dalších státech jako například v již zmíněné Francii, Japonsku, některých kantonech Švýcarska a na mnoha anglických a amerických školách byla občanská nauka a mravouka zavedena jako povinný předmět.

U nás měla být občanská nauka zavedena na všech školách od počátku školního roku 1921/1922 jako samostatný předmět s časovou dotací 2 půlhodin týdně s tím, že půl hodiny bude patřit občanské nauce a půl hodiny mravouce (Komenský, 17. 9. 1921, s. 324).

Pro mnoho pedagogů nemělo být vyučování občanské nauky nic nového, jelikož, jak už jsme se zmiňovali dříve, byla občanská nauka součástí jiných předmětů. Například v dějepise si někteří učitelé rozvrhli učivo tak, že dvě třetiny času věnovali dějinám a jednu třetinu občanské nauce. Na některých školách už dokonce volili i školní zastupitelstvo po vzoru voleb do zastupitelstev obecních, aby se žáci s funkcí této instituce lépe seznámili. Dosud ale byl obsah učiva občanské nauky na uvážení jednotlivých pedagogů, což se nyní mělo změnit.

V občanské nauce mělo být vyučováno například to, že člověk je bytost společenská a nejmenší společenství, ve kterém žije, je rodina. Rodině tedy má být věnováno více času, protože právě v rodině děti získávají jedny ze základních vlastností a těmi jsou obětavost a tolerance k ostatním. Rodina je samozřejmě základ státu, odvíjejí se od ní obce a města. Žáci se tedy mají učit o funkcích obcí a měst, o volbách do obecních zastupitelstev, možnostech pomoci chudým občanům a lidem bez domova, ale také o zdravotní péči v jejich okolí.

Celkově potom měli žáci získat přehled o funkcích státu, vnitřní organizaci státu, právech a povinnostech občanů, branné povinnosti, o hospodářství státu, ale také

o soudech, poručnictví, opatrovnictví a sirotčích spolcích. Do osnov byly také zařazeny základy práva, jako právo dědické a s ním spojená závěť, a další předepsané zákony.

Hlavním principem tohoto vyučování je samozřejmě i probuzení lásky k vlasti a národu a úcty ke státnímu zřízení.

Občanská nauka se vyučovala jako samostatný předmět i na dívčích průmyslových školách, rodinných a jiných odborných školách. Na školách měšťanských byla zatím jen součástí dějepisu, na školách obecných bylo její vyučování čistě na vůli učitele (Komenský, 17. 9. 1921, s. 324). Na některých měšťanských školách, jako například v Železném Brodě, byla občanská nauka zavedena místo náboženství, což byla spíše výjimka (Komenský, 17. 9. 1921, s. 337).

Co se týče spojování občanské nauky s morálkou, objevovaly se na toto téma různé názory. Například Jiří Klíma ve svém článku Mravní výchova v praxi české školy (Komenský, 4. 1. 1922, s. 50) uvádí, že není správné spojovat občanskou nauku s mravoukou, ne proto, že by si nebyly obsahově po určitých stránkách blízké, ale proto, že je zde veliké nebezpečí toho, že učitel omezí výklad, který se týká mravních vztahů a mravních pojmů, a spokojí se s prostým výkladem státního zřízení. Klíma je totiž přesvědčen, že dobrého občana je možné vychovat i z dítěte, které neví podrobnější informace o ústavě, jako například na jak dlouho je volen prezident. Stačí mu, když ví, že je prezident volen za hlavu státu.

Josef Černý ve svém článku Potřeba občanské nauky a výchovy a její předpoklady (Komenský, 3. 1. 1923, s. 4) tvrdí, že občanská nauka má být vlastně přípravou na správný politický a sociální život občanů.

Do zavedení občanské výchovy a nauky do škol byli žáci vzdělávání spíše teoreticky, ale časem se ukázalo, že praktický život je zcela jiný a mladí lidé na něj nejsou dostatečně připraveni.

Žádný učitel ale nemůže, nebo by neměl, občanskou nauku vyučovat bez předchozího studia sociologie, práva, politiky a mravnosti.

Občanská nauka je totiž, dle Černého (Komenský, 3. 1. 1923, s. 4), předmětem nejen popisným, ale i výkladovým, což je někdy velice obtížné nejen po stránce obsahové, ale i metodické a umělecké. Učitel se musí do učiva vžít, aby dokázal žáky zaujmout, musí být ve svém oboru odborníkem, musí zvládnout učivo vhodně zařadit časově (zda je pro žáky přiměřené, zda jsou schopni s novými informacemi pracovat).

Mezi témata, kterými se měli učitelé v hodinách občanské nauky zabývat, patří například:

1. *Nauka o státě* – jak a proč stát vzniká, státní formy, znaky státu, funkce státu, atd.
2. *Smysl demokratické republiky* – principy demokracie, ústava republiky, srovnání demokracie s dalšími systémy (autokracie, monarchie, atd.).
3. *Ctnosti občana* – občan jako člověk, jako člen rodiny, obce, státu, společnosti.
4. *Občanská vzájemnost a soužití* – podmínky soužití ve společnosti, vzájemná spolupráce, organizace, smysl sociality, záruky, opory a regulace konkurence.
5. *Etika života ve vztazích sociálních* – tolerance, úcta k člověku, společnosti.
6. *Etika lásky k národu a státu* – smysl pravého vlastenectví.
7. *Smysl a cena občanských povinností* – k sobě samému, k rodině, obci, státu a společnosti.
8. *Smysl a cena občanských práv* – v rodině, obci, státu, společnosti a mezinárodních vztazích.
9. *Nauka národohospodářská* – pochopení materiálních podmínek státního a občanského života.
10. *Nauka sociální a státní politiky, nauka kulturně-historická.*
11. *Filozofická propedeutika* – pro pochopení psychických, náboženských, estetických a etických stránek života (Komenský, 3. 1. 1923, s. 4–5).

V další kapitole si krátce přiblížíme změny, které nastaly ve školství zavedením tzv. malého školského zákona v roce 1922.

4.4 Tzv. malý školský zákon

Tzv. malý školský zákon patřil mezi nejvýznamnější právní předpisy v celém meziválečném období. Své pojmenování získal podle toho, že přinášel jen částečné, přesto ale naléhavé změny více než padesát let starých zákonů.

Zákon byl vydán 13. července 1922 pod označením č. 226/1922 Sb.. Jak už bylo řečeno výše, měnily se jím a doplňovaly zákony o obecných a občanských školách.

Zákon byl unifikačního charakteru, to znamená, že sjednotil národní školství v českých zemích se školstvím na Slovensku, a to jak v oblasti organizační, tak v oblasti obsahové (Jandová, 2010, s. 21).

V této práci uvedeme nejdůležitější paragrafy tzv. malého školského zákona.

Národní shromáždění se usneslo na tomto:

§ 1 Povinné předměty ve školách obecných jsou tyto – náboženství (s výhradou §3 odstavce 5), občanská nauka a výchova, čtení a psaní, přírodopis, přírodopis, zeměpis a dějepis (zabývat se zejména domovem a vlastí), kreslení, zpěv, ruční práce, tělesná výchova a počty s naukou o tvarech měřických. Podle místní potřeby jednotlivých škol je možné vyučovat i nepovinné předměty jako povinné, zvláště jazyku československému, pokud není vyučovacím jazykem školy.

Povinné předměty na škole občanské škole se mírně liší od škol obecných.

§ 2 Povinné předměty školy občanské jsou: náboženství (s výhradou §3 odstavce 5), občanská nauka a výchova, zeměpis, dějepis, přírodopis a přírodopis, měřictví a rýsování, počty s jednoduchým účetnictvím, kreslení, krasopis, zpěv, ruční práce a tělesná výchova.

Na školách občanských, které mají jiný vyučovací jazyk než československý, může být nařízeno, aby zavedli mezi povinné předměty právě jazyk československý, protože každému žákovi musí být umožněno se v tomto jazyce vzdělávat.

§ 3 mluví o vyučování náboženství na školách obecných i občanských. Náboženství má být vyučováno ve dvou hodinách týdně s tím, že rozsah učiva v jednotlivých ročnících určí církevní úřady. Žáci bez vyznání nebo s vyznáním, které nebylo státem uznané, jsou zproštěni povinnosti účastnit se náboženského vyučování (Křivánek, 1924, s. 133). Vzhledem k různorodosti vyznání žáků, musí být doba vyučování náboženství na každé škole uzpůsobena tak, aby nenarušovala výuku žákům bez povinnosti se náboženství účastnit.

§ 4 uvádí, že Ministerstvo školství a národní osvěty upraví učební osnovy pro školy obecné i občanské, ustanoví týdenní počet hodin pro jednotlivé druhy škol a to pro všechny ročníky. Zavádění nových předmětů jako ruční práce a domácí hospodářství bude uskutečněno zatím jen na těch školách, kde k tomu budou vhodné podmínky.

§ 5 **Počet tříd při obecné škole** se dle zákona řídí počtem dětí. Počet dětí pro léta 1922 až 1927 se ustanovuje na 80 a pro školní léta 1927 až 1932 na 65 v jednotřídních školách, na ostatních na počet 70 žáků. Pro školní rok 1932 a výše, se největší počet žáků reguluje na 50 dětí v jednotřídní škole, v ostatních školách na 60 dětí. Pokud bude počet žáků převyššen a nebude možnost žáky přeřadit jinam, bude zřízena na základě rozhodnutí školního inspektora další prozatímní třída, která se stane definitivní, pokud bude na škole zřízena déle než tři školní roky. Na každou třídu připadá jeden učitel (Křivánek, 1924, s. 134–135).

Tento paragraf nenašel uplatnění ještě ani v roce 1932, kdy bylo zřizování prozatímních tříd stále v nedohlednu (Komenský, září 1932, s. 1).

§ 6 **Největší počet žáků v jedné třídě občanské školy** se ustanovuje v letech 1922 až 1927 na 80, pro školní roky 1927 až 1932 na 70 a pro školní rok 1932 a výše na 60 žáků. Při překročení počtu žáků, bude zřízena stejně jako na obecných školách další třída (Křivánek, 1924, s. 134–135).

§ 7 Třídy nesmí být rušeny nebo spojovány jakmile by díky tomuto úkonu přesáhl počet dětí 60 v jedné třídě.

§ 8 Školní třídy a učitelská místa mohou zrušeny jen tehdy, pokud nejsou potřebná.

§ 9 Školy obecné i občanské mohou být buď smíšené, jen chlapecké nebo výhradně dívčí.

§ 10 Učitelé i učitelky mohou vyučovat ve všech ročnících obecných i občanských škol, vytváření nových učitelských míst tedy nesmí být podmíněno pohlavím učitele. Při obsazování míst literárních učitelů (učitelé čtení, psaní) musí být zachován poměr žen a mužů 1:1. Pouze při lichém počtu míst na chlapecké škole, případně liché místo muži, v případě lichého místa na dívčí škole, případně místo ženě. V otázce správců a ředitelů škol náleží tato pozice na chlapeckých školách muži, na dívčích školách ženě. Na smíšených školách toto není rozděleno (Křivánek, 1924, s. 136).

§ 11 Povinnost chodit do školy začíná počátkem školního roku, což se týká dětí, které dovršily šestý rok, a trvá celkem osm let. Děti, které dovrší šestý rok až po začátku školního roku, mohou být do školy přijaty v případě, že nejsou pochybnosti o jejich tělesné nebo duševní vyzrálosti, a také v případě, že se jejich přijetím nepřekročí uzákoněný počet žáků ve třídě. Poskytování jakýchkoliv úlev ve školní docházce je přísně zakázáno. Při školách občanských nebo obecných se zřídí pokračovací kurzy s povinnou docházkou pro žáky ve věku 14 až 16 let, pokud se nevzdělávají na školách živnostenských, kupeckých, hospodářských nebo jiných pokračovacích školách.

Část paragrafu 11, která hovoří o zřizování pokračovacích kurzů, nebyla ještě v roce 1932 vůbec provedena (Komenský, září 1932, s. 1).

§ 12 se zabývá prodloužením školní docházky na Slovensku.

§ 13 Délku školního roku a hlavních prázdnin i ostatních prázdnin, které probíhají ve školním roce, stanoví ministr školství a národní osvěty nebo orgán jím pověřený (Křivánek, 1924, s. 137–138).

§ 14 Pokuty, upravuje povinnost platit poplatky za přestupky proti školní povinnosti a školní docházce. Zákon zvyšoval tresty za nedbalou školní docházku. Pokud žák školu nenavštěvoval pravidelně nebo se do školy nikdy ani nepřihlásil, museli rodiče zaplatit pokutu ve výši 25 až 500 Kč. Pokud bylo zjištěno, že příčinou absence žáka, je jeho využití jako pracovní síly, mohla pokuta činit až 400 Kč. Jestliže žák i přesto stále do školy každodenně nedocházel, byla udělena další sankce ve výši až 1000 Kč. Rodiče z chudých poměrů mohli být od pokut osvobozeni Ministerstvem školství a národní osvěty (Křivánek, 1924, s. 139). Malý školský zákon také ustálil roční platbu školného na 4 až 12, 5 Kč (Buzek, 1924, s. 53).

Z dalších paragrafů lze zmínit například:

§ 15 Ustanovení o školách továrních z roku 1869 se ruší.

§ 16 Vyšší národní školy se mění školy občanské.

§ 17 řeší povinnost dodržovat všechny zmíněné paragrafy všem školám.

§ 18 upravuje nové župní, obvodní a místní učitelské konference.

§ 19 říká, že všechny ostatní starší zákony, pokud jsou v rozporu s tímto zákonem novým, pozbývají své účinnosti.

§ 20 říká, že zákon nabývá své platnosti dnem, kdy bude vyhlášen (21. srpna 1922). Jeho platnost se netýká Podkarpatské Rusi.

§ 21 pověřuje prováděním zákona ministra školství a národní osvěty a ministra zemědělství (pro hospodářské školy) (Křivánek, 1924, s. 139–140).

Občanská výchova vycházela z příkladu francouzské školy s tím rozdílem, že v českých školách bylo zrušené povinné navštěvování náboženství, ze kterého mohli být žáci na žádost rodičů osvobozeni. Toto se týkalo pouze žáků, kteří již dosáhli šestnácti let (Jančarová, 2008, s. 43).

Struktura školství se zákonem nijak neměnila. Stále zůstávaly osmileté obecné školy na vesnicích a pětileté obecné školy s tříletými měšťanskými školami ve městech. Zřizování měšťanských škol bylo povoleno i v menších obcích (Jandová, 2010, s. 23).

Konkrétně občanskou nauku a výchovu tzv. malý školský zákon charakterizuje jako předmět, který má obsahovat základní poznatky o Československu, o státních formách a zřízeních, o zařízeních hospodářského, sociálního, politického a kulturního života. Má vést žáky tak, aby byli schopni pochopit svá občanská práva a povinnosti. Občanská nauka a výchova má být výchovou k demokracii, k lásce k národu, k toleranci a úctě.

Podle toho, jak zákon nauku charakterizuje, je patrné, že bude mít dvojí úkol, a to naukový a výchovný, což lze vyčíst i přímo z názvu.

Část nauková vyžaduje určitou vyspělost žáků, takže na škole obecné a občanské nebude učivo z nauky podáváno podle logického utřídění a se všemi podrobnostmi, ale budou vyučovány jen základní poznatky o Československu a o jeho státních a občanských zařízeních (Křivánek, 1924, s. 347).

Výchovná část má za úkol u žáků vytvořit určitý poměr ke všem státním zařízením, k právům a povinnostem všech občanů, a má také o tuto tematiku vzbudit u žáků zájem.

Dále zákon uvádí, jak má být občanská nauka a výchova pojata na jednotlivých stupních.

Na nižším stupni (1. až 3. školní rok) má mít spíše praktický ráz, kde by měla převažovat výchovná část, v níž je nutné dosáhnout určitého ukáznění žáků. Při výuce mají být vedeni k samostatnému vyjadřování, k samostatné práci, dobré zvyky by jim měl učitel vštěpovat pomocí zajímavých vyprávění. Učivo občanské nauky a výchovy se připojuje k učivu prvouky (domov, škola, obec, okolí). Vyučovací hodinu výchovy lze přesunout během týdne kamkoliv dle potřeby, ale tak, aby nebyla vyučovací doba

zkrácena. Občas se doporučuje konat i výchovné besedy se staršími žáky, kteří jdou mladším příkladem.

Střední stupeň (4. až 5. školní rok) je charakteristický tím, že žák již disponuje určitým rozhledem, má více představ a je schopen chápat i některé obecnější pojmy. Proto je zde možné užívat častěji poučení. Je nutné neustále upevňovat zvyky, které žáci získali na nižším stupni. Učivo středního stupně se připojuje k učení o domově a vlasti. Nejvýznamnější výchovnou pomůckou jsou dobře připravené vycházky do přírody, do místních ústavů a podniků. Obdobně jako na nižším stupni mají být konány besedy s žáky (Křivánek, 1924, s. 348).

Na vyšším stupni (6. až 8. školní rok) žáci začínají dospívat jak fyzicky, tak duševně, rozvíjí se logické schopnosti, prohlubuje se citová stránka. V občanské nauce a výchově má být kladen důraz na společenskou stránku výchovy. Učivo se osnuje samostatně a soustřeďuje v sobě výchovné prvky všech ostatních předmětů. Podává základní informace o rodinném zázemí, o zřízení v obci a společnosti, o státě a mezinárodních organizacích. Všechna výchova má být směřována k výchově demokratického republikána. Samozřejmostí výuky jsou návštěvy úřadů, památek, různých ústavů a továren (Křivánek, 1924, s. 349).

Osnovy občanské nauky a výchovy jsou vytvořeny jen rámcově a mají učitelé sdělit, co a kolik mají vyučovat na jednotlivých stupních.

Svou povahou je občanská nauka a výchova ve velmi úzkém vztahu s dalšími vyučovacími předměty. Má-li být vyučování účinné, je potřeba prohlubování osobnosti každého učitele. Toho učitel docílí četbou a neustálou snahou o sebezdokonalení. Vyučování má být proto přenecháno učiteli, který je živým příkladem všech občanských ctností a zaručí tak jeho úspěšnost ve výchově, byť by měl občanskou nauku a výchovu vyučovat na celé škole.

Velmi podstatnou součástí občanské nauky a výchovy je její praktická část, což znamená vytvoření určitých zvyků (Křivánek, 1924, s. 351).

V další kapitole se budeme zabývat návrhem osnovy občanské nauky a výchovy z roku 1923.

4.5 Návrh osnovy občanské nauky a výchovy z r. 1923

František Merta, školní inspektor, zveřejnil v pedagogickém časopise Komenský (17. 1. 1923, s. 18) článek, ve kterém přibližuje návrh osnovy občanské nauky a výchovy pro obecné a občanské školy. Tématy, která by měla být předmětem vyučování občanské výchovy a nauky, jsme si již stručně zabývali v předchozích kapitolách.

V této kapitole se zaměříme na podrobnější popis nově chystaných osnov občanské nauky a výchovy.

Jako první se Merta zabývá účelem občanské nauky a výchovy, což má být získání základních poznatků o státě československém, o státních formách a zřízeních, o sféře hospodářské, sociální, politické a kulturní. Občanská nauka má každého žáka vést tak, aby byl schopen už od mládí chápat svá občanská práva i povinnosti a to bez rozdílu národnosti či náboženství. Účelem vyučování je tedy vštípit žákům základní vlastnosti řádného občana demokratické republiky.

Jak těchto cílů dosáhnout je další okruh, kterým se Fr. Merta zabývá. Prostředky k efektivnímu vyučování občanské nauky a výchovy jsou například:

1. Předvádění vzorů významných postav z historie i současnosti.
2. Cvičení a upevňování nových informací.
3. Vyučování zábavné s co nejmenším stupněm úmyslnosti.

Dále Merta doporučuje všem učitelům, aby byli vzorem pro své žáky, a to za každé situace v jakémkoliv čase.

Co se týče hodinové dotace občanské nauky a výchovy, měla by se vyučovat po dvou hodinách týdně v každé třídě obecné i měšťanské školy. Na školách obecných by tyto hodiny měly být pohyblivé, aby je bylo možné zaměnit s jiným předmětem, který to vyžaduje (Komenský, 17. 1. 1923, s. 18).

Vyučování by mělo být řízeno tak, aby žáci vědomosti získávali aktivně za pomoci své tvůrčí práce. Všechny nové informace musí být podávány nenásilnou formou. Výchova by měla být jakousi sebevýchovou žáků. Učitel by měl nenápadně zdůrazňovat vědomí vlastní odpovědnosti za své činy, ale tak, aby tím neutlumil žákovu touhu po činnosti.

Z občanské nauky a výchovy je žádoucí úplné vyřazení mechanického učení se z paměti. To by se mělo omezit jen na důležitá data a události s tím spojené. Stejně tak

různá přísloví a poučky by se měly žákům podat tak, aby je pochopili a aby se jim případně i zalíbily.

Hodina občanské nauky by měla probíhat ve slavnostním duchu tak, aby si žáci sami uvědomili důležitost předmětu. Správné návyky by měly být vštěpovány díky velkému množství cvičení a příkladů. Co se týče pomůcek a dalších předmětů spojených s výukou, není v osnovách nijak specifikováno. Vše je na uvážení učitelů.

Výuka občanské nauky a výchovy by měla probíhat ve třech stupních – dolní (1. až 3. školní rok), střední (4. až 5. školní rok) a horní (6. až 8. školní rok).

Co se týče obsahu, na dolním stupni převládá výchovný zřetel, teoretické učivo by se mělo zabývat zejména tématy ze žákova okolí a života. Na středním stupni se teoretické učivo rozšiřuje podle toho, jaké mají žáci rozhledy. Střední stupeň by se také měl zabývat zejména vyučováním o domově a vlasti, přesto stále převládá výchovný charakter výuky. Na horním stupni se už teoretické učivo podává soustavně, ale stále se zřetelem k výchovné funkci občanské nauky (Komenský, 17. 1. 1923, s. 19).

Z psychologického hlediska je nutné učivo rozdělit taktéž, a to tak, že na dolním stupni musí být učivo uzpůsobeno tak, aby bylo co nejbližší žákovu prostředí. Při výuce je možno postupovat dle této kostry: 1. *rodný dům*, 2. *škola*, 3. *lidé a život*, 4. *obec*, 5. *příroda*. Na středním stupni je nutné vytvořit základ vedoucí k dobrým návykům. Na horním stupni je třeba usilovat o to, aby žáci sami vědomě pracovali na svém občanském zdokonalení.

Ke každému oddílu učiva je potřeba připojit i různá cvičení, protože jen samotné memorování informací není efektivní. Stručný přehled cviků je připojen přímo k osnově občanské nauky a výchovy.

V návrhu osnovy najdeme také příklad hodnocení žáků a to tak, že 1 znamená, že žák byl velmi úspěšný jak v ovládnutí nového učiva, tak i ve své aktivitě v hodinách, 2 značí žáka snaživého s relativně dobrými výsledky, 3 méně snaživého, 4 nesnaživého žáka a 5 žáka netečného.

Co se týče učitelů, kteří by měli tento předmět vyučovat, na školách obecných je to zpravidla třídní učitel, pokud je to ale možné, měl by občanskou nauku a výchovu učit na celé škole jeden učitel nebo, v případě větší školy (například měšťanské), učitelů více. V tomto případě ale musí učitel se svým pověřením k výuce občanské nauky a výchovy souhlasit a musí být zvolen ostatními učiteli (Komenský, 17. 1. 1923, s. 19).

Všechny tři stupně vyučování občanské nauky a výchovy si nyní blíže charakterizujeme:

1. Stupeň dolní (1. až 3. školní rok)

Učivo, které se na tomto stupni probírá, je těsně spojeno s prvoukou, a stejně jako v prvouce se postupuje dle ročních období. Učitel při výuce užívá zejména takových metod, které žáky podporují v samostatném tvůrčím myšlení, se žáky hodně diskutuje a dává jim tak prostor k vyjádření vlastních názorů.

Pro žáky zajímavější výuku lze vytvořit pomocí vypravování, modelů a obrázků. S žáky je také možné cvičit básničky, písně a říkadla, která svým obsahem žáky obohatí a hravou formou přiblíží témata občanské nauky a výchovy. Velmi zajímavým prvkem v hodinách je i dramatizace některých oblastí učiva (Komenský, 31. 1. 1923, s. 34).

Učivo na dolním stupni se dělí do šesti oblastí, které jsme si naznačili výše:

1. *Rodný dům (dům otcovský)*

- a) *Rodina* - otec, matka, sourozenci, prarodiče, příbuzenské vztahy, práva a povinnosti členů rodiny – vzájemná láska.
- b) *Čeď, dělníci* – jak se k nim chovat, jejich práva a povinnosti – vzájemná úcta (Komenský, 31. 1. 1923, s. 34).
- c) *Domácí zvířata* – jejich užitek pro rodinu, ochrana zvířat (netýrat je a nepřetěžovat), budit lásku ke zvířatům – uznalá pozornost.

Na konci každého oddílu je uvedeno i cvičení. U *rodného domu* najdeme například to, že děti mají pomáhat rodičům jak v domácnosti, tak na poli, cvičí se v uctivosti k rodičům, sourozencům i čeledi.

2. *Škola* – funkce školy, vztahy mezi žáky a učiteli a mezi žáky navzájem, rovnost žáků i učitelů před školním řádem, vztah rodičů ke škole i k učitelům, správa školy, druhy škol, školní úřady. Jako cvičení je doporučena žakovská samospráva, cvičení v kázní, pořádku a dochvilnosti, čistotě oblečení, školních potřeb, práce ve školní zahradě. Cvičení tolerance ke spolužákům.

3. *Lidé a život* – zaměstnání lidí, solidarita, vzájemná pomoc, pojištění proti přírodním katastrofám, práce a její význam mravní, hospodářský a sociální. Cvičení – jak se chovat k dospělým lidem, cizincům a dětem, na ulici, v cizím domě, v obchodě. Cvičení ve snášenlivosti, pomoci při nehodách a neštěstích.

4. *Obec* – účel obce, jak a proč obce vznikly, správa obce, starosta, obecní zastupitelstvo, vzdělávací, tělocvičné a zábavné spolky v naší obci, nemocnice a ústavy

pro chudé. Cvičení – žáci přispívají k udržení pořádku v obci, pomáhají v různých spolcích v obci, atd.

5. *Příroda* – pozorování změn v přírodě, poučení o důležitosti a prospěšnosti vztahu člověka k přírodě, jak se příroda mění se změnou ročních období. Cvičení – ochrana lesů, rostlin a zvířat (krmení zvířat v zimě, umístování budek v okolí bydlišť, atd.).

6. *Péče o zdraví* – základní pravidla zdravotnictví. Cvičení – pravidelné mytí rukou a čištění zubů, pravidla o otužování a sporty (sáňkování a bruslení v zimě, v létě plavání) (Komenský, 31. 1. 1923, s. 35).

2. Stupeň střední (4. až 5. školní rok)

Na tomto stupni se žákům učivo rozšiřuje, učitelé se snaží, aby žáky přesvědčili o tom, že je pro ně prospěšné osvojit si návyky, které posílí jejich tělo, ducha i rozum. Učivo navazuje na oblast o domově a vlasti.

Žáci se v občanské nauce a výchově učí několika povinnostem:

1. *K sobě samému*

- a) *Péče o zdraví těla* – boj proti alkoholismu a závislosti na nikotinu, cvičení ve střídmosti, nemoci a ochrana před nimi, atd. Cvičení – otužování, dechová cvičení, nácvik první pomoci, ukázky cviků ranní rozcvičky.
- b) *Péče o vzdělání rozumu a duševních schopností* – proč je pravda důležitá, jak a proč se vzdělávat. Cvičení – různá cvičení pro zbystření rozumu, například hádanky a hry.
- c) *Péče o vzdělání citu* – svědomitost, láska, skromnost, upřímnost, atd. Cvičení – popisy obrazů a dalších uměleckých děl, dramatizace, recitování básní, zpěv.
- d) *Péče o vzdělání vůle* – cvičení v pravdomluvnosti, důslednosti, střídmosti, atd. Cvičení – nácvik sebekázně a sebeovládání pomocí her

2. *K bližnímu* – vést k toleranci, učit žáky nezávidět ostatním a nikomu vědomě neubližovat. Cvičení – při hádkách mezi žáky je usmiřovat, potírat mstivost, učit žáky vážit si starých lidí, atd.

3. *K přírodě* – učit milovat zvířata a rostliny a vysvětlit jejich přínos pro člověka jak z hospodářského, tak i ze sociálního hlediska. Cvičení – v lásce k přírodě, ochrana přírody – pěstování květin, výstavy květin, které žáci sami vypěstovali, vysazování stromů a jiných rostlin na holých a zanedbaných místech.

Celkově má občanská nauka a výchova na tomto stupni ucelit poznatky, které žáci získali již dříve v učení *o rodině, obci, okrese a republice, úřadech samosprávních*. Jako cvičení k ucelení informací o státě může být použito zřízení žákovské samosprávy, školní spořitelny, dramatizace situací z občanského života (volby, soud, schůze, atd.) (Komenský, 31. 1. 1923, s. 36).

3. Horní stupeň (6. až 8. školní rok)

V posledním stupni je úkolem občanské nauky a výchovy probudit v žácích touhu po kvalitním a řádném občanském životě. Je nutné je přesvědčit o důležitosti správného chování pro společnost i jednotlivce.

Žákům se přibližuje vývoj lidstva pomocí ukázek z historických děl a cestopisů tak, aby vynikl sociální vývoj společnosti a aby žáci sami poznali důležitost občanských ctností.

Učivo se týká zejména vývoje náboženských představ u jednotlivých národů, srovnání světových náboženství, je nutné žákům vysvětlit kulturní cenu náboženství bez jakýchkoliv stranických ovlivnění. Účelem tohoto vyučování má být pěstování náboženské tolerance a omezení náboženského fanatismu.

V občanské nauce a výchově má být také v této době vyvinut cit pro vlastní odpovědnost a zájem o dění ve společnosti.

Témata, která se mají v tomto předmětu probírat, jsou tato: *práva a povinnosti občanů ČSR* (rovnost občanů, svoboda projevu, shromažďování, právo na listovní tajemství, atd.), *ústava ČSR, státní správa, význam státních úřadů, branná moc ČSR, soudy ČSR, sociálně-politická péče*, atd. (Komenský, 14. 2. 1923, s. 51).

Cvičení, která se konala v předchozích ročnících, mohou být využita i na tomto stupni s tím, že se postupně rozšiřují a vylepšují. Například žákovská samospráva se provádí mnohem důkladněji a častěji než na stupni předchozím. Žákům je dána příležitost projevit svůj názor, čtou některá důležitá prohlášení z Národního shromáždění a rozebírají některé zákony (Komenský, 14. 2. 1923, s. 52).

Oficiální osnovy občanské nauky a výchovy byly vydány výnosem Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 11. dubna 1923. Osnovy jsou sestaveny na základě několika návrhů, podobných tomu, který jsme si uvedli, od Františka Mertvy.

Osnovy jsou sestaveny pro tři stupně školního věku. Rozvrhy učiva vypracují dle osnov v každém okrese okresní školní výbory. Podrobné rozvrhy učiva potom

vytvořily učitelské sbory, které musely své návrhy předložit ke schválení okresním školním výborům.

Tyto nové osnovy byly zatím v platnosti jen na tři roky s nástupem ve školním roce 1923/1924. Na konci června v letech 1924 a 1925 a následně na konci února v roce 1926 podávají učitelské sbory zprávy o svých zkušenostech s novými osnovami občanské nauky a výchovy okresním školním výborům a ten potom sepsal zprávu zemské školní radě, která na jeho základě podala informace na Ministerstvo školství a národní osvěty (Komenský, 10. 5. 1923, s. 149).

V další kapitole uvedeme znění osnov pro předmět občanská nauka a výchova z 11. dubna 1923.

4.6 Osnovy občanské nauky a výchovy z 11. dubna 1923

Učební osnovy vydané ministerským výnosem z 11. dubna 1923, byly vyhlášeny prozatímně jen na tři roky proto, aby mohly být případně doplněny nebo provedeny změny. Všichni učitelé měli podat každý rok zprávu o tom, jaké zkušenosti s vyučováním občanské nauky a výchovy dle nových osnov mají, a ministerstvo následně na jejich připomínky zareaguje (Křivánek, 1924, s. 352).

Osnovy pro školy obecné se příliš svou koncepcí neliší od návrhu osnov Františka Mertty, které byly podrobně popsány v předchozí kapitole. Stejně jako u Mertty jsou osnovy rozdělené na jednotlivé stupně (nižší, střední a vyšší). Jednotlivé učební oblasti mají trošku odlišné názvy, než jaké uvádí Merta, ale jejich obsah je ve své podstatě stejný.

Učivo na nižším stupni je koncipováno takto: *rodina a škola* (rodiče a sourozenci, výchova k toleranci, zaměstnání, příbuzní, sousedé, služebnictvo, výchova k pravdomluvnosti, úctě a solidaritě), *zdraví* (péče o zdraví, nemoci a léky, pravidelnost stravování), *chování* (chování v kontaktu s dalšími lidmi na různých místech, úcta ke starším, zdvořilost, slušné vyjadřování), *příroda* (ochrana přírody, domácí zvířata a člověk, péče o zvěř a rostliny), *obec* (úřady, vyhlášky a oznámení, úřední osoby, veřejní zaměstnanci, dopravní prostředky, obecní podniky, památky) (Křivánek, 1924, s. 352).

Na stupni středním je učivo rozděleno na *domov, národ a vlast* (vznik společenství, družstva, spořitelny a jiné peněžní ústavy, obec, státní symboly, vlastenci, dobročinné podniky atd.), *zdraví* (co škodí a prospívá zdraví, zdravotnické zásady, zdravotnictví v obci či okrese, jak zabránit šíření infekčních nemocí, očkování, tělocvičné spolky atd.), *chování* (jak se chovat k cizincům nebo cizí obci, po cestě vlakem, ve společnosti jiných osob, plnění slibů a závazků, atd.), *společnost* (lidé a zaměstnání), *vzdělání* (nevědomost – nejhorší nepřítel, jak se vzdělávat, pravidla čtení, knihovny, vzdělávací spolky, muzea, památky a jejich ochrana), *příroda* (vycházky do přírody, zvelebování obce, turistické značky, přírodní památky, skaut), *zařízení státní a občanská* (zařízení v okrese, obci a státu, katastr pozemků, samospráva, matriky, povinnost k obci, občanům, okresu, daně a přirážky, okresní úřady a jednání s nimi, soudnictví) (Křivánek, 1924, s. 353).

Na stupni vyšším nalezneme tato témata: *národ a společnost* (původ rodiny, národa a společnosti, společenské vrstvy, sociální nerovnosti, spolky), *zdraví* (hry a sporty, abstinence, alkoholismus a kouření, duševní zdraví, lékařské poučení o pohlavní zdravovědě, zdravotnické poradny), *práce* (organizace práce, oblasti pracovních míst, volba povolání – poradny, podnikání, družstva, majetek a vlastnictví, kapitál, kapitalismus, socialismus, peníze a peněžní ústavy, pojišťovnictví, význam národního hospodářství), *vzdělanost* (druhy škol, sebevzdělávání, vzdělávací kurzy, významné osobnosti, literatura krásná x braková, kultura a civilizace, náboženství), *občanské ctnosti* (zločin a trest, svoboda, sebevědomí, důvěra, nesobeckost, mravnost, atd.), *lidskost* (úcta k ostatním, povinnosti ke společnosti, spravedlnost, ochrana slabých, kulturní dědictví, válka a militarismus), *příroda* (účelnost a jednota přírody, zvelebování obce, přírodní památky, člověk a svět, účel života), *zařízení občanská a státní* (rovnoprávnost, občanská práva a povinnosti, spravedlnost, veřejné mínění, státní právo, práva menšin, státní útvary, moc zákonodárná a výkonná i soudní, politické systémy, zákony, mezinárodní právo) (Křivánek, 1924, s. 355).

Osnovy pro školy občanské jsou totožné s osnovami pro vyšší stupeň obecných škol. Pro příklad uvedeme některá témata: *národ a společnost* – I. tř. (původ rodiny, národa a společnosti, společenské útvary, společenská výchova), II. tř. (společenské vrstvy, sociální nerovnosti a jejich vyrovnávání), III. tř. (národ a národní zápasy, vlastenectví, spolky).

Další téma je *zdraví* – I. tř. (ovládání těla i ducha, střídmost, abstinence, alkoholismus, kouření), II. tř. (duševní zdraví, cudnost, správa života), III. tř. (sociální nemoci, zdravotnictví a zdravotnické poradny, podmínky šťastného života, lékařské poučení o pohlavní zdravovědě).

Následuje téma *práce* – I. tř. (práce hmotná i duševní, podnikavost, konkurence, lichva), II. tř. (blahobyť, majetek a vlastnictví, peníze a peněžní ústavy, pojišťovnictví), III. tř. (organizace práce, druhy práce, volba povolání – poradny, kapitál a kapitalismus, socialismus, význam národního hospodářství) (Křivánek, 1924, s. 355–356).

A jaký měly tyto osnovy ohlas mezi učitelstvem? Antonín Neoral ve svém článku Slovo k osnovám z občanské nauky a výchovy (Komenský, květen 1926, s. 321) například tvrdí, že osnovám v podstatě nelze nic vytknout, pokud ovšem zůstanou jen rámcovými, což znamená, že si z nich bude moci učitel vybrat, co sám uzná za vhodné.

Dále Neoral tvrdí, že z uvedeného učiva v osnovách by každý učitel bohatě vystačil jen s jeho desetinou na celý školní rok.

Dodržování doporučených časových dotací na jednotlivá témata je těžké i tehdy, když se žáci pro nějaké učivo nadchnou a sami vyžadují jeho podrobnější probírání. Učitel nemůže toto téma opustit kvůli tomu, že osnovy doporučují kratší dobu k jeho vyučování, protože by to mohlo vypadat, že od tématu utíká, protože mu nerozumí.

Dále osnovy doporučují praktické cviky, ale na ty ve skutečnosti není ve výuce vůbec čas a zejména přeplnění tříd tyto cviky ani neumožňuje.

Velmi problematické je také, dle Neorala, dotazování žáků na věci, které jim nejsou jasné, a to většinou na konci hodiny. Tuto část hodiny totiž osnovy také vyžadují. Žáci si ale před vyučování nakoupí různé noviny a potom se učitele občanské nauky a výchovy doptávají na nejasnosti. Není ale v silách žádného učitele, aby dokázal odpovědět na všechny otázky, protože nemůže znát všechny informace o okolním světě, což nejednou přináší pedagogovi velmi stresující chvíle. Kromě vyučování občanské nauky a výchovy totiž většina učitelů učí i další předměty, což je podle Neorala chyba.

Učitel občanské nauky a výchovy by měl mít jen tento jeden předmět, kterému by se věnoval a žádné jiné povinnosti (Komenský, květen 1926, s. 322–323).

Osobností učitele občanské nauky a výchovy se budeme zabývat v kapitole 5.

Neoral nevhodnost složení osnov dokládá i na svém příkladu z praxe. Neoral učil v prvním ročníku měšťanské školy, a také její osnovy srovnává s reálnou výukou.

Téma na září *rozhovory a dotazy* Neoral považuje za dobře zvolené, protože z těchto rozhovorů lze poznat, z jakého prostředí žáci jsou a jaké mají názory.

V říjnu by se mělo probírat téma *zdravotnictví* (základní pojmy a s tím spojené i cviky). V listopadu se má věnovat učivu o *hospodářství, práci, lichvě a konkurenci*, což na předchozí měsíc vůbec nenavazuje (Komenský, květen 1926, s. 324). K listopadovému učivu, taktéž prosincovému i lednovému, se ovšem ani nedostal, protože *zdravotnictví* místo doporučených 16 vyučovacích hodin, věnoval celých 36 hodin (Komenský, červen 1926, s. 370).

Na tomto příkladu vidíme, že osnovy nového předmětu občanská nauka a výchova byly obsahově velmi přeplněné, protože v reálné výuce nebylo možné vše obsáhnout.

V další kapitole se proto budeme zabývat novými osnovami, které byly navrženy v roce 1926, ale i dalšími, které byly v období let 1918 až 1938 vydány.

4.7 Osnovy občanské nauky a výchovy z r. 1926, 1930 a 1933

Osnovy z roku 1926

Nové učebné osnovy občanské nauky a výchovy z roku 1926 měly stále na paměti dvojí zřetel tohoto předmětu, a to výchovný a naukový. Podstatnou stránkou občanské nauky a výchovy má být opět její praktický ráz.

Témata osnov začínají od okolí žákova – tedy *domovem a rodinou*, přes *obec, národ, lidstvo* až po *celý svět*. Učivo se postupně rozšiřuje dle věku žáků.

Na dolním a středním stupni vychází učivo zejména z prostředí republiky, na vyšším stupni se učivo dělí do tří hlavních okruhů, a to *výchova občanská v užším smyslu, výchova národní* a tzv. *výchova světoobčana*.

Oddíly *příroda a zdraví* jsou obsaženy na všech stupních.

Na počátku roku se tedy probere učivo o *domově a škole*, v zimních měsících *společnost a společenská zřízení, příroda a zdraví* na jaře a v letních měsících (Komenský, prosinec 1926, s. 105).

Ve své podstatě se ale tyto osnovy od starých prozatímních osnov z roku 1923 příliš neliší, snad jen ve svém logickém uspořádání. Rozdělení učiva na tři stupně bylo v nových osnovách nahrazeno, nebo spíše doplněno o podrobné charakteristiky témat v jednotlivých ročnících. Učivo je rozšířeno o větší množství návrhů na praktické cviky.

V těchto nových osnovách nejsou připojeny osnovy pro měšťanské školy a jednoroční učební kurzy.

Rozvržení učiva na jednotlivé ročníky obecných škol by mělo být účelnější a pro učitele pohodlnější, protože umožňuje lepší výběr témat pro výuku (Komenský, leden 1927, s. 150).

Merta ve svém článku uvádí, že v nových osnovách chybí zaměření na citovou výchovu žáků dolního stupně, přitom tato výchova je dle Merty v tomto věku nejdůležitější. S citovou výchovou se v nových osnovách počítá až na stupni středním.

Merta také kritizuje besedy, které mají mladší žáci absolvovat se staršími, kteří jim mají jít příkladem. Tyto besedy jsou prý falešné, protože žáci půjdou příkladem jen na té určité hodině, protože se to po nich vyžaduje, nebudou to dělat ze svého přesvědčení. Po vyučování budou zase sami sebou, třeba i odstrašujícím příkladem (Komenský, leden 1927, s. 152–153).

V úvodu nových osnov také chybí zmínka o vztahu občanské nauky a výchovy k jiným předmětům. Ve starých tomu byly věnovány celé dva odstavce.

Osnovy z roku 1930

Další osnovy byly upraveny na školní rok 1930/1931 až 1932/1933. Tyto osnovy byly jen prozatímní, protože definitivní osnovy měly být vydány až o tři roky později.

Občanská nauka v nich byla koncipována ne jako předmět, ale jako princip (Komenský, září 1930, s. 4). Nové podrobné učební osnovy postrádají, dle Grulichy, mravně-výchovnou ucelenou ideu. Každý tematický celek by měl mít v záhlaví jednu hlavní ideu, ke které by měl učitel ve výuce občanské nauky a výchovy směřovat (Komenský, září 1930, s. 5).

Nové osnovy ze 6. května 1930 zavrhuje plané povídání a moralizování, místo toho požadují, aby byla občanská nauka a výchova prožívána a prociťována, což je ale dle Grulichy velice těžké splnit, protože je v osnovách opět velké množství učiva, všechno s mravním poučením. Pokud by měl učitel probrat všechna témata tak, aby žáci mravní výchovu prožili a osvojili si zásady, nestihl by to ani za několik let (Komenský, září 1930, s. 6).

Dle osnov pro školy měšťanské má občanská nauka a výchova směřovat k výchově demokratického občana a vštípit žákům základní poznatky o státním zřízení a občanských zařízeních. Jedním z prostředků, kterými toho lze dosáhnout, by měla být žákovská shromáždění, na kterých žáci mohou ukázat své dovednosti a znalosti prostřednictvím písní a recitací (Komenský, červen 1931, s. 357–358).

Žákovská shromáždění mají být spojena celoročně jednotnou ideou, která určuje celé škole výchovný cíl. Učivo pro měšťanskou školu je opět podrobně rozepsáno na jednotlivé měsíce, ke každému měsíci je připojeno i heslo měsíce, například:

září – otec, matka, nejlepší přátelé, naše samospráva (úkoly, organizace, funkcionáři). Heslo měsíce: družnost, čistota, píle.

říjen – čistota těla, pořádek – základ všech věcí, čistota a krása obce, služebnictvo a náš vztah k nim, atd. Heslo pro měsíc: plnění zdravotních pravidel.

listopad – kam vede lenost, nepoctivost a nešetrnost, ochrana práce, zákony na ochranu práce, atd. Heslo: píle a šetrnost (Komenský, září 1932, s. 2).

Pro školy obecné je učivo rozděleno pouze pro školu osmitřídní s tím, že s občanskou naukou a výchovou se začíná ve 3. ročníku. Na školách jednotřídních a dvojtřídních se ale s výukou občanské nauky a výchovy začíná až ve 4. ročníku. Učivo 3. ročníku se tedy musí na těchto školách vyučovat v prvouce (Komenský, leden/únor 1932, s. 161).

Celkově byly tyto osnovy učitelstvem kritizovány, protože jsou podle nich málo konkrétní a jasné, nejednotné a téměř vůbec nepřihlíží k poměrům na ménětřídních školách (Komenský, prosinec 1932, s. 97).

Osnovy z roku 1933

Nové normální osnovy mají vstoupit v platnost ve školním roce 1934/1935, ale již v roce 1933/1934 podle nich mohou dobrovolně školy pracovat. Tyto osnovy by již měly být definitivní. Ty z předchozích let byly jen prozatímní, pokusné, a čekalo se na to, jaký budou mít úspěch.

V definitivních osnovách je občanská nauka a výchova uvedena jako stěžejní předmět společně s vlastivědou především na středním stupni. Na všech třech stupních připadá občanské nauce a výchově jedna vyučovací hodina týdně.

S výukou občanské nauky a výchovy se stejně jako v předchozích letech začíná ve 3. ročníku, kde má mít zejména výchovný ráz, ve 4. ročníku se zaměřuje na *obecní zřízení* a v 5. ročníku se teprve žáci dozvídají o pojmech jako je *samospráva obce, okresu* či *zemská samospráva, republikánské zřízení* se probírá jen okrajově. Podrobnější informace mají žáci získat až ve vyšších ročnících (Komenský, květen/červen 1933, s. 324).

Na středním stupni bylo učivo občanské výchovy a nauky dosti zredukováno a propojeno s vlastivědou, což má zároveň vyrovnat úbytek hodin připadajících právě vlastivědě.

Pro vyšší stupeň jsou doporučené tři oblasti. První oblast se má zabývat *rodinou, obcí a péčí o zdraví*, druhý *správou okresu a země, sociálním zřízením a soudnictvím*, ve třetí oblasti se má probrat *státní a mezinárodní zřízení*. Třetí oblast je ale velmi podrobná, protože obsahuje téměř celou ústavu (Komenský, květen/červen 1933, s. 324).

Osnovy byly rozděleny na moravskou a českou část.

Moravské rozvrhy učiva

Norbert Černý ve svém článku Podrobné osnování učiva občanské nauky a výchovy pro obecné školy (Komenský, říjen/listopad 1934, s. 54) kritizuje některé programy společných žakovských shromáždění, protože jsou dle něj vhodné spíše na měšťanské školy nebo pro vyšší stupeň školy obecné, ale osnovy je doporučují už na stupni středním. Černý říká, že se z dětí nemají zbytečně dělat mudrcové, což tato shromáždění dělají. Na nižších stupních Černý doporučuje zachování zábavnosti a veselosti shromáždění.

V moravských osnovách není dostatečně rozlišena občanská nauka a výchova od vlastivědy. V některých měsících se v obou předmětech probírá téměř to stejné.

Černý dále nesouhlasí se zaváděním školní samosprávy již ve třetím ročníku a pochybuje s její vhodností i v ročníku čtvrtém. V pátém ročníku je příliš podrobně popsáno *republikánské zřízení, obec a obecní majetek*, protože dle Černého takto podrobné výklady o *volbách, zákonech* atd., patří až do 6. až 8. ročníku (Komenský, říjen/listopad 1934, s. 55–56). Jinak jsou ale osnovy občanské nauky a výchovy dobře zpracované, i když rozvržení učiva, by mohlo být v některých ročnících účelnější.

České rozvrhy učiva

Stejně jako u moravských osnov je zachována souběžnost občanské nauky a výchovy s vlastivědou. Moravským osnovám Černý vytýkal, že příliš rozvedly učivo o obci a obecním majetku, české osnovy zase jen opsaly hesla z normálních osnov a nakupily ho tak, že není možné učivo probrat všechno.

Stejně jako v moravských osnovách, Černý kritizuje rozvržení učiva, protože například v říjnu v pátém ročníku se má probrat *okres a okresní správa, země a zemská správa*, pojem *státu a státního majetku, státní správa*. Na toto učivo připadají pouhé čtyři hodiny. Není možné toto všechno probrat za tak málo času, aby žáci učivo pochopili a osvojili si ho. V dalších měsících tolik učiva už není.

Učivo pro 6. až 8. ročník je popsáno jen heslovitě, není nijak podrobněji rozvedeno, zdůrazňuje se zde učivo výchovné na úkor naučného, což je špatně, protože například v měsíci dubnu najdeme pouze tato témata: *úsilí o lepšího člověka* – abstinence a její cíl, škodlivé účinky omamování alkoholem a nikotinem. Kdyby se měl učitel každou hodinu pořád vracet ke stejnému tématu, žáci by se začali nudit (Komenský, prosinec 1934, s. 102).

Podle osnov z roku 1933 se ve školství učilo až do října 1938, kdy po Mnichovské dohodě nastaly zcela specifické podmínky, což se dotklo i podoby školství v Československu.

V další kapitole se budeme zabývat metodami občanské nauky a výchovy.

4.8 Metody občanské nauky a výchovy

Na počátku 20. století se objevovaly různé názory na to, jestli jsou důležitější metody, které jsou ve výuce používány nebo stačí, když je učitel odborníkem ve svém oboru. Nakonec se v pedagogice ustálil psychologický zřetel výuky.

František Merta tvrdí, že i kdyby metody nebyly důležité v jiných předmětech, v občanské nauce a výchově jsou naopak velice důležité, protože právě při výuce tohoto předmětu musí mít učitel k žákům co nejosobnější přístup.

Zatímco učivo a jeho rozplánování na jednotlivé ročníky může být učiteli nařízeno, metody nikoliv. Vždy je dle Merty nutné, aby si měl učitel v užívání metod co největší svobodu.

Každému učiteli jsou známa základní pravidla všeobecného metodického postupu, ale záleží na každém, jak je schopen metody aplikovat ve výuce. Dle Merty může život metodám vdechnout jen kouzlo učitelovy osobnosti a jeho citové zanícení pro učivo (Komenský, 28. 2. 1923, s. 66).

Určit metody výuky občanské nauky bylo ale velmi složité, protože tento předmět postrádá jakoukoliv tradici, jeho definice byla nejasná a učitelé nebyli zvyklí z jiných předmětů na těsnější kontakt se žákem, jaký vyžadovala právě občanská nauka a výchova. Proto byl po zavedení povinného předmětu občanská nauka a výchova mezi učiteli neklid. Jen málokdo věděl, jak ho uchopit.

Vláda díky této reakci učitelů se zavedením občanské nauky a výchovy nijak nespěchala a nechala jejímu vývoji spíš volný průběh, aby měli učitelé čas nenásilně proniknout do nového oboru a aby sami určili její směrnice a vypracovali metody tak, aby se předmět zařadil postupně dle ducha nové české školy.

Jako první překážku pro zvolení správných metod vyučování občanské nauky a výchovy jsme uvedli nedostatek tradice. Toto tvrzení lze vysvětlit tím, že učitelé dosud neměli v českých zemích zkušenosti s občanským vyučováním. Nikdo z učitelů neabsolvoval předmět občanská nauka a výchova na žádné ze škol, které studoval, a ani ho většinou, až na některé ojedinělé pokusy, nikdy nevyučoval, alespoň ne v takové formě, jaká je požadována zavedením tzv. malého školského zákona.

Tento nedostatek je dle Merty velmi zásadní, protože mnoho učitelů při své praxi vzpomíná na svá studentská léta a řídí se příkladem svých učitelů, jejich chováním v určitých situacích v určitých předmětech, jak na metody svých učitelů reagoval

z pozice studenta, a podle toho se potom snaží korigovat metody a přístupy svoje. (Komenský, 28. 2. 1923, s. 67).

Dalším problémem při hledání metod byla nejasnost definice občanské nauky a výchovy. Definice se teprve při zavádění do škol tvořila, a to spíše teoreticky než prakticky, protože prakticky ji budou tvořit až učitelé ve školách. (Komenský, 28. 2. 1923, s. 67).

František Merta zajímavě srovnává pojetí občanské výchovy u nás a v Německu. Tvrdí, že pokud Čech řekne *člověk*, také tím člověka myslí, ale řekne-li *člověk* Němec, myslí tím obyčejně nadčlověka.

Cílem naší občanské nauky a výchovy je, dle Merty, výchova charakterního člověka a ne pouhého řádného občana, protože dobrý občan a charakterní člověk nejsou synonyma. Merta tvrdí, že dobrý občan nemusí oplývat mravním charakterem, ale charakterní člověk, který má určité mravní zásady, je také dobrým občanem.

Výchova mravního charakteru je tedy jedním z hlavních cílů občanské výchovy a občanská nauka je jedním z prostředků, které toho pomáhají dosáhnout.

Třetím problémem k určování metod, byl příliš nadřazený přístup učitelů k žákům. Ten zamezoval citlivější, vřelejší vztah k žákům, a znemožňoval učitelům pochopit dětskou duši a vžít se do jejich světa. Tím vznikala mezi učiteli a žáky velká propast. Tento trend ale začal po roce 1918 postupně ustupovat a do škol vcházela nový osobnější přístup, který byl jedním z předpokladů úspěšného vyučování občanské nauky a výchovy (Komenský, 28. 3. 1923, s. 98).

Co se týče rozvrstvení učiva do jednotlivých ročníků, Ministerstvo školství a národní osvěty rozhodlo, že na nižším stupni bude kladen větší důraz na výchovu žáků a ve vyšších ročnících bude probíráno učivo, které se týká jen občanské nauky. K tomuto rozdělení došlo proto, že muselo být přihlíženo na rozumovou vyspělost žáků.

Při vyučování občanské nauky a výchovy rozlišujeme dle Merty tři postupy:

1. Abstraktně-teoretický postup – uplatňován zejména v učebnicích vědeckého rázu, ve kterých je dán důraz na logické uspořádání učiva bez ohledu na čtenáře. Některé učebnice dokonce vychází z obecných pojmů a dochází k závěrům teoretických obecných předpokladů. Tento postup se do obecných ani občanských škol vůbec nehodí, protože je potřeba chtít po žácích velké množství informací, které reálně nemohou obsáhnout (Komenský, 28. 3. 1923, s. 99).

2. Postup historicko-vývojový – tento přístup je mnohem konkrétnější (bez abstrakcí), pochopitelnější a zajímavější než postup předchozí. Najdeme ho u některých francouzských autorů učebnic jako je například Jules Payot.

- *historicko-evoluční postup* – pokládá Merta za velmi výchovný a přesvědčivý. Je pro žáky zajímavý, protože při něm mohou zapojit i svou fantazii. Tento postup ale předpokládá určité životní zkušenosti a vědomosti, které žáci na nižších stupních obecních škol zatím nemají. I přes tyto překážky Merta doporučuje tento přístup do škol obecních zařadit, alespoň v malé míře.

Historicko-evoluční postup Merta zahrnul i do svého návrhu na osnovy občanské nauky a výchovy pro vyšší stupně obecních škol a škol měšťanských (Komenský, 28. 3. 1923, s. 100).

Při užití historicko-evolučního postupu ve vyučování se do výuky z velké části zapojí i žáci, kteří jsou obvykle lhostejní. K tomu je potřeba učitele, který je schopen poutavě líčit například život lidí v pravěku, tím lépe, když je možné učivo i lokalizovat ve známém okolí (Komenský, květen 1924, s. 202).

3. Sociálně-praktický postup – více se věnuje žákovi než logickému třídění učiva a staví žáka bezprostředně do praktického života. Nejdříve začíná okolím žáka jako například *domovem, rodinou, školou, obcí* a končí *státem*. Učivo se samozřejmě rozšiřuje dle možností žáků.

Tento postup je nejvhodnější na obecné školy, což také Merta uvedl i ve svém návrhu na osnovy občanské nauky a výchovy, a to zejména na nižším a středním stupni obecních škol, ale i na vyšším stupni a měšťanských školách může být s úspěchem využíván (Komenský, 11. 4. 1923, s. 117).

Sociálně-praktickým postupem jsou psány i nové osnovy občanské nauky a výchovy z 11. dubna 1923. Předepisují učitelům co a kolik má žáky naučit na každém stupni, ale nedoporučují žádné metody (Komenský, 10. 5. 1923, s. 149).

Vyučování občanské nauky mělo probíhat postupem indukčním, tedy od názoru k pojmu, od příkladu k pravidlu a od jevu k příčině. Merta ale připouští, že učitel bude často sváděn k postupu opačnému, a to dedukci: od obecného pravidla ke konkrétním pojmům a příkladům. Dle Merty budou k dedukčnímu postupu svádět učitele zejména hesla v osnovách i učebnicích občanské nauky a výchovy, a také to, že je jednodušší než postup indukční. Pokud se k dedukčnímu postupu připojí ještě metoda dogmatická, stane se vyučování velmi pohodlným. Merta upozorňuje na to, že dogmatickou metodu,

kteřá se používá ve výuce náboženství, by měl učitel zcela zamítnout, jelikož by při jejím užívání nenaplnil cíle občanské nauky a výchovy.

Každý učitel občanské nauky a výchovy by se měl dedukčnímu postupu vyhýbat co možná nejdůsledněji, protože jen tak je schopen předat žákům žádoucí vlastnosti a informace. Dle Merty by si každý učitel měl toto opakovat před každou hodinou občanské nauky a výchovy.

Merta také tvrdí, že nejlepší metodou je ta, která zároveň působí na rozum, cit i vůli žáka (Komenský, 10. 5. 1923, s. 150).

Metodou, která působí na rozum žáků, je metoda rozumového přesvědčování, kterou může učitel použít jen u žáků, kteří jsou už schopni logického uvažování a jsou schopni nad novými informacemi přemýšlet a přijmout je za své. Na nižší stupeň se tedy tato metoda nehodí, jelikož žáci ještě nechápou širší souvislosti. Na středním stupni je možné někdy tuto metodu užít, ale nejlépe se hodí pro stupeň vyšší.

Má-li být tato metoda úspěšná, musí být žáci dobře připraveni již ze dvou nižších stupňů, kde se vychovává zejména vůle a cit, díky kterým jsou poté žáci schopni přijmout mravní hodnoty společnosti. To se ale dle Merty nepodaří, pokud se jejich mravnímu rozhodnutí vzpírá cit nebo vůle žáka (Komenský, 24. 5. 1923, s. 165).

Výchova citů je po stránce metodické mnohem složitější než výchova rozumu. Dítě je téměř po celou dobu školní docházky zejména citovou bytostí, a proto je nutné působit na jeho citové zušlechtění, což se musí dít nenásilně s ohledem na dětskou individualitu. City by měl dle Merty učitel regulovat a dávat jim určitou formu a přiměřený výraz. K tomu, aby se citová výchova zdařila, musí být také vhodné prostředí. Škola by měla vytvořit atmosféru podobnou rodinnému prostředí a učitel musí být skutečným duchovním vůdcem svých žáků (Komenský, 20. 6. 1923, s. 181).

Opravdovost učitelova tvrzení je velice důležitá, protože i malé dítě pozná, jestli je učitel vnitřně přesvědčen o tom, co říká, nebo nikoliv (Komenský, 20. 6. 1923, s. 182).

Pro citovou výchovu je velmi těžké najít ty správné konkrétní metody, protože i kdyby se tyto metody nějak pojmenovaly, jejich význam by byl jen teoretický, jelikož ve školní praxi výchovu ovlivňuje mnoho faktorů, které nelze do metod zcela obsáhnout a brát v zřetel. V citové výchově je důležitá zejména osobnost učitele a jeho pedagogická intuice.

Citové vyučování je dle Merty nejtěžší ze všech výchov, protože mnoho učitelů není v této oblasti dostatečně vzděláno a nemají takové společenské postavení, aby žáci jejich výchovu přijali.

Další metodou je metoda sugestivní, jejímž základem je učení žáků bez jejich vůle a vědomí. Merta tuto metodu doporučuje zejména na nižším stupni, na stupni středním ji lze použít také, ale jen ve spojení s dalšími metodami jako například metodou rozumovou (Komenský, 20. 6. 1923, s. 184).

Příklad užití sugestivní metody je například čtení nějakého příběhu s mravní tematikou, který učitel následně s dětmi rozebere a vysvětlí jim podstatu příběhu. Děti samy získají například pocit soustrasti k trpícím a opuštěným, takže se samy odhodlávají k mravním činům.

Pro užití sugestivní metody ale musí být splněno několik podmínek, jako například získání si sympatií žáků, protože pokud žáci nejsou učiteli nakloněni, jeho práce bude marná. Náklonnost žáků lze získat jen tehdy, když je učitel sám k žákům milý, podporuje je a nehledá na nich jen špatné věci. Učitel nesmí být k žákům lhostejný a být jen jakýmsi řemeslníkem, který koná to, co se po něm žádá.

Další podmínkou pro užití této metody je důvěra učitele v sebe sama. Pokud učitel věří ve svou práci a sám v sebe, dokáže své nadšení předat i žákům (Komenský, 20. 6. 1923, s. 185).

Pro výchovu vůle může být užita další metoda a to buď metoda přímá (nařízení, rozkaz, přinucení), nebo nepřímá (poučování, rozumové přesvědčení, výklad).

Metoda přímá se využívá zejména při nacvičování společenského chování ve všech ročnících, aby se zvyky upevnily a staly se trvalými pro všechny žáky. Nejlépe se ale cvičení dle Merty hodí na nižší stupeň, protože v tomto věku ještě žáci nejsou na takové rozumové úrovni, aby mohli být vychováváni pomocí představ, úvah a mravních soudů (Komenský, 16. 8. 1923, s. 250).

Aby mohlo být cvičení úspěšné, je třeba, aby byli žáci poslušní a učitel důsledný. U starších žáků musí učitel vymáhat poslušnost opatrně, aby nevyvolal spíše vlnu vzdoru. Rozkazování je přípustné jen tehdy, když se učitel setká s žákem mravně nevyspělým (Komenský, 16. 8. 1923, s. 251).

Pro výchovu vůle je také velmi důležité sebeovládání. Učitel může pouze žákům naznačit správnou cestu pro sebekázeň, ale ostatní je už na samotných žácích. Čím lepší budou mít základ ze školy, tím lépe jim cvičení sebeovládání půjde. Mnozí pedagogové

dávají sebeovládání velkou váhu a dokonce o něm tvrdí, že je to jedna z ctností člověka (Komenský, 16. 8. 1923, s. 252).

Merta cituje doktora J. W. Förstera, který ve svém díle *Jugendlehre* věnoval sebeovládání celou jednu kapitolu a užil v ní velmi výstižný citát: „*K soužití lidskému je sebevlády zrovna tak třeba, jako ptákům křídel do vzduchu, labutím do vody blan plovacích a rybám žaber.*“ (Komenský, 16. 8. 1923, s. 252).

Nyní uvedeme několik příkladů námětů témat do občanské nauky a výchovy s popisem toho, jak lze učivo metodicky zpracovat na jednotlivých stupních školy, jaké pomůcky lze využít atd.

1. Noviny – pomůcky: různé časopisy, výtisky novin

a) *O vydávání novin* – zevrubné přiblížení historie starověkého a středověkého zpravodajství, původ a účel novin, povídání o tiskařství, věrohodnost médií, jak se noviny tisknou a rozesílají, typy novin (deník, týdeník,...), jak si předplatit noviny a jak předplatné zrušit, reklamace a odmítání novin.

b) *Úprava novin* – záhlaví (název, redakce, číslo, datum vydání,...), obsah a účel úvodníku, fejeton, výklad značek nejdůležitějších zpravodajských kanceláří, kritika, humoristický koutek, ukázka politických zpráv a drobných zpráv, sportovní rubrika, tržní a burzovní zprávy, část s inzeráty (inzertní kanceláře, podání inzerátu).

c) *Domácí a světový tisk* – české směrné listy (Venkov, Národní listy, Lidové noviny, Rudé právo, Slovo, Čech,...), krajinské noviny (Pozor, Nový den, Rovnost, Svoboda, Stráž Moravy,...), odborné noviny a časopisy (Sokol, Naše doba, Pedagogické rozhledy,...), cizozemské noviny (Prager Tagblatt, Zeit, Times,...) (Komenský, 20. 6. 1923, s. 187).

d) *Noviny a veřejnost* – prodejny, čítárny a kavárny, jedno téma ve více novinách (porovnání na základě ukázek – čtenářská soudnost, kritika, vlastní úsudek), jak číst noviny, cenzura, solidní noviny versus bulvární tisk, vliv novin na veřejné mínění, vliv novin na rozvoj civilizace, noviny pro děti a mládež (Mladý svět, Zlatá brána, Mládí,...).

2. Právo a zákon

a) *Nižší stupeň* – dětem je nutno vysvětlit, že otec a matka mají více zkušeností a více toho vědí, proto je děti musí poslouchat (děti nepoznají nebezpečí, když si hrají u divoké řeky nebo manipulují s ohněm, atd.)

b) *Střední stupeň* – pořádek je důležitý pro veškerý život, pořádek zajišťují zákony, proto je nutné je dodržovat (na konferenci nemohou mluvit všichni najednou, při požáru dbát příkazů velitele hasičů a policie, cestující v prostředcích veřejné dopravy se musí řídit přepravním řádem, taktéž žáci se musí řídit ve školním školním řádem).

e) *Horní stupeň* – jak se tvoří zákony, zákony se plní na základě vnitřního rozhodnutí, nikoliv kvůli strachu z trestu (Komenský, 20. 6. 1923, s. 188).

3. Od krevní msty k humanitě – vysvětlit žákům vývoj práva například v tomto sledu - ve starověku se řídilo pravidlem „Oko za oko, zub za zub.“ Později se moc předala nejmoudřejšímu obyvateli kmene, na základě jejich úsudku mohl být člověk lynčován. Postupně moc přecházela na šlechtu, ve středověku hrálo velkou roli i náboženství. S nárůstem obyvatelstva vznikla i potřeba organizované státní péče o pořádek, právo a spravedlnost, takže vzniká trestní zákoník. Postupné zlidšťování trestů, zrušení trestu smrti, zásada odplaty je vystřídána zásadou polepšení.

4. Žebrota

a) *Příčiny žebroty* – drahota, hlad, stáří, nezaměstnanost, společenská nerovnost, lehkomyšlnost.

b) *Formy žebroty* – žebráci podomní, kostelní, obecní, studentská bída, panská bída, hrdá bída, vysvědčení nemajetnosti.

c) *Sociální význam žebroty*

d) *Potlačování žebroty* - spravedlivé oceňování práce, péče o zdraví, snižování cen zboží a služeb, přísná výchova mládeže, omezování přepychu, soukromá a veřejná dobročinnost

Učitel by měl dle Merty vyučovat zejména prakticky a doporučuje méně učit a více vychovávat, což neznamená dát žákům méně informací, ale zlepšení metod a zamezení zaostalosti v přístupech ve vzdělání (Komenský, 20. 6. 1923, s. 188).

Dalším autorem, který se zabýval metodami občanské nauky a výchovy, byl Oldra Josef Novotný.

Když v roce 1921 Oldra Josef Novotný sepisoval svůj návrh na osnovy občanské nauky a výchovy, utřídil učivo dle měsíců tak, aby co nejvíce souviselo s běžným zájmem žáků – září (*domov*), říjen (*cit rodinný a společenský*), listopad (*dobro a zlo*), prosinec (*výchova*), leden (*společnost a společenské jevy*), únor (*národ, stát – vlast*), březen (*lidstvo, člověk*), duben (*příroda, svět*), květen (*život*), červen (*duše*).

Postupem času se ale ukázalo, že bude potřeba plán přepracovat, aby lépe vyhovoval zejména výuce na vyšším stupni. Novotný tedy nově roztrídil učivo pro 6. až 8. ročník takto: 6. ročník (*domov, obec*), 7. ročník (*národ, vlast, stát*), 8. ročník (*lidstvo, svět*) (Komenský, prosinec 1923, s. 81).

Dle Novotného dělá spousta pedagogů chybu v tom, že příručky, které jsou k občanské nauce a výchově vydávány, užívají jako doslovný vzor pro výuku. Novotný tvrdí, že příručky mají sloužit jen jako určitý ukazatel, jak dané téma dětem vhodně podat, jaké pomůcky lze ve výuce použít. Dále také kritizuje způsob výuky občanské nauky a výchovy, protože na mnoha školách stále spousta učitelů odbývá hodiny nauky jen naučeným výkladem nebo dokonce předcítáním z již zmíněných příruček (Komenský, prosinec 1923, s. 82).

Novotný také navrhuje na každý školní měsíc aktivity, které lze pro žáky připravit, například:

září – je potřeba pomoci žákům překonat přechod z osobní volnosti do společenského života – s žáky je možné zvolit žákovskou samosprávu, zvelebit třídu atd.

říjen – v hodinách připravovat oslavy na 28. října

listopad – protože je v tomto měsíci sychravé a deštivé počasí, je možné jej využít k různým besedám, k vytvoření soucitu s lidmi bez domova atd.

prosinec – s žáky připravovat vánoční besídku spojenou s nadílením dárků chudým a opuštěným dětem, péče o zvířata v zimě (krmení ptáků v budkách atd.)

leden – možnost pořádání besed s rodiči, které připraví sami žáci, pomoc zvířatům v zimním období, úvahy a debaty o času atd.

únor – debaty o hodnotě peněz a následné zakládání školních spořitelců, odstraňování sněhu z okolí školy a z chodníků ve vsi

březen – připravování na stromkovou slavnost, výzdoba školy a třídy na oslavy Komenského jubilea atd.

duben – je to měsíc zápasu zimy a tepla, což lze přenést na téma dobra a zla (boj za svobodu, buditelé, obroda národa) – vše lze zpracovat i dramaticky

květen – výlety do přírody, besedy o lidskosti a humanitě, cvičení v první pomoci atd.

červen – vlastenecké vycházky do okolí, dětské produkce v přírodě, a tak podobně (Komenský, prosinec 1923, s. 83).

S občanskou naukou a výchovou samozřejmě jako s každým dalším předmětem souvisí i hodnocení žáků, a proto se o něm krátce zmíníme v této kapitole.

Antonín Humpolík ve svém článku o občanské nauce a výchově tvrdí, že v tomto předmětu lze žáky známkovat jen velmi obtížně. Někteří pedagogové známkují jen tu část občanské nauky a výchovy, ve které se probírá *stát a právo*, protože mohou získané informace u žáků prakticky vyzkoušet a tedy i oznámkovat.

Humpolík ale s tímto postupem zásadně nesouhlasí, protože se ve výuce nemůžeme zaměřit jen na znalosti spojené se státem a právem, ale musíme také pozorovat, jak žáci své poznatky z mravní výchovy realizují v běžném životě, a to se dle Humpolíka známkovat nemůže.

Humpolík dokonce navrhl, aby se žáci známkovali sami navzájem, aby ohodnotili práci jednotlivých spolužáků a ukázali tak svou mravnost a schopnost být nestranný a nezaujatý (Komenský, leden 1924, s. 99).

V roce 1924 se začaly ve výuce objevovat i náznaky dnes již velice oblíbeného projektového vyučování. Většinou se projekty realizovaly na jednotřídních školách, kde byl tento typ výuky mnohem efektivnější než dvě vyučovací hodiny týdně, byť by byly výborně připravené.

Takto byla zpracovávána témata jako například jubilejní týden *Čsl. červeného kříže*, který probíhal od 16. února do 23. února, dále *Smetanův týden*, který končí 1. březnem, nebo týden *Osvoboditelův*, který začíná 2. březnem. Všechny tyto události mají dle Novotného vynikající koncentrující myšlenku.

Pro představu, jak tyto projekty probíhaly, uvedeme ukázkou jednoho z nich, a to *Smetanova týdne* (k oslavám 40 let od smrti tohoto skladatele), který byl realizován 25. února až 1. března 1924 ve škole v Přehvozdí.

Vlastní příprava projektu obsahuje dvě části, a to myšlenkovou a rozvržení učiva na jednotlivé dny. Cílem projektu má být přiblížení života a díla významného českého hudebního skladatele Bedřicha Smetany.

Učivo se skládá z několika částí. V první řadě se žákům přiblížil život Bedřicha Smetany a to tak, že žáci dohromady předčítají dvě kapitoly z knihy O B. Smetanovi od V. Steinmanna a O. Jeremiáše (Komenský, duben 1924, s. 177). Dále učitel pracoval s Příručkou k Smetanovým oslavám ve škole a studiem rozsáhlého spisu Hofmeistera *Bedřich Smetana*, a také studiem Zdeňka Nejedlého a jeho *Smetanianu* v předválečném Čase.

Co se díla týče, použil *Zpěvánek našich dětí* Františka Mužíka a Felixe Zrna, *Zpěvy a písně pro jeden hlas* od Jindřicha Hyblera, *Smetanovu čítanku* Zdeňka Nejedlého, klavírní výtahy známých Smetanových děl (Hubička, *Prodaná nevěsta*, *Dalibor*).

Aby žáci porozuměli Smetanovu dílu, nadchli se a snad se jim i zalíbilo, je třeba jim přiblížit hudbu a zpěv jako takovou. Proto učitel vybral ještě pár básní, jako například Kollárový *Zpívaneky*, *Písnička o písničce* od Fr. Weniga nebo *Hudbu* od Jaroslava Vrchlického.

Druhou částí projektu je tzv. týden koncentrace. Na úvod žáky na hudbu a zpěv učitel naladil tak, že si společně zazpívali píseň *Proč bychom se netěšili*, na kterou si společně i zatancovali. Žáci byli tak nadšení, že ji museli opakovat několikrát za sebou. Učivo pedagog rozdělil do několika předmětů, protože se jednalo o projekt v rámci celého vyučování. Do občanské nauky a výchovy zařadil mravně-výchovná témata, do výchovných ručních prací zařadil malování obrázků ze Smetanova života a díla, hudebních nástrojů atd. (Komenský, duben 1924, s. 178), ve slohu žáci sepisovali krátká vyprávění s tematikou děl B. Smetany, v mluvnici například žáci vyhledávají přídavná jména a zdobí si je ornamenty a tak dále.

V projektu zaujímá určitou část i občanská nauka a výchova, kterou se nyní budeme zabývat.

Na úvod učitel shrnul všechny získané poznatky z jiných předmětů, aby žáci získali ucelený obraz.

Druhá část vyučování je pozorování. Mládenec vyjíždí ze dvora a notuje si nějakou písničku. Děvče si sedne do trávy a také si prozpěvuje. Žáci navrhnou, jaké lidové písničky by si tito dva lidé mohli v těchto situacích zpívat. Cílem je, aby si žáci

začali bezděčně písně zpívat a uvědomili si, že lidové písničky jsou velice krásné a právě v nich žije duch národa. (Komenský, duben 1924, s. 179). Tuto skutečnost pěkně popsal básník Jindřich Hošek Příbyslavský ve své básničce *Česká píseň*, kterou si se žáky společně recitují (Komenský, duben 1924, s. 180) :

<i>„Oj naše písničko</i>	<i>Tam, kde se skřivani</i>
<i>rušná i lkavá,</i>	<i>písnička ztrácí,</i>
<i>živá jak dívčina –</i>	<i>zapadáš v květy niv</i>
<i>věčně buď zdravá.</i>	<i>při naší práci.</i>

Bud' nám jak kytička
v lučině smavá - -
líbezná písničko,
rušná i lkavá!“

Následně si společně zpívají slovenskou písničku *Zpievanky, zpievanky, kdeže ste sa vzaly?*, po ní si vykládají o lidové písni. Žáci popisují svoje pocity při poslechu své oblíbené lidové písně.

Od lidových písní se pomalu přesouvá pozornost na dílo Bedřicha Smetany. Jako první píseň si společně zpívají *Mou hvězdu*, protože text písně má dle učitele vznešený smysl. Následně hraje na klavír úryvky z některých známých Smetanových oper.

Na konec přichází diskuze nad tím, jestli je možné psát tak krásná díla, pokud je člověk zlý a špatný. Žákům vyvodí učitel poučení o tom, že Smetanovy písně a hudba je součástí našeho národního dědictví a probouzí v každém člověku pocit, že někam patří.

Celý projekt ukončí zase písní, kterou projektové vyučování i zahajovali - *Proč bychom se netěšili*. Do sešitu si ještě zapíší Hálkova slova: *„Kdo v zlaté struny zahrát zná, jej ctěte víc než sebe; neboť vás Bůh tak miloval, že poslal vám ho z nebe.“* (Komenský, duben 1924, s. 181).

Tímto jsme ukázali, že v československé škole republikánské se neučilo jen z paměti, ale přemýšlelo se o životě slavných mužů a žen, a žáci se věnovali prožívání jejich života, ale i díla pomocí zajímavých metod, které by i v dnešní době mohly mít úspěch.

Týdny občanské nauky a výchovy mají být dle Novotného pestré, nikoli šablonovité probírání učiva. Žáci ji mají prožívat, k čemuž dopomůže hlavně to, když se na vyučování sami aktivně podílí (Komenský, duben 1924, s. 181).

V roce 1936 Josef Talpa ve svém článku *Občanská nauka a výchova v praxi* (Komenský, listopad 1936, s. 87–88) publikoval rady, jak by měl každý učitel ve vyučování tohoto předmětu postupovat. Uvedl příklad, kdy je výuka založena na učitelem vybraném příběhu.

V první řadě by měl každý učitel žáky pro předmět nadchnout. Toho může dosáhnout takto:

1. *Psychologická předprava, vzbuzení zájmu, úvod* – příběh lze vyprávět žákům osobně nebo jej sami čtou.

2. *Děj s výchovnou tendencí* – stejně jako v předchozím bodě lze příběh buď vyprávět, číst například z časopisu (může to být i současná událost – potom následuje rozhovor o ní a žáci sami mohou sdělovat své zkušenosti s podobným případem).

3. *Etická analýza děje* – zdůraznění výchovného momentu:

a) dobré x zlé – citové zaujetí

b) napodobování, následování

c) nebo potlačení, odvykání

4. *Mravní jádro zachycené v heslech, přísloviích a pořekadlech* – shrnutí učiva

5. *Užití pro život, četba, dramatizace* – výchova dobrých návyků

Toto schéma hodiny lze využít velmi často. Ovšem Talpa uznává, že ne vždy je ve vyučování čas na praktické provedení. Týká se to zejména složitějších návyků, na jejichž zažití a přijetí je potřeba více času. Talpa tedy doporučuje, aby se na tyto návyky vytvořila jakási kampaň, díky níž se konkrétnímu problému bude věnovat celá škola (Komenský, listopad 1936, s. 87–88).

Další zajímavý nápad, jak zpestřit občanskou nauku a výchovu, měl F. X. Švejda, který ve svém článku *Týdenní přehled událostí a škola* (Komenský, březen 1938, s. 247) doporučuje, aby byli žáci zapojeni do výuky tak, že si přinesou různé články z novin nebo časopisů, ovšem jen pozitivní zprávy. Zprávy lze roztřídit podle jejich tematického zaměření.

Například politické události mohou být pojaty jako aktuality. Bylo by příhodné srovnat události z domácí politiky se světovou politikou.

Občanská nauka a výchova má, dle Švejdy, čerpat témata hlavně ze života, jedině tak je možné dosáhnout hlavního cíle tohoto předmětu, a to je mravně založený občan Československa (Komenský, březen 1938, s. 248). V další kapitole se krátce zmíníme o občanské nauce a výchově na učitelských ústavech.

4.9 Občanská nauka a výchova na učitelských ústavech

Vyučování občanské nauky a výchovy na učitelských ústavech nebylo ještě v roce 1930 dostatečně promyšleno, protože tento předmět nebyl zařazen do osnov jako samostatný tak, jak tomu bylo na obecných nebo měšťanských školách.

Občanská nauka a výchova měla být na ústavech jen principem, nikoliv předmětem. Dle Jungbauera je to velká chyba, protože na učitelských ústavech by měla být zařazena občanská nauka a výchova jako předmět v každém ročníku.

Studenti, kteří ústavy navštěvují, se nechávají růst bez jednotného výchovného programu zrovna v období puberty, kdy si mladí lidé utváří své hodnotové žebříčky a základy charakteru. Právě v tomto období by mohla občanská nauka a výchova budoucí učitele obohatit o spoustu názorů a pohledů na svět, což by bylo velkým přínosem pro jejich následné působení na obecných a měšťanských školách (Komenský, únor/březen 1930, s. 216).

Jungbauer tvrdí, že je velice nevhodné, že na nižším stupni obecních škol, jsou občanské nauce a výchově věnovány dvě hodiny týdně, kdežto šestnáctiletí studenti učitelských ústavů, musí mravní pravdy hledat v různých vyučovacích předmětech jako například v českém jazyce, dějepise nebo pedagogice. I v těchto předmětech samozřejmě najdeme mnoho mravních zásad, ale chybí zde ucelený systém zejména i proto, že každý z předmětů vyučuje jiný učitel. Ať už v dějepise, českém jazyce nebo pedagogice najdeme v osnovách mnoho učiva, které učitel musí probrat, takže na samotné mravní poučování nezbyvá čas. Je spíše otázkou náhody, pokud k němu učitel přikročí.

Jungbauer uvádí, že občanskou nauku a výchovu mají jako samostatný předmět dokonce i na obchodních akademiích, ale budoucí učitelé nikoliv. Důležitý je také určitý vzor pro budoucí pedagogy. Pokud bude mít student učitelského ústavu výborného češtináře nebo dějepisáře, získá k předmětu kladný vztah a později bude i ze svých zážitků ze studia při své výuce těžit, ale jaký vzor mají mít studenti, kteří jednou budou učit právě občanskou nauku a výchovu, když se jí sami neučili?

V občanské nauce a výchově by se na učitelských ústavech mělo učit i divadelnictvím, knihovnictvím, výchova pro činnost v sociální sféře, zkrátka všechno, co společnost po učiteli žádá (Komenský, únor/březen 1930, s. 217).

Tento nedostatek v osnovách pro učitelské ústavy mnoho pedagogů vyřešilo tak, že se konají pedagogicko-literární večírky, kde se studenti ústavů mohou společensky projevit například ve formě přednášek na daný problém ve společnosti, recitací, sborovým zpěvem a dalšími aktivitami.

Praktickému výcviku na učitelských ústavech je věnována velká pozornost. Studenti musí ve třetím ročníku studia absolvovat alespoň jednu náslechovou hodinu ve všech třídách obecné školy, přičemž jsou seznámeni se základní literaturou spojenou s výukou občanské nauky a výchovy. Ve čtvrtém ročníku potom studenti ústavů vyučují alespoň jednu hodinu občanské nauky a výchovy v každé třídě. Zejména na nižším stupni, kdy v tomto předmětu převládá výchovná funkce, mají studenti s vedením výuky problémy. Dle Jungbauera je to způsobeno právě tím, že studenti nemají zažité mravní zásady ze školy, protože v osnovách chybí samostatný předmět občanské nauky a výchovy.

Hodiny občanské nauky a výchovy jsou, dle Jungbauera, také dobrým měřítkem inteligence budoucích učitelů. Lépe si na praxi vedou dívky než chlapci, protože dívky na učitelských ústavech pochází většinou z dobře situovaných rodin, v nichž se výchově věnovalo více času. Oproti tomu chlapci pochází většinou z vesnic, kde vyrůstali bez větších výchovných zásahů, a tak se jim občanská nauka a výchova učí velice těžko (Komenský, únor/březen 1930, s. 218).

Díky této zkušenosti z praxe, je dle Jungbauera velice důležité zavedení občanské nauky a výchovy na učitelských ústavech jako samostatný předmět, protože jinak je ohrožena celá budoucí výuka tohoto předmětu na všech obecných i měšťanských školách (Komenský, únor/březen 1930, s. 219).

V další kapitole navážeme na osobnost učitele občanské nauky a výchovy.

5 Učitel občanské nauky a výchovy

Do této chvíle jsme se zabývali jen tím, jak má občanská nauka a výchova vypadat po stránce obsahové, organizační a metodické, ale o nejdůležitějším prvku vyučování, o učitelích, jsme se prozatím nezmínili.

Jak by tedy měl správný učitel občanské nauky a výchovy, dle Františka Mertvy, vypadat?

Učitel občanské nauky a výchovy nesmí přijít do třídy a žákům učivo pouze odpřednášet, vysvětlit a následně žákům doporučit učení z paměti. Nikdy by se neměl spokojit s tím, že žáci doslovně odříkají učivo z minulé hodiny.

Při občanské nauce a výchově není nejdůležitější obsah, ale výchovný účinek učiva na žákovu mysl, což závisí zejména na způsobu podání informací učitelem (tj. na metodě a osobnosti učitele).

Dále také velice záleží na tom, zda učitel ovládá učivo jak pamětně, tak i mravně, protože jak už jsme uváděli dříve, učitel musí jít svým žákům příkladem, jinak je jeho vyučování neúspěšné. Pokud totiž pedagog žije jinak, než jak žáky učí, bude v očích svých svěřenců považován za lháře.

Vztah mezi žákem a učitelem občanské nauky a výchovy musí být harmonický, důvěřivý a přátelský, aby byla výuka efektivní. Žák musí učiteli věřit a měl by ho mít rád, aby byl ochoten učitele napodobit. Napodobování nesmí být ze strany učitele vynucováno násilím (tresty nebo nucením), ale musí být spontánní (Komenský, červen 1925, s. 338).

Ve staré škole (v období Rakouska-Uherska) byl ve výuce kladen důraz zejména na stránku obsahovou, nyní se pedagogika více zaměřuje na výchovnou funkci výuky. Učitel tedy nesmí být jen dobrým učitelem, ale i výborným vychovatelem. Pokud se učitel do výuky těší, budou se těšit i žáci, stejně tak pokud ho hodina občanské nauky a výchovy nebaví, nebude zajímat ani žáky. Dle Františka Mertvy ale naštěstí takových učitelů, kteří by do hodin občanské nauky a výchovy chodili s odporem, neustále ubývá.

Když byla občanská nauka a výchova zaváděna do škol, učitelé i veřejnost se velmi obávali, že vyučování občanské nauky a výchovy nebude mít úspěch. Ve skutečnosti se tento předmět stal postupně velmi oblíbeným jak u učitelů, tak u žáků.

František Merta ve svém článku Učitel občanské nauky a výchovy tvrdí, že občanská nauka a výchova je tak důležitá proto, že její úspěšná výuka na školách, bude zárukou i úspěšné budoucnosti. Tak, jak jsou žáci vychováváni nyní, takovými občany se stanou v budoucnosti.

Učitelé, kteří jsou si tohoto vědomi, se jistě budou snažit svůj úkol v občanské nauce a výchově plnit co nejlépe (Komenský, červen 1925, s. 339). Toho dosáhne každý pedagog studiem odborné literatury praktické, metodické i teoretické a vědecké.

Nutné je také, dle Merty, filozofické vzdělání učitelů, protože mravouka není ničím jiným než praktickou filozofií. Studium filozofie je důležité také proto, aby si díky ní učitel vytvořil svůj vlastní ucelený názor na svět. Čím bude toto vzdělání dokonalejší a čím širší a hlubší bude učitelův duševní obzor, tím vyšší bude záruka jeho úspěšného výchovného působení na žáky jak ve škole, tak mimo školní prostředí.

Kromě filozofického rozhledu je také nutné, aby měl učitel přehled i v oblasti etiky.

Merta tvrdí, že dokud není zajištěno vzdělávání učitelů tak, aby vyhovovalo potřebám občanské nauky a výchovy, je povinností všech pedagogů sebevzdělávat se a dohnat tak to, co mu z jeho přípravy na učitelské povolání chybí.

Učitel občanské nauky a výchovy by také měl dokonale znát prostředí, ve kterém žije, což zahrnuje i studium dětí, jejich rodičů a vůbec celého okolí jeho bydliště (Komenský, červen 1925, s. 340). Je potřeba udržovat přátelské styky se všemi účastníky vzdělávání, zejména tedy s žáky a rodiči.

Učitel se nesmí rodičům svých žáků vyhýbat, ale naopak by je měl vyhledávat a hovořit s nimi, aby se přesvědčil o úspěšnosti svého působení na žáky a aby zjistil, zda žáci doma konají to, co se ve škole naučili.

Ten, kdo vyučuje občanskou nauku a výchovu, se nesmí nechat ovlivnit úsudky stranického nebo osobně zaujatého, ale musí dbát na to, aby si zachoval svou objektivnost, čehož lze dosáhnout právě díky studiu filozofie (Komenský, červen 1925, s. 341).

K pramenům, ze kterých může každý učitel při výuce vycházet, patří kromě školních kronik, také písně, tance, zvyky a pověry. Výhodná je také návštěva obecní knihovny, kde učitel zjistí, co lidé v obci nejvíce čtou a co tedy čtou i jeho žáci. Od této informace se lze v hodinách občanské nauky a výchovy odrazit například tak, že si

s žáky o těchto knihách začne povídat a zjistí tak jejich mravní zásady a názory (Komenský, červen 1925, s. 342).

Velmi přínosné jsou také besídky s rodiči, protože činnost školy velice úzce souvisí i s výchovou v rodině. Podle Merty by si všichni měli uvědomit, že úspěšnou výchovou v rodině i ve škole se vychovává úspěšné budoucí pokolení. K tomuto vědomí je nutné vést celý národ, a to je úkolem učitele občanské nauky a výchovy (Komenský, červen 1925, s. 341).

V další kapitole se budeme zabývat rozbořem některých učebnic, které byly v období let 1918–1938 využívány při výuce občanské nauky a výchovy.

6 Rozbor učebnic a příruček

V této kapitole se budeme zabývat rozbořem učebnic pro žáky obecných a měšťanských škol, dále také příruček pro učitele vydaných v letech 1918 až 1938.

Učebnice k rozboru byly získány ze sbírky Muzea Komenského v Přerově.

Prachař se ve svém článku Učebnice, učitel a žák pozastavuje zejména nad jazykem soudobých učebnic, o kterých píše (Komenský, 17. 3. 1921, s. 157): „*Spisovatelé našich učebnic v nich hovoří jazykem dospělých lidí, a to ne prostých, nýbrž jazykem inteligentů. Ještě tak ve 2. a 3. školním roce na obecné škole se dbá zásady přístupnosti jazyka, ale pak se vesměs opouští.*“

Dokonce přirovnává autory k beletristům, kteří chtějí čtenářům sdělit vše, co vědí, pěkným literárním jazykem. Rozdíl je v tom, že každý spisovatel beletrie má své nadšené čtenáře, kdežto učebnice musí číst každý žák, ať jim rozumí nebo ne.

Bohužel jazyk učebnic se v dnešní době posuzuje velice těžko, protože přesně nevíme, jak vypadal jazyk, kterým mezi sebou hovořili tehdejší žáci a studenti, takže se jazykovou stránkou učebnic nebudeme zabývat.

Kromě učebnic pro školy obecné a měšťanské, budeme posuzovat i některé příručky pro učitele.

6.1 Učebnice občanské nauky a výchovy pro obecné školy

Malé dějiny československé (Příloha č. 1/a)

Autor: Arnošt Caha

Rok vydání: 1920

Tato učebnice není zcela typickou učebnicí občanské nauky a výchovy.

Jak už jsme uváděli dříve, občanská nauka byla zprvu součástí některého jiného předmětu, například dějepisu, kde se na občanskou nauku navázalo například při probírání válečných konfliktů. Učitelé museli žákům vysvětlit, co je to stát, jak vzniká, přibližovali jim jejich základní národní práva, udávali příklady různých forem vlády i politických idejí (Komenský, 5. 2. 1921, s. 173).

Tato učebnice je toho příkladem. Autor ji určil žákům obecných a občanských škol. Jako jedna z mála učebnic je ilustrovaná - obsahuje celkem 8 obrázků. Učivo v této učebnici není řazeno chronologicky dle školních roků, takže první, co bude muset učitel udělat, je učivo roztřídit dle platných učebních osnov.

Jedná se spíše o přehled dějin českých zemí, který doplňuje část s občanskou naukou a výchovou. Učivo začíná v pravěku, pokračuje přes dobu pohanskou, přes Velkomoravskou říši, vládu jednotlivých Přemyslovců, po nich i dalších panovníků „cizinců“, husitské hnutí, třicetiletou válku, dobu pobělohorskou, revoluční rok 1848 až po novodobé dějiny (končí událostmi kolem 28. října 1918). Autor se zde zaměřuje i na významné osobnosti české kultury i politického života.

Občanské nauce a výchově je zde věnován jen dodatek, ve kterém nalezneme témata *Stát a jeho základy, Ústava republiky Československé*, která je dále dělena na *státní znak a vlajku, moc zákonodárnou, moc vládní a výkonnou, práva a povinnosti státních občanů*.

Učivo je zde zhuštěno jen do několika řádků ke každému tématu. Žáci se tedy dozvědí opravdu jen ty nejdůležitější informace, které by o státu a ústavě Československa měli mít.

Ukázky textů a ilustrací dokládáme v přílohách (Příloha č. 1/b, c).

Stručná nauka občanská

Autor: Arnošt Caha

Rok vydání: 1920

Tato učebnice je zřejmě určena pro 8. ročník obecné školy, což lze usoudit dle rozvržení učiva podle tehdy platných osnov, i když svým obsahem by se lépe hodila na měšťanské školy, protože tam už žáci disponují určitými znalostmi ze školy obecné.

Na začátku učebnice autor žákům podává historický kontext v podobě Úvodního slova, ve kterém začíná informací o roku 1526, kdy Habsburkové usedli na český trůn a stručně pokračuje až k 28. říjnu 1918. Z textu je cítit silně nacionální smýšlení autora, které by zřejmě mělo probudit v žácích již na začátku studia tytéž pocity.

V učebnici najdeme dva základní okruhy témat a to *Stát a jeho základy* a *Ústavu*. Tato dvě témata se dále dělí:

Stát a jeho základy

1. *Rodina* – rodině se autor věnuje jen na jedné stránce, podává pouze nejzákladnější informace zejména o hlavě rodiny a o povinnostech dětí vůči rodičům.

2. *Obec* – tento okruh autor zaměřil zejména na volební řád obcí, ve kterém podrobně popisuje průběh voleb od práva volebního až po volbu starosty a obecní rady. Kapitola ukončuje jednáním a pravomocemi zastupitelstva. Podle mého názoru je obecním volbám věnována zbytečně velká pozornost a není možné tímto stylem učebnici probrat celou.

3. *Okres* – kapitola je zaměřena zejména na okresní volby, jednání a působnost okresního výboru.

4. *Župa* – jedná se o další rozsáhlejší kapitola, ve které se žáci dozvídají všechny informace o župním zastupitelstvu (jednání a působnost), župních svazech. To vše jak u nás, na Slovensku, tak i v Podkarpatské Rusi.

Ústava

1. *Všeobecná ustanovení* – v této kapitole jsou zahrnuty i informace o státním znaku a vlajce. K tomuto učivu by bylo vhodné připojení ilustrace ve formě obrázku státního znaku a vlajky, aby si žáci mohli státní symboly lépe prohlédnout a zapamatovat.

2. *Moc zákonodárná* – tato kapitola je opět příliš podrobná. Dělí se na dvě podkapitoly a to *Poslanecká sněmovna* a *Senát*. V kapitole Poslanecká sněmovna se podrobně vypráví o volbách, volebních komisích, přípravních řízeních, dokonce zde autor uvádí i postup prvního až třetího skrutinia, což může žáky spíše zmást a zahltit. Stejně tak u Senátu věnuje autor hodně času postupu tvorby a schvalování zákonů. Učebnice budí spíše dojem, že je určena pro budoucí politology, nikoliv pro žáky obecných škol.

3. *Moc vládní a výkonná* – v této kapitole se autor zaměřuje na informace o prezidentovi republiky a na podrobný rozbor působení jednotlivých ministerstev.

4. *Práva, svobody a povinnosti státních občanů* – zde se autor prakticky omezil na pouhý výčet jednotlivých práv, svobod a povinností občanů v bodech.

Celkově je tato učebnice pro žáky nezajímavá a to jak svým formálním zpracováním, tak obsahem.

Na cestu životem – základy občanské nauky a výchovy

Autor: Arnošt Caha

Rok vydání: 1927

Tato učebnice je určena žákům 4. a 5. tříd obecné školy. Na úvod autor žákům vysvětluje, co se budou v novém předmětu občanská nauka a výchova učit, a co lze očekávat. Arnošt Caha uvádí, že učitelé budou předávat vědomosti, které by měl ovládat každý řádný občan o obci, okrese a státu, o svých povinnostech a právech. To vše v části občanská nauka. V části občanská výchova se žákům přiblíží informace o tom, jak mají správně žít, aby byli vzornými občany.

Tematicky je učebnice koncipována takto: první téma *Domovina, národ a vlast* začíná již tradičně informacemi o rodině a o tom, jak se rodiny sdružují do větších celků a vzniká tak obec. Hned vzápětí je vložena krátká mravoučná kapitolka o *Svépomoci*, kde si žáci s učitelem povídají o knize Robinson Crusoe. Zařazení literárních děl do výuky občanské nauky a výchovy je velmi přínosné, protože se takto občanská nauka a výchova propojí i s dalšími předměty, což je jejím účelem. V každé větší kapitole je vložena jedna nebo dvě menší podkapitoly, které jsou mravoučného charakteru. Následně autor pokračuje dále v učivu naučném.

V první kapitole se tedy žáci dozvídají o *rozdělení práce, družstvech, spořitelnách, obci, národě, státním znaku a hymně, o rovnosti občanů, přátelství, chudobě, dobročinnosti* a o *lakotě*. V této kapitole by bylo vhodné zkrátit nebo vynechat učivo o spořitelnách a peněžních ústavech, jelikož toto učivo je vhodnější spíše na vyšší stupně.

Další velkou kapitolou je *Zdraví*. Zde jsou informace o alkoholismu, kouření, zdravotnických zařízeních v obci, jak lze zabránit šíření nemocí a jak se před nimi chránit, kde se v obci nachází tělocvičné spolky a tak dále.

Třetí kapitola je mravoučného charakteru – *Chování*. Zde si žáci nacvičují, jak se chovat při jízdě vlakem, jak se chovat k cizincům, ve společnosti, jak být šetrný a přesný a mnoho dalších užitečných rad.

Čtvrtá kapitola se týká *Společnosti*, a to přesně zaměstnání, práce a blahobytu. Pátý oddíl nese název *Vzdělání*, ve kterém se žáci dozvědí, kde všude se mohou vzdělávat, navštěvují v rámci výuky i muzea, knihovny, památky.

V šesté kapitole jsou informace o *Přírodě*, v plánu jsou také vycházky do přírody, základní poučení o systému turistických značek a v poslední řadě o Skautu.

V posledním oddíle *Zařízení státní a občanská* se probírá opět rodina, obec, daně a přírážky, pozemkový katastr, matrika, soudnictví a tak dále.

Tato učebnice neobsahuje žádné ilustrace, ale nalezneme zde několik citátů od různých autorů. Důležité informace jsou v textu odděleny jiným fondem písma nebo jsou zvýrazněny. Poznámky, které by narušovaly souvislost textu, jsou uvedeny pod čarou.

Na cestu životem – základy občanské nauky a výchovy (Příloha č. 2/a)

Autor: Arnošt Caha

Rok vydání: 1923

Učebnice je určena pro 6. až 8. školní rok. V úvodu autor apeluje na mladé občany a občanky, aby byli hrdí na svou svobodu a aby mohli být plnohodnotnými občany, je potřeba znát svá práva a povinnosti a ústavu našeho státu, což jim má tato učebnice umožnit.

Dále jim přibližuje, co je bude v hodinách občanské nauky a výchovy čekat. Zároveň žáky upozorňuje, že nechce, aby se texty učili z paměti, protože tato učebnice má spíše připomenout informace, které žáci získali ve výuce.

Tato učebnice pro horní stupeň začíná *Národem a společností – o původu rodiny, národa a společnosti*. Pokračuje přes *Zdraví, Práci, Vzdělanost, Občanské ctnosti, Lidskost, Přírodu* a končí tématem *Zařízení občanská a státní*.

Jednotlivá témata na sebe příliš nenavazují, autor je mohl poskládat lépe.

V učebnici nenalezneme téměř žádné ilustrace. Jediným obrázkem je státní znak (Příloha č. 2/b). Autor se snažil zpestřit učivo alespoň citáty známých osobností, které ale nejsou nijak přizpůsobeny čtenářům.

Doplňující informace jsou v textu odděleny menším písmem, což by mohlo působit matoucím dojmem. Mnohem přehlednější jsou poznámky pod čarou, které užívají jiní autoři. Některé části textů totiž pouhým oddělením velikosti písma splývají.

Tato učebnice je spíše mravoučného charakteru. Autor se zřejmě snažil scelit mravouku s občanskou naukou dohromady, protože zde najdeme mnoho mravoučných hesel (Příloha č. 2/c).

Mladý republikán – listy z obč. nauky a výchovy pro čsl. mládež (Příloha č. 3/a)

Autor: Josef Ledr, Josef Horčíčka

Rok vydání: 1923, 1924

Zpracování této učebnice je nejlepší ze všech posuzovaných učebnic, zejména kvůli nápaditosti formální stránky. Nejedná se o klasickou vázanou knihu. Jsou to pouze jednotlivé listy, které jsou svázané v deskách, což lze odvodit už podle názvu knížky.

Díl II., 1923

V této učebnici nalezneme mnoho ilustrací – cca 41 obrázků, což je přínosné, jelikož je učebnice určena pro žáky 4. ročníku.

Tato učebnice je velice pokroková, protože se přibližuje dnešní podobě interaktivních učebnic. Kromě souvislého textu, kde žáci získávají potřebné informace o tématech, která mají být probrána, zde najdeme i místo pro vlastní poznámky žáků, mnoho obrázků a příloh (Příloha č. 3/b).

Pokud je to vhodné, přikládají autoři i různá přísloví a písně. Na konci téměř každé kapitoly nalezneme část *Pamatujte si!*, kde autoři shrnují většinu myšlenek z hodiny a žákům věnují mravní ponaučení.

Jazyk učebnice je dětem přístupný, ale jak už bylo řečeno dříve, je těžké tuto stránku knih posuzovat, protože nám není známo, jak vypadal jazyk přijatelný pro školní mládež. Přesto při podrobnějším zkoumání textu můžeme říct, že se autoři vyhýbají složitým větným konstrukcím, mluví jasně a zřetelně, takže by žáci neměli mít s pochopením textu problémy.

Autoři v učebnici začínají tématem *Domovina, národ a vlast*. Toto téma je zaměřeno spíše na morální stránku výchovy. Autoři sem zařadili například povídání o rodině, přátelství, pomoci chudým lidem atd.

Dalším tématem je *Zdraví*, kde se žáci dozvídají o škodlivých potravinách a stravovacích návycích, o nebezpečných zvířatech, první pomoci a v neposlední řadě i o zdravotnických zařízeních v jejich obci.

Následuje oddíl *Chování*, ve kterém se s žáky probírají témata jako pravidla zdvořilosti, dobré vychování, jak se chovat ve společnosti cizích lidí a tak dále. Tato kapitola je pojata spíše prakticky, autoři chtějí, aby se žáci co nejvíce zapojili do výuky.

Dále pokračujeme *Společností*, kde žáci získávají základní informace o práci, zaměstnání lidí. Na toto téma navazuje *Vzdělání*, kde se žáci seznamují s kulturními zařízeními v jejich obci, navštíví obecní knihovnu, a učí se, jak efektivně číst.

Dalším tématem je *Příroda*, kde se žáci učí o ochraně přírody, jsou zde doporučeny i vycházky do přírody a zkrášlování obce.

Poslední částí je *Zařízení státní a občanská*, kde žáci získávají základní informace o obci, správě obce, obecním majetku, a okresu.

Díl III., 1924

Třetí díl učebnice *Mladý republikán* je určen pro žáky 5. ročníku. Stejně jako díl předchozí obsahuje mnoho ilustrací – cca 23 obrázků.

V této učebnici již autoři zařazují do výuky i dramatizaci, například scénky na téma *Miluj bližního*. Doporučují i prohlídky různých kulturních a sociálních zařízení (dětské opatrovny, domy sociální péče atd.)

Na této učebnici je zajímavý nápad s výukou formou pokusů – například při vyučování o kouření, nalévají žáci vodu z vyluhovaného tabáku na rostliny a sledují, co se s nimi stane, a následně si o svém pozorování s učitelem povídají.

Novou metodou je také nacvik situací jako například jak se chovat při zívání, kašlání při rozhovoru a tak dále.

Autoři knihy se snaží pečovat i o psychické zdraví žáků podporováním relaxace tím způsobem, že doporučují učitelům jednou za čas udělat čtecí nebo hudební hodinku, kdy program vymyslí sami žáci.

Tematicky je učebnice řazena stejně jako předchozí díl. Témata jsou postupně rozšiřována o další vědomosti, které navazují na informace z předešlého školního roku.

Například v prvním oddíle *Národ, domovina a vlast* se žáci dozvídají o státním znaku a vlajce a o rovnosti občanů. V další části o *Zdraví* je učivo rozšířeno o poznatky o alkoholismu a kouření, očkování a najdeme zde i základní prvky cvičení relaxace. *Chování* je opět pojato mravoučně. Žáci nacvičují, jak se chovat ve vlaku, jak se šatit, jak být zodpovědný a spolehlivý. Ve *Společnosti* žáci probírají vzájemnou závislost lidí a potřebu lidské práce. V části *Vzdělání* získávají povědomí o tělovýchovných a vzdělávacích spolcích, turistických značkách, památkách a muzeích. V oddíle o *Přírodě* se autoři zaměřili zejména na povídání o Skautu. Učivo o *Zařízeních státních a občanských* je rozšířeno o vědomosti o katastru pozemků, o obecním zřízení, daních, spořitelnách a tak dále.

Zařazení učiva o daních je do pátého ročníku nevhodné, protože je pro žáky příliš složité na pochopení, a mohl by mu být věnován čas později s větším efektem.

Díl IV., 1924

Čtvrtý díl je určen pro 6. postupný ročník. Opět je velice bohatě ilustrován, obsahuje cca 24 obrázků.

Tematicky je tato učebnice bohatší o oddíl *Práce*, kde se žáci dozvídají o podnikání, konkurenci a lichvě, o hmotné i duševní práci. Dále je autoři nabádají, aby v životě práci vyhledávali a nezahláleli, takže je zde zapojena i mravní část občanské nauky a výchovy.

Dále je zde navíc část o *Občanských ctnostech a občanské vzájemnosti*, která je vyloženě mravoučná, stejně jako oddíl *Lidskost*, kde se žáci učí o úctě ke člověku.

Stejně jako v předchozích ročnících se i v 6. ročníku vyučuje o *Vzdělání a vzdělanosti*. V této části učebnice jsou uvedeny informace o druzích škol, ale i o významných osobnostech, kulturních zařízeních a tak dále.

Opět zde nechybí téma *Příroda*, ve kterém si žáci rozšiřují své znalosti o ochraně přírody.

Oddíl *Zařízení státní a občanské* najdeme i v tomto díle. Opět se zde rozšiřuje učivo o obcích, občanských právech a povinnostech. Mravoučná část tohoto oddílu obsahuje povídání o obětavosti, prospěchářství a nesnášenlivosti.

Na konci učebnice je pro lepší přehlednost a připomenutí uvedeno desatero pro republikánskou mládež.

Tato učebnice již podle svých témat ukazuje, že občanská nauka a výchova je v tomto ročníku stále spíše mravoučná, i když se žákům dostane i informací o státním zřízení.

Díl VI., 1924

Tento díl je určen žákům 8. ročníku obecné školy. Opět se jedná o velmi pestrou učebnici, ve které najdeme celkem 20 obrázků.

Tematicky je tato učebnice koncipována stejně jako učebnice pro šestý ročník. Liší se pouze v množství učiva.

Do tohoto ročníku autoři zařadili v oddíle *Zdraví* i učivo o pohlavní zdravovědě, kde se žáci učí o riziku pohlavních chorob, protože jsou již ve věku, kdy by tyto informace měli znát.

Protože jsou žáci v posledním ročníku obecné školy a budou si volit své budoucí zaměstnání, zařadili autoři i toto téma do oddílu *Práce*.

V tomto věku už jsou žáci schopni posoudit důležitost míru a negativní důsledky války, takže je toto učivo zařazeno do učebnice také, a to u tématu *Lidskost*.

V poslední kapitole o *Zařízení státních a občanských* je učivo rozšířeno o informace o moci výkonné a zákonodárné a základní poznatky o politických stranách.

Stejně jako v předchozí učebnici najdeme na konci desatero pro republikánskou mládež.

V této učebnici je zajímavě pojaté téma *Význam strojové výroby*, kdy ve cvičení zjišťují žáci efektivitu stroje tak, že jedna dívka šije na stroji a druhá to stejně šije

v ruce. Žáci následně porovnávají rychlost obou dívek a společně si vyjmenovávají výhody stroje.

V dalším tématu *Povaha* (charakter) si žáci sepiší 5 až 10 pravidel pro život, vyvěsí je doma, aby je mohli rodiče kontrolovat, zda podle nich jednají. Tyto dva příklady dokazují, že i autoři učebnic vzali myšlenku tvořivé a aktivní občanské nauky a výchovy vážně a snažili se tak koncipovat i výukový materiál.

Na cestách radosti a štěstí

Autor: K. R. Polák-Blár

Rok vydání: 1925

Tato kniha se zcela liší od ostatních zejména svou formou. Nejedná se totiž o klasickou učebnici, ale spíše o jakéhosi průvodce do života dívek, které opouští obecnou školu. Autor získal za tuto knihu cenu Ministerstva školství a národní osvěty.

Na úvod zde najdeme dopis od maminky pro její fiktivní dceru Soňu, ve kterém matka vzpomíná, jak Soňa přišla na svět, a vysvětluje jí, k čemu jí tato kniha má sloužit.

Tematicky je učebnice koncipována podle osnov stejně jako všechny ostatní knihy občanské nauky a výchovy. Dívky se zde dozví o státním zřízení, o všech třech složkách moci ve státě, o okrese, župním systému a funkcích jednotlivých ministerstev.

Učivo je zde podáváno velice zajímavým způsobem, a to ve formě různých životních příběhů, které zažila sama matka Soni. Samotná forma učebnice je také neobvyklá, protože zde nelistujeme po jednotlivých stránkách, ale při přechodu na další stránky musíme vždy část rozložit (Příloha č. 4/a).

Ilustrace v této učebnici chybí, najdeme zde pouze vzor státních znaků, který je ale velice přínosný, protože přesně vysvětluje, které zemi náleží které pole.

Kromě teoretických vědomostí, zde najdeme i praktické rady do života. Například při cestování vlakem matka dceři radí, aby si sedla raději do dámského oddělení, ale pokud to nebude možné, tak aby alespoň s nikým nemluvila. Zejména ji varuje před dotěrnými muži. Ty má razantně odmítnout, i kdyby vypadali jako slušní a poctiví lidé.

Najdeme zde i náznaky informací o první pomoci, například jak se má dcerka zachovat, najde-li v závěji promrzlého člověka, onemocní-li někdo úpalem, omdlí-li

někdo, nebo pokud se stane, že se na někom vznítí šaty, také radí, jak zastavit tepenné krvácení a tak dále. Příklad takových rad uvádíme v příloze (Příloha č. 4/b).

Cestou světla

Autor: Miroslav Skořepa

Rok vydání: 1925

Tato učebnice je opět spíše průvodcem do občanského života, ale tentokrát pro hochy, kteří opouští obecnou školu. Kniha je odlišná od té pro dívky zejména v tom, že již není koncipována jako dopisy, ale texty píše samotný autor.

Tematicky je učebnice učebnice pro chlapce jiná než ta pro dívky. Autor začíná *rodinou*, její tradicí a původem. Pokračuje důležitou funkcí *domova*, dále navazuje textem o tom, jak má vypadat *republikán*. Tento text je pojat spíše mravoučně a autor srovnává, jak se lidé museli ke svým pánům a vládcům chovat v historii, a jak se má chovat člověk nyní v demokratické republice.

Dalším tématem je *práce*, následuje *hrdinství*, které je pojato jako vyprávění o obuvníkově z Prahy, který zachránil 62 tonoucích lidí. Příběhem jsou přiblížena i všechna další mravoučná témata v této učebnici.

Jelikož se jedná o učebnici pro vyšší ročníky obecných škol, nechybí zde učivo o *obci* (autor zde opět zabíhá až do pravěku, kdy se začaly tvořit kmeny a z nich postupně vznikaly obce), následují informace o *majetku*, u kterého se autor zastavuje i u *chudinství*, které s držetím majetku úzce souvisí. Po kapitole o obci se žáci dozvědí i o *vlasti a národu*.

Protože se jedná o učebnici, která vznikla již za demokratické republiky, nesmí chybět kapitola o *svobodě*, kde autor vzpomíná na doby otroctví, a dokonce krátce popisuje i události Spartakova povstání. Varuje před skutečností, že v Americe bylo otroctví zrušeno až v roce 1864, což je dle autora zahanbující.

Po oddílu o svobodě autor plynule přechází na učivo o *demokracii*, následuje kapitola o *vládě, prezidentovi republiky, o státním hospodaření*, ve kterém jsou zahrnuty i základní informace o daních, a krátce se zde zmiňuje i o funkcích jednotlivých ministerstev. V porovnání s učebnicí pro dívky je zde tomuto tématu věnováno mnohem méně času.

Oproti tomu informacím o *obraně státu* věnuje autor téměř tři stránky. V dívčí učebnici byla jen zmínka o tom, že je důležité na světě udržovat mír.

Na konci učebnice najdeme i kapitolu o *čtyřech metlách lidstva*, ve které autor žáky varuje zejména před alkoholismem a kouřením.

Tato učebnice je velice zajímavá, přestože v ní nenajdeme žádné ilustrace. Už jen svou neobvyklou formou – rozkládání stránek, může být pro žáky zajímavá, i když se občas student může v textu ztrácet, než při rozložení nalezne další stránku. Texty jsou psány poutavě, většinou ve formě vyprávění, takže se žákům dostane informací, které potřebují znát, relativně nenásilně.

Červánky (Příloha č. 5/a)

Autor: Miloslav Skořepa

Rok vydání: 1935

Díl I.

Tato učebnice je určena žákům 3. ročníku obecné školy. Proto v ní nenajdeme žádné strohé definice nebo rozdělení. Učivo je zde podané jen ve formě příběhů a pohádek většinou s mravním ponaučením.

Učebnice je bohatě ilustrovaná, což ji dělá pro žáky mnohem atraktivnější.

Tematicky je učebnice rozdělena tak, že se začíná *školní třídou* a pořádkem v ní, pořádkem *ve škole* a poslušností v ní. Dále se pokračuje *rodinou*, *vlastenectvím*, *sirotky*, *prací*, *obcí*, *republikou*. Dále se děti učí, jak se chovat v různých situacích, jak se chovat ke starým lidem.

Velká kapitola je věnována i prezidentu *T. G. Masarykovi*, pokračuje se *armádou*, přes *zvyky*, *zdraví* až k poslednímu tématu *příroda*.

U každého příběhu najde žák nějaké ponaučení, jako například u textu s názvem *Oheň* (Příloha č. 5/b), autor děti nabádá, aby oheň rozdělávaly jen v přítomnosti rodičů nebo jiných dospělých, že se do ohně nepřidává petrolej ani jiné hořlaviny, dále dětem přibližuje, proč vznikají požáry (např. z neopatrnosti při odhození zápalky) a na závěr přidává trošku ze zdravotvědy, a to jak ošetřit popáleninu, což má být předmětem diskuze mezi žáky a učitelem.

Podle této učebnice lze usoudit, že hodiny občanské nauky a výchovy, které budou z této knihy vycházet, budou velice aktivní, zejména co se do vyjadřování žáků týče, jelikož zde najdeme u každého textu velké množství otázek k diskuzi, jako například u tématu *Starých zvyků*, kde se autor zaměřuje na různé svátky jako například Velikonoce, Vánoce, nebo významné dny jako Tři králové, Mikuláš, pálení čarodějnic a tak dále. Žáci se mají rozprávět o tom, jaké zvyky sami dodržují, které se jim líbí a které nikoliv.

Texty v učebnici jsou velice krátké, nijak žáky nepřetěžují, což také dává velký prostor pro následnou diskuzi.

Občanská nauka a výchova pro obecné školy

Autor: František Pouliček, Josef Spilka

Rok vydání: 1936

Díl II.

Tato učebnice je určena pro 4. ročník obecné školy. Je opět bohatě ilustrovaná. Tematicky je rozdělena tak, že se začíná učivem o *škole, rodině, státních znacích, 28. říjnu*, následuje několik kapitol o *zdraví* (zdravý byt, jak se stará 4. třída o zdraví), pokračuje se informacemi o *obci, zbraních, poctivosti, žákovské samosprávě, knihovnách*, následuje zmínka o *přírodě* (ptáčky v zimě), pokračujeme *Vánoci, prací, zimními sporty, poplachem*, opět následuje kapitola ze *zdraví* (zuby a o jídle). Dalším tématem je prezident *T. G. Masaryk*, pokračujeme přes *pověry*, opět kapitolkami ze *zdraví* (a to lékaři a zdraví), dále mravoučné kapitoly (*pýcha, závist, lakota, zlost, šetrnost*), *svátek matek*, opět kapitolka z *přírody* (ptáci jsou naši přátelé a nedělní výlet), pokračujeme přes *koupání* k *letní přírodě* a končíme *prázdninami*.

Už z tohoto výčtu je jasné, že je tato učebnice na první pohled velice tematicky roztržštěná. Autor postupuje tématy tak, jak plyne školní rok, a střídají se jednotlivá období, takže je ve skutečnosti celkem logicky uspořádaná, protože vždy řeší aktuální problémy, tedy za předpokladu, že učitel stihá probírat vše tak, jak má, a nedostává se k učivu zimnímu na jaře a podobně.

Toto rozdělení učiva je velice netradiční. Žáci se vždy dozvědí potřebné informace například o svém zdraví ve všech ročních obdobích a nikoliv až na konci roku, kdy je tomuto tématu vyčleněn dle osnov čas.

Například učivo o prezidentovi je zařazeno až na jarní měsíce, ale proč, když se národ a vlast probírají na podzim? Opět je to velice logické, ač to není na první pohled patrné. Dne 7. března totiž slaví prezident Masaryk narozeniny, a tak autor učivo o něm zařadil až do této části roku, jelikož se pořádají i různé oslavy na počest tohoto významného muže. Ukázky zpracování tématu jsou přiloženy v příloze (Příloha č. 6/b).

Ke každému tématu jsou vždy připojeny i otázky, na které žáci odpovídají a které mohou být i podnětem k diskusi.

Tato učebnice je velmi povedená, protože se drží koncepce činného žáka, nikoliv jen pasivního příjemce informací.

6.2 Učebnice pro školy měšťanské a pokračovací

Nauka občanská pro školy měšťanské

Autor: A. Břeský, A. Reitler

Rok vydání: 1921

Učebnice je napsána postupem teoreticko-vědeckým, o kterém jsme se zmiňovali v kapitole 4.8. Teoreticko-vědecký postup je volen zejména v první a poslední kapitole. V části střední najdeme postup rodina, obec, správa obce, okres, atd. Tato učebnice je vhodná pro měšťanské školy, protože žáci už mnoho informací znají, ale přesto je výhodnější z knihy vybírat jen určité části dle potřeby (Komenský, 11. 4. 1923, s. 119).

Tato učebnice je tematicky koncipována velice podobně jako učebnice Arnošta Cahy. Byla vydána jako určitý doplněk k učivu z dějepisu pro I. třídu měšťanských škol. Tematicky je zaměřená zejména na *stát, ústavu, státní správu*, ale i *rodinu, obec, správu Slovenska a Podkarpatské Rusi, župní systém*, krátce je zde zmíněno i *školství, soudnictví, vojenství* a na konec nesmí chybět ani *povinnosti, práva a svobody státních občanů*.

Na učebnici je zajímavé to, že důležité informace, které je třeba upřesnit, jsou uvedeny v poznámkách pod čarou tak, aby se nenarušoval její souvislý text.

O této učebnici lze říct, že je přehledná, učivo na sebe logicky navazuje, ale nenalezneme zde žádné ilustrace.

V části, která se týká *státního zřízení*, je zajímavé téma *rodiny*, kde autor uvádí, že muž je hlavou rodiny a má právo podle zákonných ustanovení určovat osud jednotlivých příslušníků rodiny a spravovat jejich jmění. V porovnání s dnešní dobou je toto tvrzení genderově nepřipustné, ale je nutné brát v úvahu dobový kontext, který stavěl muže do vyšší pozice než ženy.

Učivu, které se týká Slovenska a Podkarpatské Rusi je věnována jen malá část. Žáci získají přehled, ale nejsou zahlceni.

Téma *školství*, je koncipováno spíše tak, že jsou zde uvedeny druhy škol od obecných až po vysoké, žáci tak získají přehled, kam by případně mohli dále nastoupit. Správa školství je rozebrána jen ve stručnosti.

Celkově je tato učebnice mnohem lépe zpracovaná než učebnice Arnošta Cahy, ale stále se jeví jako pro žáky nezajímavá. To vše se ale dá pochopit, jelikož vývoj předmětu občanské nauky a výchovy byl teprve na začátku a tyto učebnice jsou spíše jakýmsi pokusem.

Dějepis a občanská nauka pro I. třídu měšťanských škol, II. třídu měšťanských škol
(Příloha č. 7/a)

Autor: Ladislav Horák

Rok vydání, 1921, 1922

Tato učebnice je věnována I. a II. třídě měšťanské školy a je velice zdařilá po formální stránce, protože obsahuje mnoho ilustrací – 89 obrazů a 8 náčrtů (I. díl), 56 obrázků a fotografií (II. díl). Některé začátky kapitol jsou i velice pěkně zdobené iluminací (Příloha č. 7/b). Ilustrace (Příloha č. 7/c) ale najdeme jen v části dějepisné, v části občanské nauky a výchovy je pouze obrázek prezidenta Masaryka (v díle I.).

Text je psán souvisle, důležité informace jsou zvýrazněny tučně, vysvětlivky najdeme v poznámkách pod čarou.

Učebnice je tedy spíše dějepisného charakteru, jak už napovídá i její název. Občanské nauce a výchově je zde věnována jedna malá část na konci, čítající asi 5 stran.

V části občanské nauky a výchovy najdeme tato témata: *Rodina a domácnost, Obec, Okres a župa, Země a stát.*

Rodina a domácnost je zde popsána velice stručně. Autor zde zmiňuje i vývoj rodiny od pravěku po současnost.

Co se týče *Obce*, je zde řešen vznik obce, obecní zřízení, obecní péče a obecní hospodářství.

Okres a župa mají tuto strukturu – vznik okresu, okresní správa politická, okresní samospráva.

Země a stát – vývoj země a státu, co je země a stát, politická správa zemská, zemská samospráva, náš stát, jeho znak a vláda.

Stejně jako v I. díle je i v díle II. občanské nauce a výchově věnováno jen 7 stran, do kterých je nahuštěno učivo o občanských povinnostech, o daních a národní

obraně. Najdeme zde podrobný popis jednotlivých typů daní, vznik daní, jmění a jeho zdanění, autor sem zařadil také clo a typy peněz – papírové a mince.

Přestože jsou učebnice vydané přibližně ve stejném roce jako učebnice Břeského-Reitlera, jsou po obsahové stránce velice chudé. Toto tvrzení se týká jen části s občanskou naukou a výchovou.

Na těchto učebnicích je vidět rozpor v názorech o tom, jestli má být občanská nauka a výchova samostatný předmět nebo má být součástí jiných předmětů, v tomto případě dějepisu.

Občanská nauka pro školy pokračovací, řemeslnické, odborné a průmyslové jakož i pro ústavy příbuzné (Příloha č. 8/a)

Autor: Václav Kvasnička

Rok vydání: 1922

Tato učebnice je velice zdařilá. Tematicky je rozdělena na dvě části a to *Živnostník ve svém povolání*, kde najdeme témata jako *živnostník učněm, tovaryšem, mistrem, živnostník provozuje živnost, získá úvěr, členem družstva, obchodníkem a vynálezcem, živnostník platí, volí a jest volen do obchodní a živnostenské komory*.

Prakticky je zde zařazeno vše, od vyučení až po nejvyšší postavení, jaké živnostník může získat spojené se všemi informacemi o situacích a problémech, se kterými se živnostník může setkat.

Další částí je *Živnostník občanem – občanem obce, občanem v okrese, v župě, župním svazu zemském, ve státě, občanem republiky Československé* (moc zákonodárná, vládní a výkonná), *práva a povinnosti státního občana, moc soudní, správa školství*.

V této učebnici najdeme vše, co se týká státního zřízení a hospodářství od obce po stát. Jsou zde uvedeny i vzorce pro výpočet daní, pojištění a dalších nákladů na podnikání.

Na této učebnici je zajímavé přehledné rozdělení moci zákonodárné, výkonné a vládní do tabulky (Příloha č. 8/b). Podobně je zpracována i správa školství.

Dalším kladným bodem pro tuto učebnici jsou vzory různých žádostí, listin, smluv a dalších tiskopisů důležitých pro podnikání (Příloha č. 8/c). Vzory jsou zařazeny

jak přímo u učiva, kterého týkají nebo na konci učebnice v příloze, kde najdeme například přiznání daně z příjmu.

Tato učebnice je jednou z nejlepších, protože je pro žáky opravdu přínosná, spojuje učivo s praxí, což také bylo cílem občanské nauky a výchovy.

Základy občanské nauky a výchovy (Příloha č. 9/a)

Autor: Ladislav Horák

Rok vydání: 1928

Tato učebnice je určena pro I. a II. třídu měšťanské školy a pro jednorocní učebné kurzy občanské nauky a výchovy.

Tematicky je koncipována tak, že začíná oddílem o *Rodině a domovu*, pokračuje přes *Školu, Dílnu, Vstup do života občanského, Živnost, stav a povolání, Obec a občan, Hospodářství, Správu, Republiku* a končí tématem o *Vládě, presidentovi, státním znaku a vlajce*.

Dalším velkým oddílem *Okres politický*, který je rozdělen na témata *Okresní zastupitelstvo a výbor, Okresní politická čili veřejná správa, Okresní výbor školní a komise pro sociální péči*.

Dále autor vytvořil část, která nese název *Města se zřízením zvláštním (magistrátním)*, kde se žáci dozvídají o Praze, Brně, o tom jak vůbec magistrát pracuje a co je jeho úkolem, dále jaké má funkce policejní ředitelství a hasičský sbor. V další kapitole se podrobně popisují funkce jednotlivých úřadů, jako například úřad živnostenský, stavební, školní a tak dále.

Poslední kapitoly pojednávají o *Berním okrese, Soudním okrese, Soudním kraji* a o *Zemském zastupitelstvu a veřejné správě*.

Tato učebnice obsahuje velký počet ilustrací a fotografií, ale také zajímavé pojetí některých témat. Například v části o *Soudním kraji*, autor přirovnává zločinnost lidskou ke zločinnosti, se kterou se můžeme setkat v říši hmyzu (Příloha č. 9/b). Toto přirovnání není v učebnici ojedinělé. I v tématu *Republika* autor přirovnává lidské společenství k mraveništi. Nebo v tématu o *Stavebním úřadě* zase vzor pro výstavbu měst hledá u včel, kde popisuje, jak vzniká včelí úl a jak mají včely práci rozdělenou tak, aby byla efektivní.

Toto využívání hmyzí říše jako příkladu pro lidstvo je velice dobrý nápad, protože si žáci tímto způsobem osvěží již získané informace v přírodopisu, nebo se dokonce jejich přehled rozšíří.

Před každým teoretickým výkladem autor položí otázku, kterou nastíní problematiku, které se bude věnovat a následně o ní podává informace.

Do textu jsou zařazeny i básně českých autorů jako například J. S. Machara nebo Vítězslava Háalka.

II. díl, 1928

Tato učebnice je určena pro III. ročník měšťanských škol a jednorocní učebné kurzy občanské nauky.

Tematicky učebnice navazuje na učivo v díle předchozím a to informacemi o *Ústavě*, o funkcích jednotlivých *ministerstev* a o *hospodářském základu společnosti*, kde se žáci učí o statcích a jejich oběhu, spotřebě a mzdě.

Stejně jako předchozí díl je i tento bohatě ilustrován. Do textu jsou opět zařazeny básně rozličných autorů.

V této učebnici je zajímavé pojetí kapitoly o *Manželství, rodině a mateřství*, ve kterém autor vychází z řeckého básníka Homéra, který vylíčil, jak by měla vypadat dívka, která se stane nevěstou a jak by měla vypadat věrná manželka. Texty přikládáme v příloze (Příloha č. 9/c).

V díle předchozím autor hojně odkazoval na hmyzí říši. V tomto díle se vrací do historie, jako například už u zmíněného manželství, nebo u *strojové výroby*, kde popisuje období vzniku prvního stavu na stuhy v roce 1530 v Gdaňsku. Dále pokračuje vývojem strojové výroby v celé Evropě až po začátek 20. století.

Na této učebnici lze vidět, že se někteří autoři už v období první Československé republiky zaměřili na mezipředmětové vztahy, jak to známe z dnešní doby.

Červánky – Občanská nauka a výchova v úkolech (Příloha č. 10/a)

Autor: Milan Skořepa

Rok vydání: 1936

Tato učebnice je určena pro studenty I. třídy měšťanské školy. Opět je bohatě ilustrovaná (Příloha č. 10/b).

Na začátku učebnice najdeme předmluvu pro žáky, ve které autor podává instrukce, jak s učebnicí nejlépe pracovat. Protože se jedná o učebnici založenou zejména na vypracovávání úkolů, apeluje autor na žáky, aby právě tyto úkoly zpracovávali svědomitě a poctivě a neopisovali je od spolužáků.

Tematicky je učebnice koncipována takto: první oddíl nese název *Pospolité život lidí*, další *Život ve škole, Práce, Výsledky práce, Vzdělanost* a končí se *Péčí o zdraví*.

V učebnici nalezneme velké množství textů od různých autorů českých i zahraničních jako například E. Štorcha, B. Němcové nebo L. N. Tolstého.

Jak už napovídá název učebnice (Občanská nauka a výchova v úkolech), musí žáci během studia splnit celkem 244 úkolů, na které odpovídají na základě předchozí četby různých textů (Příloha č. 10/c). Kromě těchto úkolů ale řeší i otázky na konci každé kapitoly, díky kterým zjistí, co si z hodiny pamatují a co ještě si ještě musí zopakovat.

V této učebnici je velice zajímavý náskok, jak má vypadat zdravé bydlení, a proto je obrázek přiložen v příloze (Příloha č. 10/d). Autor učivo doplňuje o různé zajímavé informace, jako například v případě kapitoly *Péče o zdraví* vypráví, jak se bydlí na Podkarpatské Rusi, aby si žáci uvědomili, že v některých zemích zkrátka lidé nemají tak hezké a příjemné bydlení, jako máme my.

Díl III., 1937

Tato učebnice je určena pro studenty III. třídy měšťanských škol. Koncipována je stejně jako díl I., čili je založena zejména na plnění úkolů na základě přečtených textů.

Tematicky je koncipována takto: *Národ a stát*, všechny tři složky státní moci, *Soudnictví, Státní správa, Válka a mír, Společnost národů a Volba povolání*.

Tato učebnice je opět bohatě ilustrovaná. Kromě pěkných ilustrací zde najdeme také mnoho grafů, jako například v části *Stát* je náčrt tří mocí ve státě, nebo je zde

pěkně popsáno, jak vzniká zákon (Příloha č. 10/e). V části o *Finanční správě* je zase uveden diagram státních výdajů Československé republiky podle hlavních odvětví a podle zdrojů příjmů.

Poprvé je také v učebnici křížovka, díky které si žáci zopakují učivo o státě a státním zřízení (Příloha č. 10/f).

Opět zde najdeme mnohé zajímavosti, jako například tabulku s úmrtností v letech 1925 až 1930.

Grafů, tabulek, diagramů a dalších zajímavých prvků v této učebnici nalezneme mnohem více.

6.3 Příručky občanské nauky a výchovy pro učitele

Občanská výchova a nauka ve škole národní – sbírka příkladů

Autor: Josef Leder a Josef Horčíčka

Rok vydání: 1923

Tato příručka obsahuje mnoho textů k jednotlivým tématům, která se probírají na škole národní (od 3. ročníku až po 8. ročník). Kromě povídek zde najdeme jako inspiraci i básně a říkadla. Některé ukázky uvádíme v příloze (Příloha č. 11/a).

Autor užívá ukázky jak od českých básníků a spisovatelů, například J. V. Sládka nebo B. Němcové, tak i ruských klasiků, jako například Turgeněva.

Textů je zde opravdu velké množství, takže pokud učitel chtěl, hodinu občanské nauky a výchovy mohl žákům velmi pěkně zpestřit.

Jedinou nedokonalostí této příručky může být to, že texty nejsou rozděleny do jednotlivých ročníků, takže učitel stráví mnoho času vyhledáváním vhodných textů.

Příručka občanské nauky a výchovy – stupeň dolní, střední, horní (Příloha č. 12/a)

Autor: Oldra J. Novotný

Rok vydání: 1923

Příručka občanské nauky a výchovy Oldry Josefa Novotného je velmi přínosnou pomůckou pro všechny učitele občanské nauky a výchovy.

Jedině příručka pro horní stupeň byla vydána ve třech částech, aby se co nejrychleji dostala do rukou učitelů. Příručka je určena pro horní stupeň, tedy 6. až 8. ročník škol obecných. V první najdeme rozvržení učiva na měsíc září a říjen, ve druhé části učivo na listopad až leden a v třetí části je učivo na ostatní měsíce. Na konci knihy je podrobné rozvržení učiva na jednotlivé hodiny.

Pro všechny tři příručky platí, že je v každém měsíci na začátku podán stručný souhrn učiva společně s metodami, kterými lze učivo vhodně žákům předat.

Dále zde najdeme i různé kalendáře. Například kalendář historických událostí, na které lze navázat ve výuce dějepisu, kalendář pranostik, kalendář prací v domácnosti a na zahradě (Příloha č. 12/b).

Ke každému učivu je zde uveden kromě doporučených metod i soupis literatury vztahující se k tématu. Příložený jsou zde i návrhy zápisů z hodin a příklady cvičení, kterými lze učivo upevňovat.

Podány jsou tu i návrhy témat, na která je možno navázat i dalších vyučovacích předmětech, jako například ve slohu, zeměpise, dějepise, přírodopise a dalších.

Ukázky zpracování některých témat jsou uvedeny v příloze (Příloha č. 12/c).

Sám Novotný na úvod svých příruček nabádá, jak s ní má učitel pracovat.

Příručka občanské nauky a výchovy pro školy občanské a vyšší stupeň škol obecných
(Příloha č. 13/a)

Autor: Miloslav Skořepa

Rok vydání: 1923

Tato příručka je koncipována zcela odlišně než ta předchozí. Opět zde najdeme velké množství textů, které se dají při výuce použít (Příloha č. 13/b).

Nedostatkem této příručky by mohlo být nerozdělení textů do jednotlivých témat a měsíců.

Na rozdíl od příruček Oldry Novotného zde najdeme kromě textů i teoretické poznatky, které učiteli upřesní informace například o daních nebo systému politických stran, což je velice přínosné, protože učitelé s výukou občanské nauky a výchovy neměli skoro žádné zkušenosti a sami mohli v teoretických znalostech tápat.

Občanská nauka a výchova – 6. až 8. ročník (Příloha č. 14/a)

Autor: J. Kalivoda

Rok vydání: 1935

Tato příručka pro učitele obecných škol je velice zajímavě pojata. Skládá se celkem z 10 sešitů – tedy na každý školní měsíc připadá jeden. V každém sešitě je přehledně rozděleno učivo pro jednotlivé ročníky.

Ve všech sešitech najdeme množství textů, které lze ve výuce občanské nauky a výchovy použít. Ke každému textu je navržen i jeho rozbor s otázkami k textu (Příloha č. 14/b).

K některým tématům, která jsou hůře představitelná, jsou připojeny i nákresy, což může omezit případná nedorozumění ze strany učitelů i žáků.

Pro žáky nižšího ročníku autor zařadil i různé tabulky, které si žáci mohou vyplňovat. Například u tématu *Zdraví* má učitel k dispozici tabulku, do které si žáci zapisují, jak vyspívají v roce 1935 (Příloha č. 14/c).

K některým tématům autor připojuje i historické souvislosti, aby si učitelé ucelili informace, které budou následně žákům předávat. Autor se zaměřuje i na různé zajímavosti, jako například při výkladu o světové válce, kde popisuje, jak velká se vyráběla děla (průměr hlavně až 50 cm).

Tato příručka je ze všech hodnocených nejpovedenější a pro učitele nejpřínosnější už jen proto, že je velice přehledně rozdělena jak na jednotlivé měsíce, tak na ročníky, což většině příruček bohužel chybí, a tak je učitel nucen, si nejprve sám vše rozvrhnout a utřídit.

V této kapitole jsme provedli základní rozbor dostupných učebnic a příruček pro učitele.

Z rozboru vyplývá, že nejlepšími autory učebnic jsou Josef Ledr s Josefem Hořčíčkou (učebnice *Mladý republikán*) pro školy obecné, a Václav Kvasnička (učebnice *Občanská nauka pro školy pokračovací, řemeslnické, odborné a průmyslové* jakož i pro ústavy příbuzné) pro školy pokračovací. Knihy jsou velice zajímavě zpracovány jak vzhledově, tak i obsahově, což jsme dokázali ukázkami v přílohách.

Nejpovedenější příručkou pro učitele je poslední hodnocená kniha od Jana Kalivody (*Občanská nauka a výchova*), jelikož usnadňuje svou formou učitelům práci nejvíce, a mohla tedy být pedagogům velice dobrou oporou. Učitelé nemuseli při jejím použití rozdělovat učivo na ročníky ani na měsíce, jako u ostatních příruček, a měli k dispozici velké množství textů a informací, které ve výuce mohli použít.

Závěr

V předkládané diplomové práci jsme se zabývali občanskou naukou a výchovou v období první Československé republiky (1918–1938), prvními návrhy o podobě nového vyučovacího předmětu, o osnovách, které byly postupně v průběhu let doplňovány nebo předělávány na základě poznatků jednotlivých pedagogů z obecných, měšťanských i pokračovacích škol.

V prvních kapitolách práce jsme podali informace o historickém kontextu – kulturní, hospodářská i politická situace na počátku 20. století v Československu a nové koncepce pedagogiky, ve kterých byl jedním z hlavních cílů posun od tradicionalismu k pedocentrismu.

Dále jsme se zabývali vývojem osnov občanské nauky a výchovy, které byly v průběhu let neustále měněny a doplňovány.

Na závěr práce, v šesté kapitole, jsme provedli malý výzkum, který byl zaměřen na rozbor učebnic a příruček občanské nauky a výchovy, který jsme doplnili i ukázkami textů a ilustrací.

Z výzkumu vyplynulo, že nejlepší učebnice byly dílem autorů Josef Ledr a Josef Hořčíčka, konkrétně učebnice Mladý republikán, která byla určena pro školy obecné, a Václav Kvasnička s učebnicí Občanská nauka pro školy pokračovací, řemeslnické, odborné a průmyslové jakož i pro ústavy příbuzné.

Tyto učebnice jsou velice zajímavě zpracovány vzhledově i obsahově, jelikož v nich najdeme velké množství vhodných ilustrací, ale i příloh (zejména v učebnici Václava Kvasničky), které jsou pro žáky užitečné a učivo zajímavě doplňují i prakticky.

Nejpovedenější příručkou pro učitele je kniha od Jana Kalivody (Občanská nauka a výchova), protože jako jediná obsahuje rozdělení učiva na jednotlivé měsíce i ročníky, takže učitelé velice ulehčovala práci právě tím, že si na počátku školního roku učivo nemusel rozdělovat. V příručce měli učitelé k dispozici velké množství textů a informací, které ve výuce mohli použít a dostát tak původní myšlence tvořivé a aktivní občanské nauky a výchovy.

Cílem této práce bylo sesbírání informací o vývoji a podobě občanské nauky a výchovy jako nového vyučovacího předmětu na školách obecných, měšťanských a pokračovacích, což se zdařilo zejména díky prostudování všech ročníků (1918 až 1938)

pedagogického časopisu Komenský, který byl k dispozici ve Vědecké knihovně v Olomouci.

Na základě četby rozličných článků od školních inspektorů, či samotných pedagogů občanské nauky a výchovy lze říci, že podoba občanské nauky a výchovy v období první Československé republiky byla velmi blízká dnešní koncepci stejnojmenného předmětu, která požaduje, aby hodiny občanské výchovy formovaly zodpovědné občany, kteří znají svá práva a povinnosti a jsou schopni orientace ve společnosti i ve světě.

Mnohé metody, kterými jsme se v textu zabývali, jsou hojně využívány i ve vyučování dnešní doby, zejména projektové vyučování, zřizování žákovské samosprávy, ve výuce jsou stejně jako tehdy využívány různé texty, povídky a příběhy, které žákům lépe přiblíží učivo, dále jsou realizovány exkurze do zařízení kulturních i správních, aby se nestalo to, čeho se už na počátku 20. století chtěli pedagogové vyvarovat, a to odtržení občanské nauky a výchovy od reálného života.

Přestože se jedná o myšlenky téměř sto let staré, stala se koncepce občanské nauky a výchovy z období let 1918 až 1938 příkladem pro vyučování i dnešním pedagogům.

Seznam použité literatury

1. BARTOŠ, J.; TRAPL, M. *Československo 1918 – 1938*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. ISBN 80-244-0267-X.
2. BEZCHLEBOVÁ, M. *Výchova k občanství v První Československé republice jako inspirace pro současnost*. In *Výchova k demokracii v transformující se společnosti: sborník příspěvků ze 7. ročníku Letní školy Výchova k demokracii v transformující se společnosti pro učitele občanské výchovy a základů společenských věd. Olomouc 21. – 24. srpna 2000*. Ed Miroslav Dopita, Marie Hrachovcová. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0306-4.
3. BUZEK, Kamil. *Úvod do právní organizace národního školství v republice Československé*. Praha: Státní nakladatelství, 1924. ISBN nevedeno.
4. HUSA, V. *Dějiny Československa*. 2. vyd. Praha: Orbis, 1962. ISBN nevedeno.
5. JANDOVÁ, S. *Vývoj školské správy v meziválečném Československu*. Bakalářská práce, Masarykova univerzita, Právnická fakulta, katedra dějin státu a práva, obor veřejná správa, Brno: 2010.
6. KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918 – 1938). Díl 1., Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-195-7.
7. KLIMEK, A. *Vítejte v první republice*. 1. vyd. Praha: Havran, 2003. ISBN 80-86515-33-8.
8. KOPÁČ, J. *Dějiny školství a pedagogiky v Československu*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1971. ISBN nevedeno.
9. KOŤA, J.; RÝDL, K. *Poslání učitele a reformní pedagogika v Československu*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1992. ISSN 0862-4461.
10. KŘIVÁNEK, J. *Příručka zákonů, nařízení a předpisů o národním školství v republice Československé*. Brno: Ústřední spolek učitelského na Moravě v Brně, 1924.
11. RÝDL, K. *K vývoji správy a řízení školství v českých zemích I. (1774 – 1989)*. 1. vyd. Pardubice: Fakulta filozofická Univerzity Pardubice, 2010. ISBN 978-80-7395-322-5.

12. VESELÁ, Z. *Vývoj českého školství*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. ISBN neuvedeno.

Seznam časopiseckých zdrojů

1. Komenský, ročník XLVI.
2. Komenský, ročník XLVII.
3. Komenský, ročník XLVIII.
4. Komenský, ročník XLIX.
5. Komenský, ročník L.
6. Komenský, ročník LI.
7. Komenský, ročník LII.
8. Komenský, ročník LIII.
9. Komenský, ročník LIV.
10. Komenský, ročník LVII.
11. Komenský, ročník LVIII.
12. Komenský, ročník LIX.
13. Komenský, ročník LX.
14. Komenský, ročník LXII.

Seznam použitých učebnic

1. BŘESKÝ, A., REITLER, A. *Nauka občanská pro školy měšťanské*. Praha: Komenium, 1921.
2. CAHA, A. *Malé dějiny česko-slovenské*. Brno: Ústřední spolek učitelský na Moravě a ve Slezsku, 1920.
3. CAHA, A. *Na cestu životem*. Brno: Dědictví Havlíčkovo, 1923.
4. CAHA, A. *Na cestu životem*. Brno: Dědictví Havlíčkovo, 1927.
5. CAHA, A. *Stručná nauka občanská*. Brno: Dědictví Havlíčkovo, 1920.

6. HORÁK, L. *Dějepis a nauka občanská pro I. třídu měšťanských škol*. Praha: Státní nakladatelství, 1921.
7. HORÁK, L. *Základy občanské nauky a výchovy*. Praha: Státní nakladatelství, 1928.
8. KALIVODA, K. *Občanská nauka a výchova*. Praha: Československá grafická unie, 1935.
9. KVASNIČKA, V. *Občanská nauka pro školy pokračovací, řemeslnické, odborné a průmyslové jakož i pro ústavy příbuzné*. Praha: Státní nakladatelství, 1922.
10. LEDR, J., HOŘČIČKA, J. *Mladý republikán*. Praha: Česká grafická unie, 1923.
11. LEDR, J., HOŘČIČKA, J. *Občanská výchova a nauka ve škole národní*. Praha: Česká grafická unie, 1923.
12. NOVOTNÝ, J. O. *Příručka občanské nauky a výchovy*. Praha: Státní nakladatelství, 1923.
13. SKOŘEPA, M. *Cestou světla*. Praha: Státní nakladatelství, 1925.
14. SKOŘEPA, M. *Červánky*. Praha: Státní nakladatelství, 1935.
15. SKOŘEPA, M. *Červánky*. Praha: Státní nakladatelství, 1936.
16. SKOŘEPA, M. *Příručka občanské nauky a výchovy*. Praha: Státní nakladatelství, 1923.
17. POLÁK-BLÁR, R. K. *Na cestách radosti a štěstí*. Praha: Státní nakladatelství, 1925.
18. POULÍČEK, F., SPILKA, J. *Občanská nauka a výchova pro obecné školy*. Praha: Československá grafická unie, 1936.

Elektronické zdroje

1. JANČAROVÁ, M. Právní úprava výuky náboženství v Českých zemích v 19. a 20. století. In *Revue církevního práva, ročník XIV*. [online] Dostupné na Internetu: <<http://spcp.prf.cuni.cz/30-41/39-cele.pdf>>.
2. *Tisky* [online]. Dostupné na World Wide Web <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0428_00.htm>.

Přílohy

Příloha č. 1 – a) přední strana učebnice

- b) ukázky ilustrací
- c) ukázka textu

Příloha č. 2 – a) přední strana učebnice

- b) obrázek státního znaku
- c) ukázka mravoučného textu

Příloha č. 3 – a) přední strana učebnice

- b) ukázka textu z učebnice
- c) ukázka ilustrace ke kapitole Zdraví

Příloha č. 4 – a) ukázka formální stránky

- b) ukázka textu z učebnice

Příloha č. 5 – a) přední strana učebnice

- b) ukázka textu a ilustrace z učebnice

Příloha č. 6 – a) přední strana učebnice

- b) ukázka zpracování tématu T. G. Masaryk

Příloha č. 7 – a) přední strana učebnice

- b) ukázka iluminace v textu učebnice
- c) ukázka ilustrace z učebnice

Příloha č. 8 – a) přední strana učebnice

- b) tabulka rozdělení moci ve státě
- c) ukázka žádosti k tovaryšské zkoušce

Příloha č. 9 – a) přední strana učebnice

- b) ukázka zpracování tématu Soudní kraj
- c) ukázka zpracování tématu Manželství, rodina a mateřství

Příloha č. 10 – a) přední strana učebnice

- b) ukázka ilustrace z učebnice
- c) ukázka textu z učebnice
- d) nákres zdravého bydlení
- e) postup vzniku zákonů
- f) křížovka

Příloha č. 11 – a) ukázky textu z příručky

Příloha č. 12 – a) přední strana příručky

b) ukázky textu z příručky – kalendář

c) ukázka zpracování tématu Rodina, rod, národ

Příloha č. 13 – a) přední strana příručky

b) ukázky textů z příručky

Příloha č. 14 – a) přední strana příručky

b) ukázka textu + rozbor textu

c) tabulka pro žáky

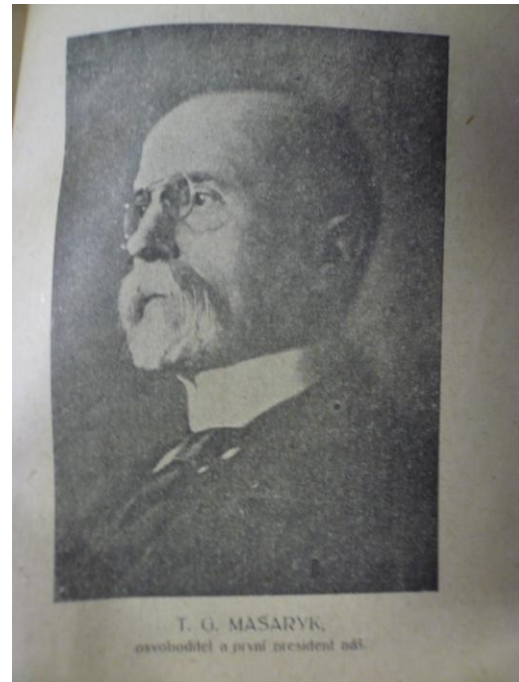
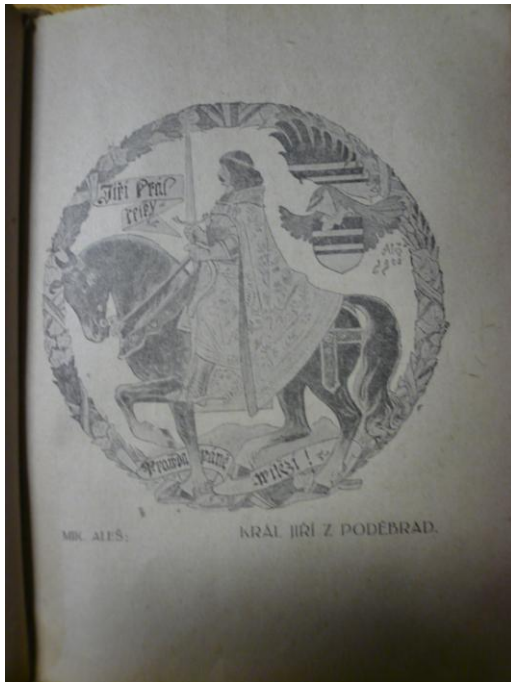
Příloha č. 1

Zdroj: CAHA, A. *Malé dějiny česko-slovenské*. Brno: Ústřední spolek učitelský na Moravě a ve Slezsku, 1920.

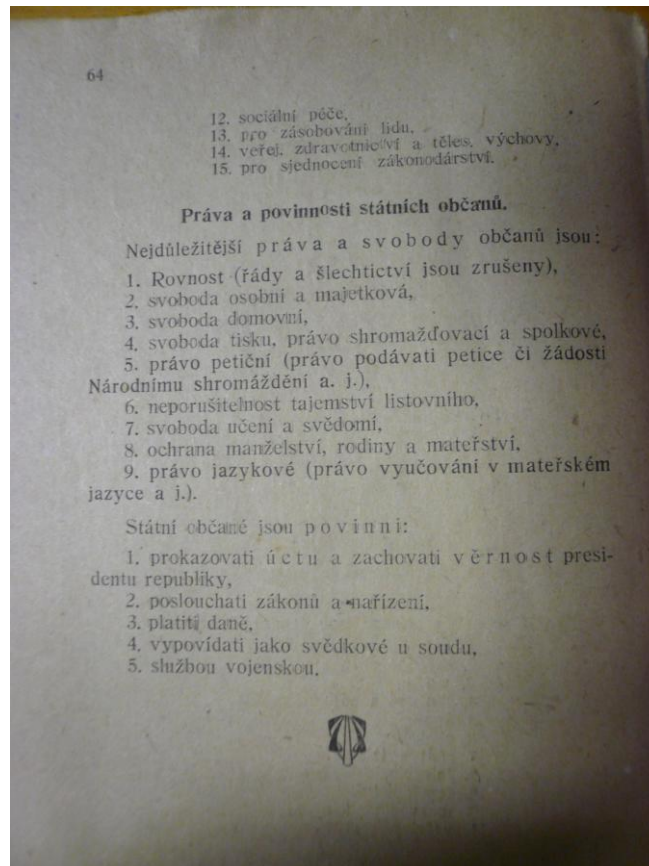
a) přední strana učebnice

b) ukázky ilustrací

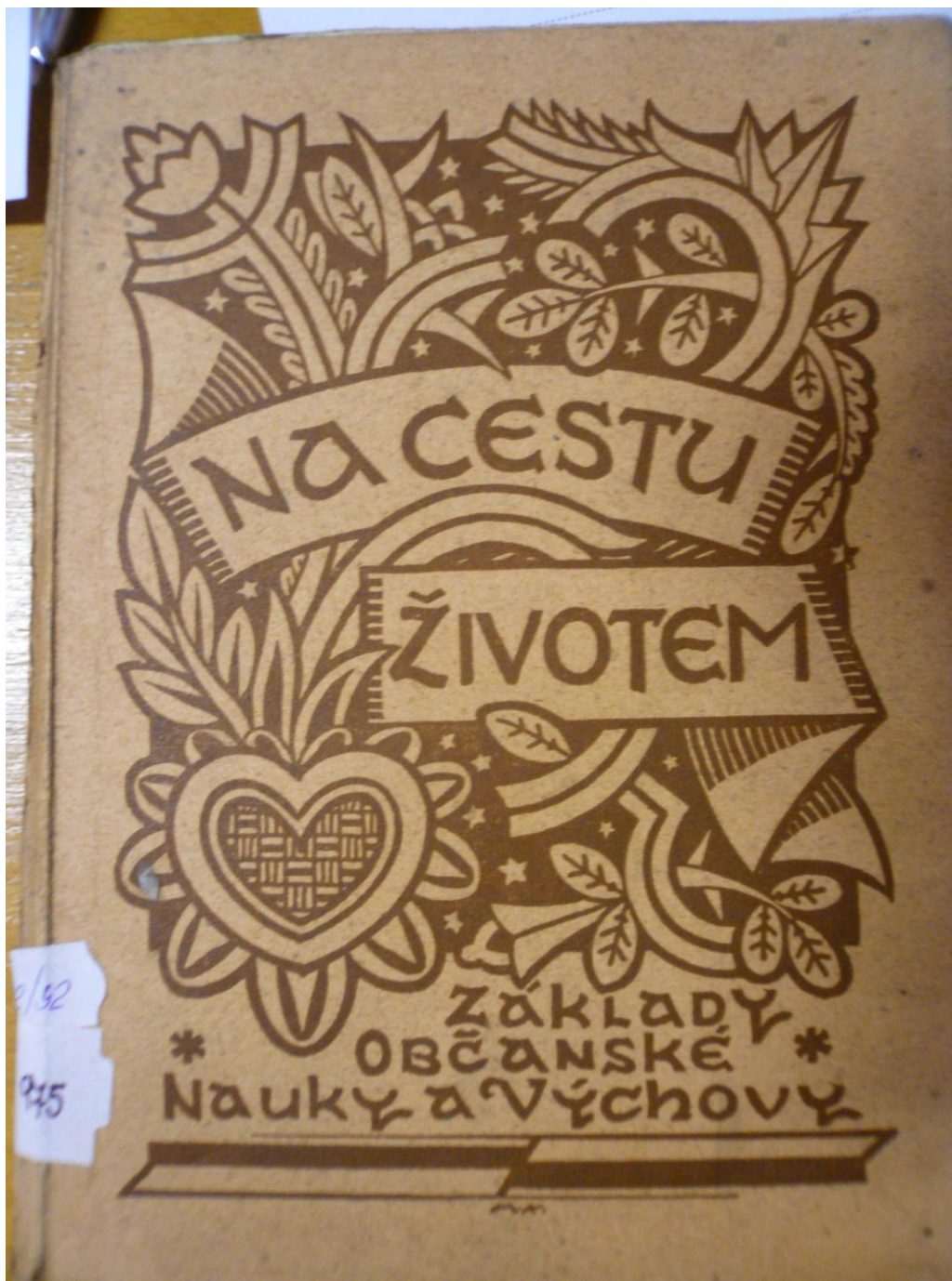
c) ukázka textu

Příloha č. 2

Zdroj: CAHA, A. *Na cestu životem*. Brno: Dědictví Havlíčkovo, 1923.

a) přední strana učebnice

b) obrázek státního znaku

c) ukázka mravoučného textu

časopis.

Podmínky šťastného života.

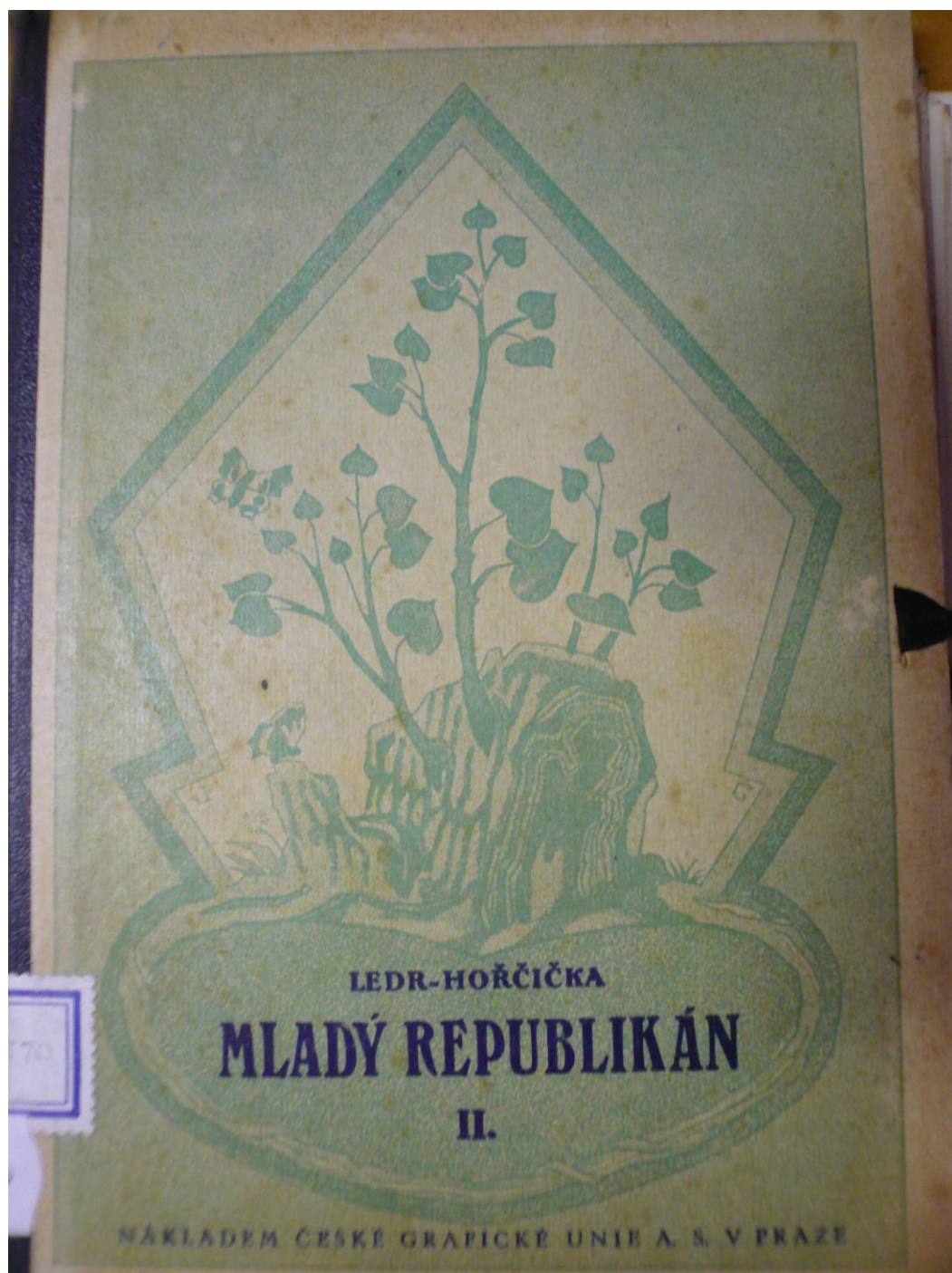
Chceš-li býti opravdu šťasten, říd se těmito pravidly:

1. Nehledej štěstí! »Ten, kdo hledá štěstí, již ho ztratil.« (Masaryk.)
2. Při všem jednání a smýšlení ptej se vždy svého rozumu! Poznáš-li něco lepšího, pravdivějšího a užitečnějšího, drž se toho! Miluj pravdu, dobro a krásno!
3. Zvol si užitečné povolání a zdokonaluj se v něm! Volného času nemař hrubými zábavami, nýbrž použij ho k sebevzdělání a poznání přírody! Buď střídmý, nenič si zdraví, bez něhož nemůžeš býti plně šťasten, pitím lihovin a kouřením! Oddávej se vždy jen dobrým a čistým myšlenkám!
4. Pamatuj, že získaného majetku jsi pouze dočasným správcem; ničeho jsi na svět nepřinesl, ničeho s něho neodneseš. Užij ho ke konání dobra, k pomoci slabým a k povznesení své vlasti! Máš-li majetku málo, buď i s tím spokojen! Netouž po bohatství; to ti štěstí nepřinese.
5. Nespolehej na cizí pomoc, dej si co nejméně sloužiti! Naučíš se tak vítěziti nad překážkami a pocítíš větší radost ze života.

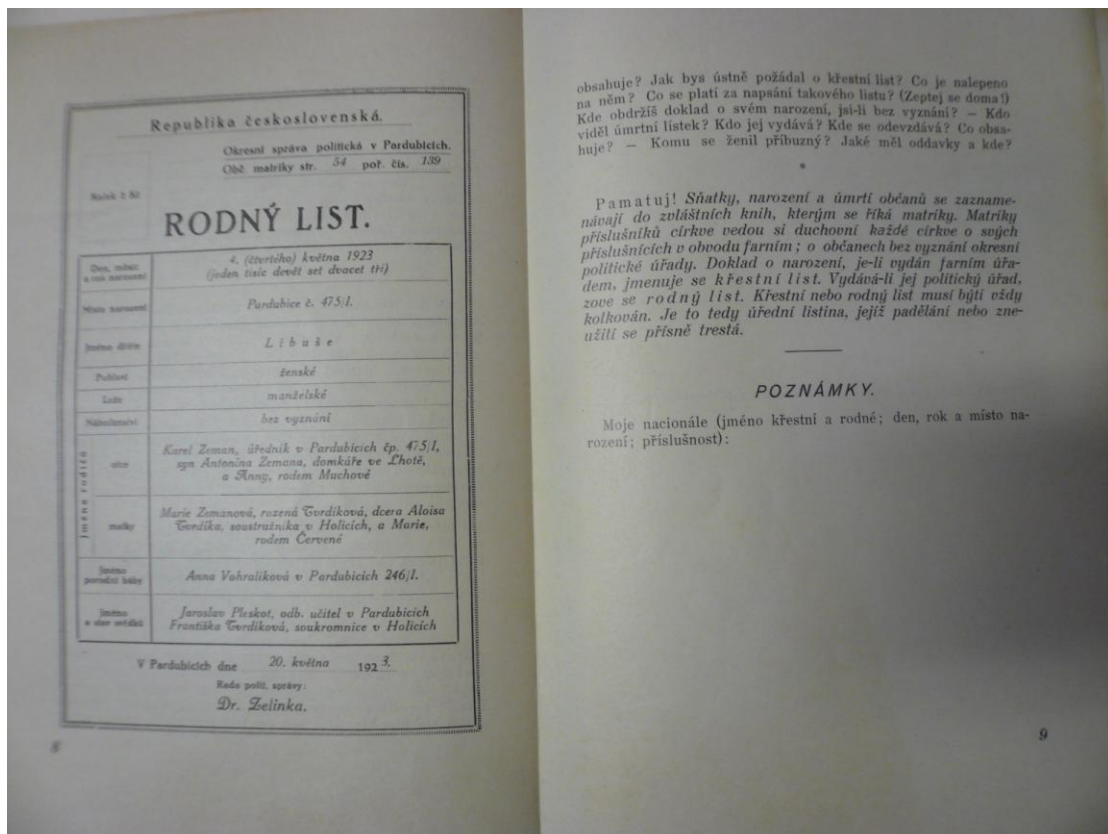
Příloha č. 3

Zdroj: LEDR, J., HOŘČIČKA, J. *Mladý republikán*. Praha: Česká grafická unie, 1923.

a) přední strana učebnice

b) ukázka textu z učebnice

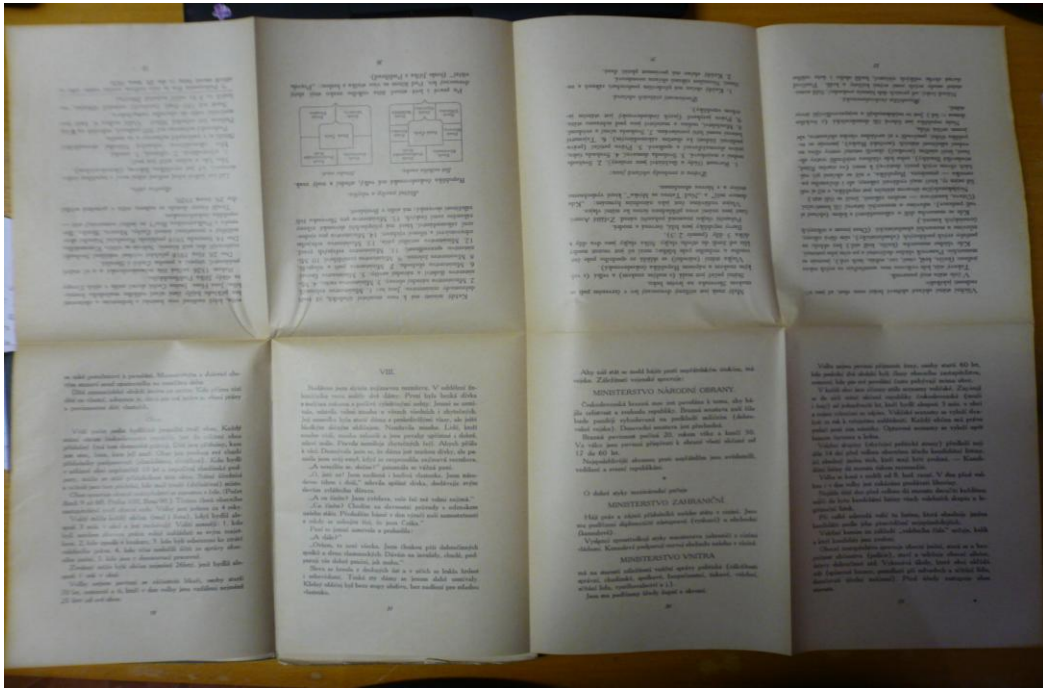
c) ukázka ilustrace ke kapitole Zdraví

Příloha č. 4

Zdroj: POLÁK-BLÁR, R. K. *Na cestách radosti a štěstí*. Praha: Státní nakladatelství, 1925.

a) ukázka formální stránky učebnice

b) ukázka textu z učebnice

*

Milá Soňo, svými vědomostmi můžeme pomoci lidem i v nebezpečích smrti. Zachránit bližnímu život nebo alespoň pomoci zachraňovati jest nejvznešenější čin v lidském životě. Málo vědomostí, ale užitečných, činí divy.

V závěji sněhové najdou zmrzlého zbloudilce a domnívají se, že nežije. Stačí vědět, že jest zapotřebí tříti ubožákovo tělo opatrně sněhem v chladné místnosti, potom ho položit do studené koupele a ve tření pokračovati. Místo sněhu můžeme použít studeného octa nebo kořalky. Když se nešťastník probudí, podáme mu silné kávy nebo vína. Světnici jen znenáhla oteplujeme.

Onemocní-li někdo úpalem slunečním, kdy chůze chabuje, dýchání slábne, kůže schne i srdce přestává zřetelně bít, zaneseme jej do stínu, dáme mu hojnost nápoje (vlažný čaj), na hlavu studené obklady; podporujeme pocení.

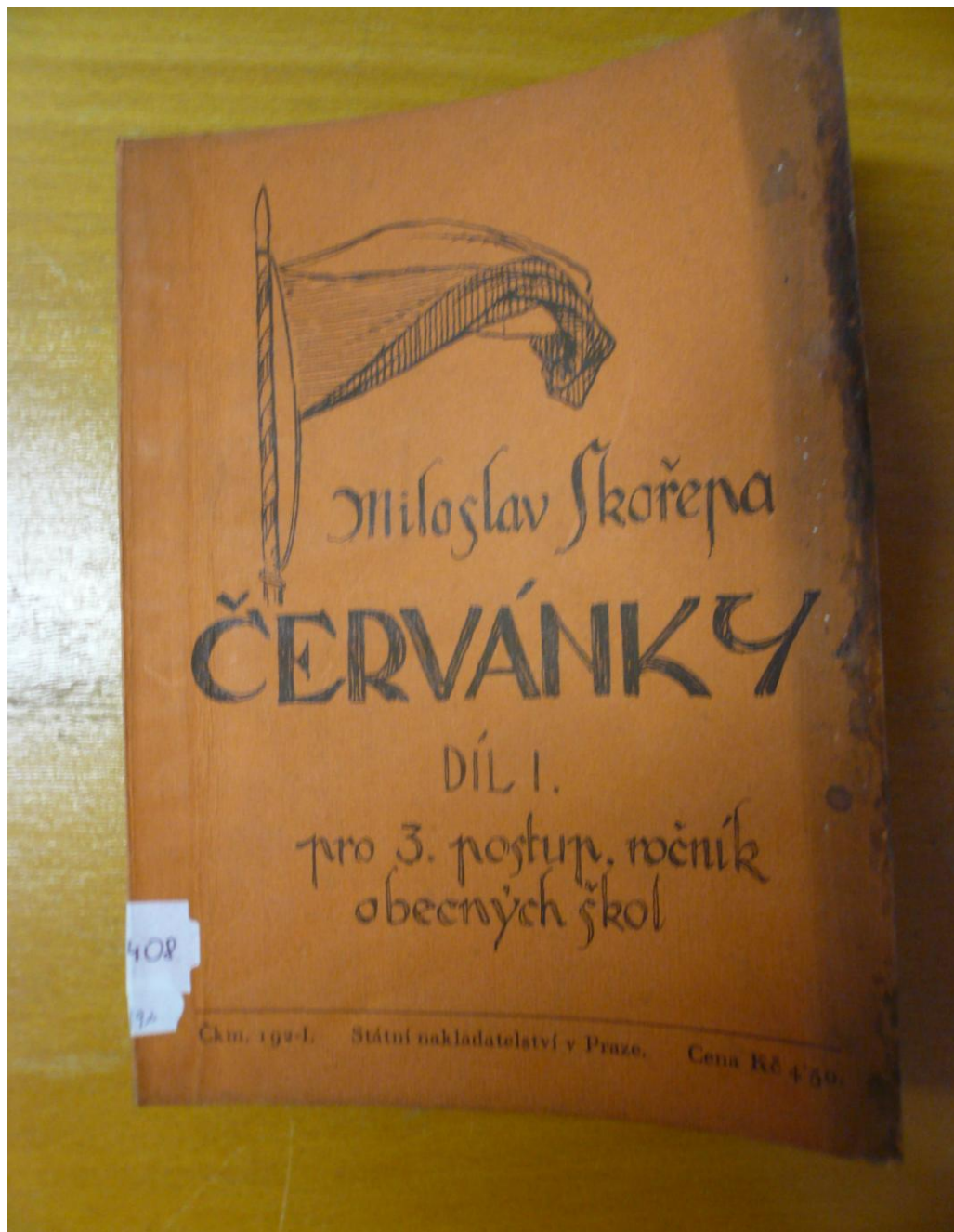
Při mdlobě uvolníme šat, aby mohla krev dobře proudit, ovlažujeme obličej studenou vodou, dáme čichati křen, cibuli, čpavek nebo silnou voňavku. Když se nemocný vzpamatoval poněkud, podáme mu černou kávu nebo koňak.

Hoří-li na někom šat, má se bez rozpaku vrhnouti do peřin. Uvidíme-li sami nešťastníka, položíme ho na zem a snažme se pokrývkami, šaty nebo hadry, které jsou nejbliže, ohně udusiti. Sějeme oděv s těla velmi opatrně, abychom neodutli popálené kůže, kterou natíráme olejem (nejlépe olivovým), dokud nepřijde lékař.

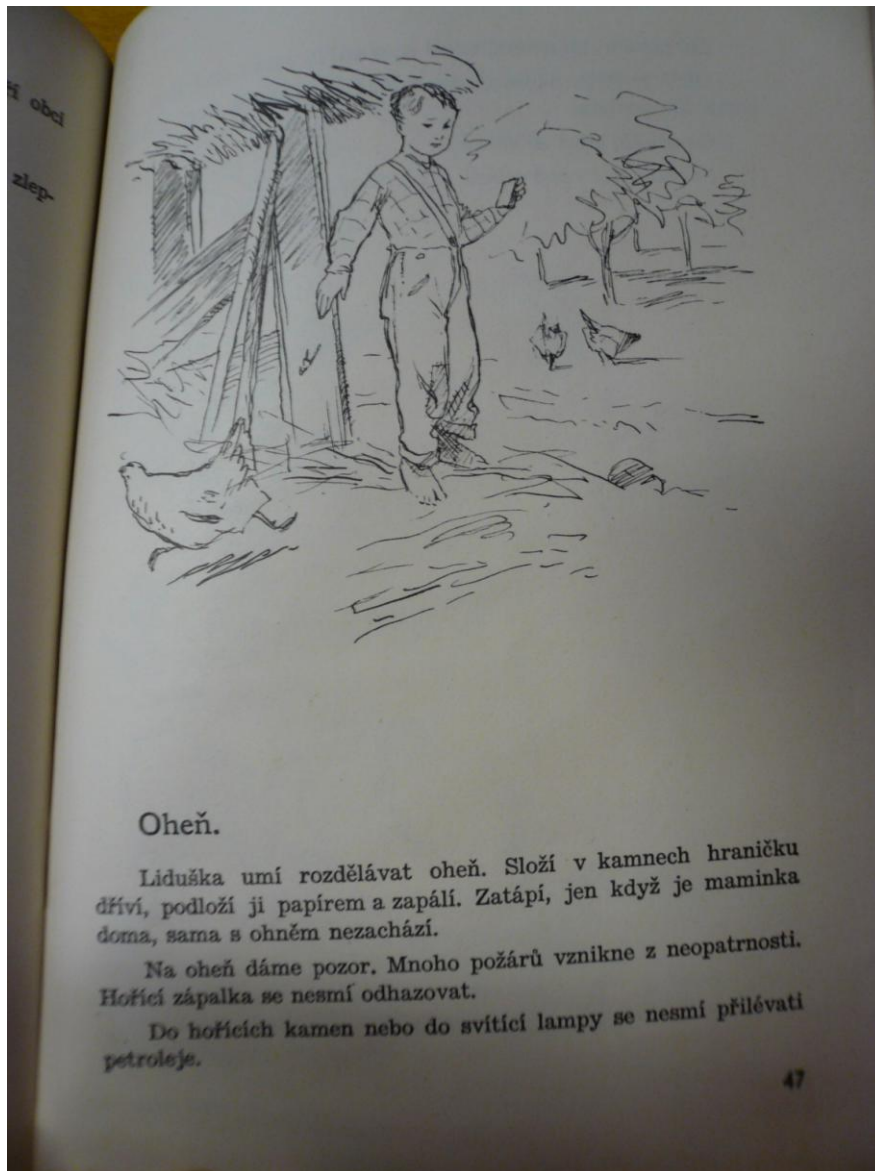
Příloha č. 5

Zdroj: SKOŘEPA, M. *Červánky*. Praha: Státní nakladatelství, 1935.

a) přední strana učebnice

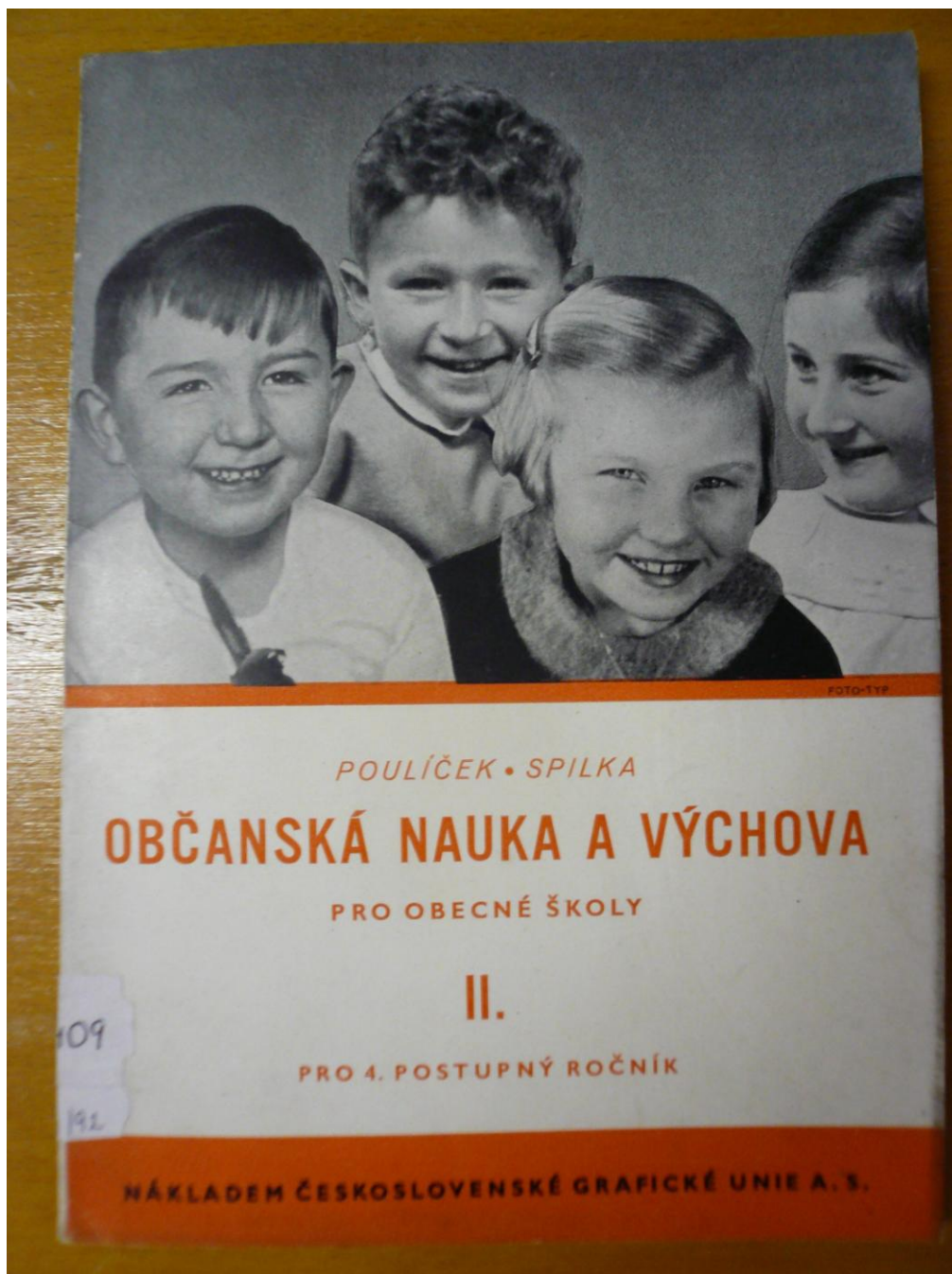
b) ukázka textu a ilustrace z učebnice

Příloha č. 6

Zdroj: POULÍČEK, F., SPILKA, J. *Občanská nauka a výchova pro obecné školy*. Praha: Česká grafická unie, 1936.

a) přední strana učebnice

b) ukázka zpracování tématu T. G. Masaryk

T. G. Masaryk.

7. března vzpomínáme narozenin presidenta-Osvoboditele, Tomáše Garrigua Masaryka. Toho dne roku 1850 narodil se Masaryk v Hodoníně na jižní Moravě. Jeho otec byl panským kočím. A přece se pilný Tomáš stal profesorem na universitě v Praze a vůdcem národa!

Již za Rakouska nabádal Masaryk český národ, aby se pilně vzdělával. Tak bude silný a uhájí se proti nepřátelům. Masaryk přednášel a psal do novin: „Vzdělávejte se, čtěte, pracujte! Hajte pravdy! Pravda vítězí! Nepijte lihovin, nekuřte! Národ pijanů je národem otroků.“ Co chtěl Masaryk na jiných, to dělal i sám.

Roku 1914 vypukla světová válka. Masaryk odjel za hranice a po celém světě hlásal: „Československý národ nechce poslouchati rakouského císaře. Žádá svobodu, chce si vládnouti sám!“ A naši legionáři za svobodu statečně bojovali a umírali. Konečně 28. října 1918 jsme svobodu dostali. Masaryka jsme si zvolili prvním presidentem Československé republiky. Tenkrát byl Masaryk ještě v Americe. Hned vsedl na loď a jel domů. To bylo jáso tu, když 21. prosince 1918 přijel drahý tatiček Masaryk do Prahy!

Masaryk se dožil vysokého věku, neboť žil střídě. Masa velmi málo, hlavně zeleninu, kaši, vejce, chléb, slabou kávu a buchty. Nekouřil ani nepil lihových nápojů.

Velmi rád jezdil president-Osvoboditel na koni a denně cvičil.

Už jako hoch mnoho četl. Knihy měl vždy velmi rád. Masaryk nás nabádá, abychom rádi cvičili a pilně se učili. Masarykovo heslo: Pravda vítězí! Je to také heslo naší republiky.

Masarykův návrat do Prahy 21. prosince 1918.

Tatičku starý náš.

Jiří Mahen.

Tatičku starý náš,
hrdinnou mysl máš!
Všecko mužné, co v nás dříme,
pro tě v sobě probudíme,
tatičku starý náš!

Cviky:

Proč říkáme T. G. Masarykovi president-Osvoboditel?
Vypravuj něco z Masarykova života!
Jak zní Masarykovo heslo?

Příloha č. 7

Zdroj: HORÁK, L. *Dějepis a nauka občanská pro I. třídu měšťanských škol*. Praha: Státní nakladatelství, 1921.

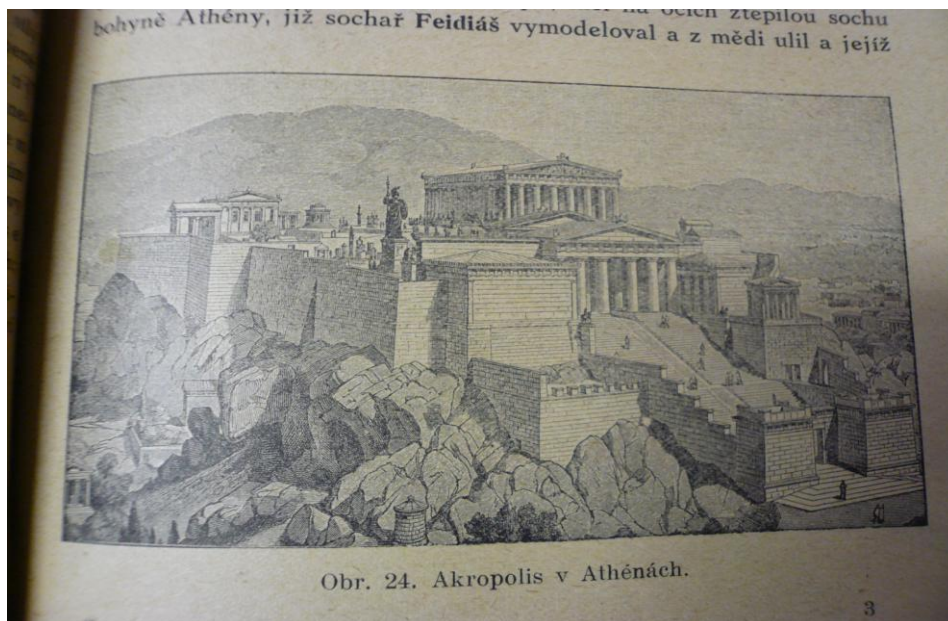
a) přední strana učebnice

b) ukázka iluminace v textu učebnice

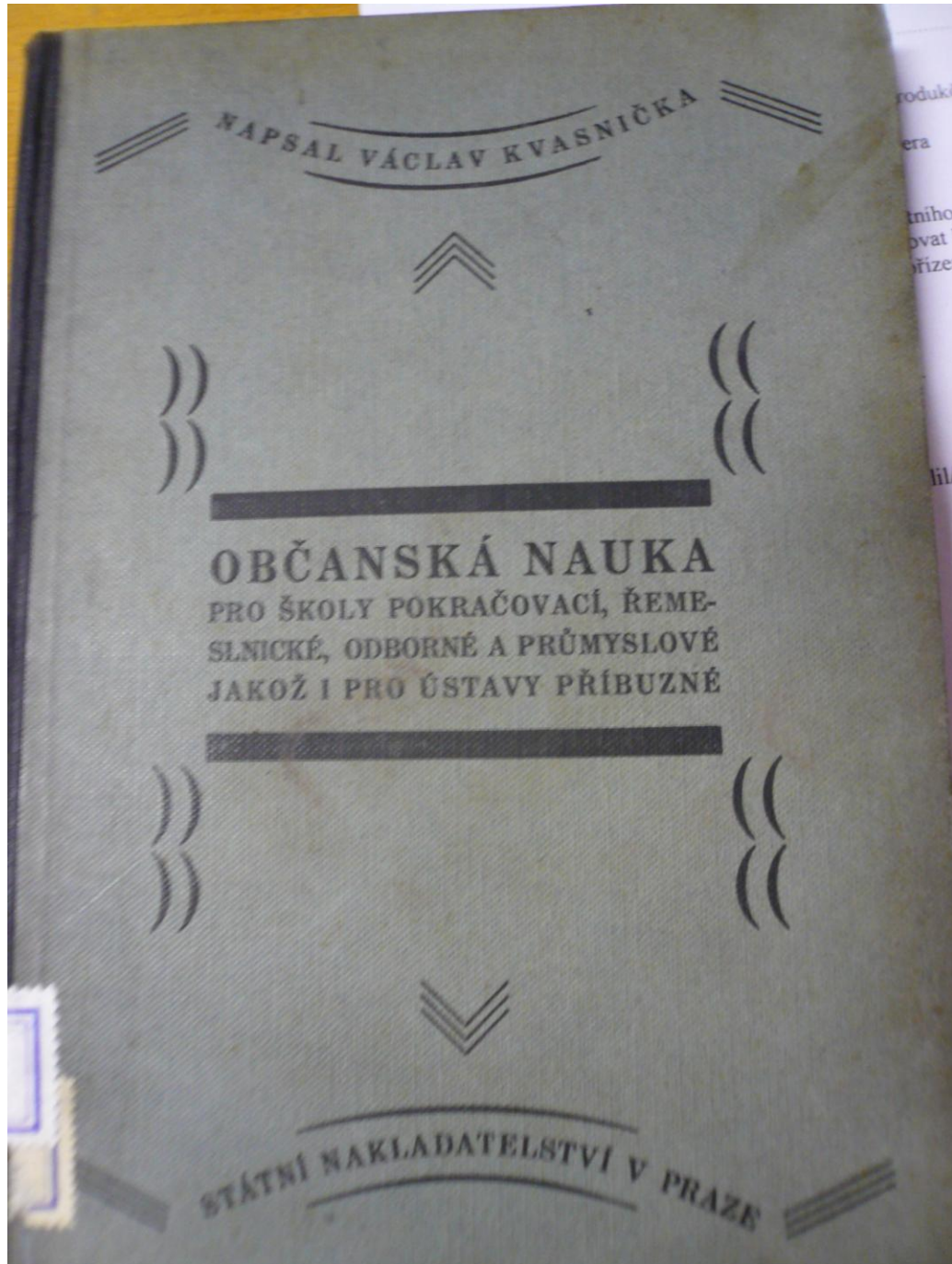
c) ukázka ilustrace z učebnice

Příloha č. 8

Zdroj: KVASNIČKA, V. *Občanská nauka pro školy pokračovací, řemeslnické, odborné a průmyslové jakož i pro ústavy příbuzné*. Praha: Státní nakladatelství, 1922.

a) přední strana učebnice

b) tabulka rozdělení moci ve státě

		Moc zákonodárná	Moc vládní a výkonná
		I. + II. + III. + IV.	
		Republika Československá	
III. Župní svaz zemský pro Slovensko 6 žup	II. Župní svaz zemský pro Moravu se Slezskem 6 žup	Národní shromáždění { sněmovna poslanecká, 300 na 6 let, senát, 150 na 8 let volených. Předsedové voleni řídí schůze.	President republiky. Vláda. (Ministerstvo vnitra a j. a jim podřízené státní úřady.)
	I. Župní svaz zemský pro Čechy 9 žup	9 župních zastupitelstev volí zemský župní sbor: 24 členů na 3 roky. Ti volí ze sebe zemský výbor svazový: 8 členů a 4 členy jmenuje ministr vnitra. Ostatních 16 členů, k nimž týž ministr 4 členy jmenuje, tvoří zemský dozorcí sbor svazový.	Jeden z 8 členů jmenovaných ministrem jest státním úředníkem; slove vrchní župan; jest předsedou; jemu jsou přiděleni úředníci zemského župního svazu.
	Župa	Župní zastupitelstvo čítá 35 volených členů. Má-li župa přes 700.000 obyvatelů, na každých dalších 20.000 obyvatelů připadá 1 člen. Na Slovensku může vláda třetinu členů jmenovati. — Volí se na 6 let. Župní zastupitelstvo volí ze sebe 8 členů župního výboru, 8 náhradníků a župní komise.	Předsedou jest státní úředník; ten slove ž. pan, jemu jsou přiděleni úředníci župní.
	Okres	Okresní výbor čítá 8 členů a 8 náhradníků; volí se na 4 roky. Města s vlastním statutem i s municipiemi a regulovanými magistráty mají činnost okresních výborů.	Předsedou jest státní úředník, okresní náčelník. Má k ruce úředníky okresní.
IV. Podkarpatská Rus	Obec	Obecní zastupitelstvo se volí na 4 roky. Počet členů řídí se podle počtu obyvatelů. Obecní rada čítá třetinu z počtu členů obecního zastupitelstva.	Starosta jest volen obecním zastupitelstvem; není státním úředníkem. Obecní úředníci pracují v kancelářích obecních.

Podkarpatská Rus (podle nařízení vlády z 26. dubna 1920, čísto 356 Sb. z. a n.) je zatím, než bude ustaven její sněm, spravována guberniální radou v Užhorodě; ta čítá 16 členů. Předsedu (guvernéra) a místopředsedu (viceguvernéra) jmenuje prezident republiky a 4 členy jmenuje vláda.

c) ukázka žádosti k tovaryšské zkoušce

a poslala stvrzeníku,
Nato napsal učeň žádost tohoto znění:

V Mladé Boleslavi 10. července 1922.

Komisi pro zkoušky tovaryšské
v Mladé Boleslavi.

Václav Bartoš, učeň strojnický
a zámečnický u řy Josef Beneš
v Mladé Boleslavi, 197-II.,

prosi, by připuštěn byl
ke zkoušce tovaryšské.

Počet příloh: 3.

Prosím, abych podle čl. 104 d. ž. ř. byl připuštěn ke zkoušce tovaryšské a žádost svoji dokládám tímto:

A 1. Podle vysvědčení učebního, příl. A, vstoupil jsem do učení 1. srpna 1919; doba učební končí 31. července 1922.

B 2. Podle přiloženého vysvědčení B vychodil jsem s prospěchem trojtřídní odbornou živnostenskou školu pokračovací v Mladé Boleslavi.

C 3. V příloze C stvrzuje mi Obchodní a živnostenská komora v Liberci, že jsem zaplatil zkušební taksu Kč 6.—.

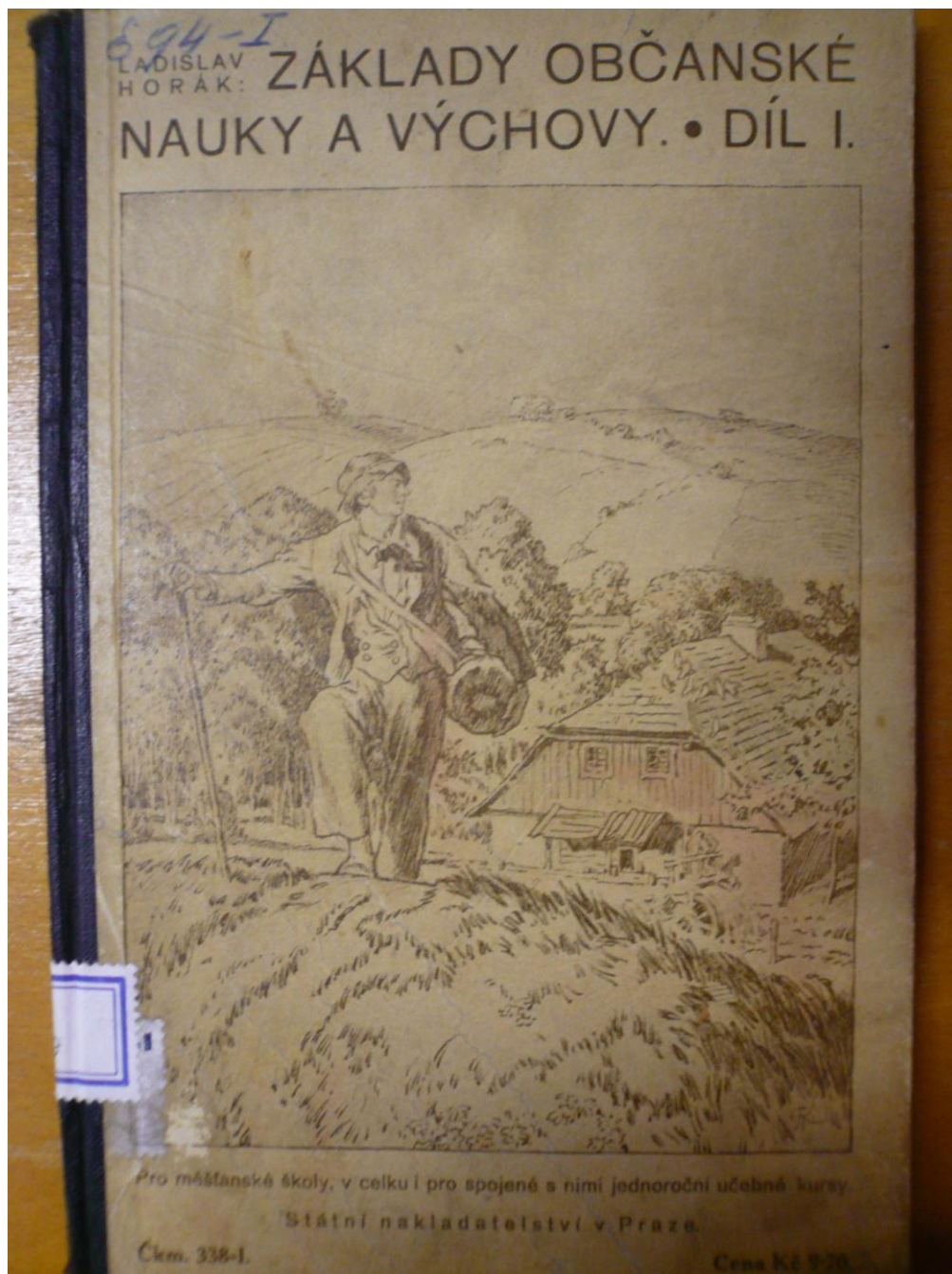
Pročež zdvořile žádám: Komise pro zkoušky tovaryšské, račiž mne ke zkoušce připustit a oznámit mi, kdy zkouška se koná.

Václav Bartoš.

Příloha č. 9

Zdroj: HORÁK, L. *Základy občanské nauky a výchovy*. Praha: Státní nakladatelství, 1928.

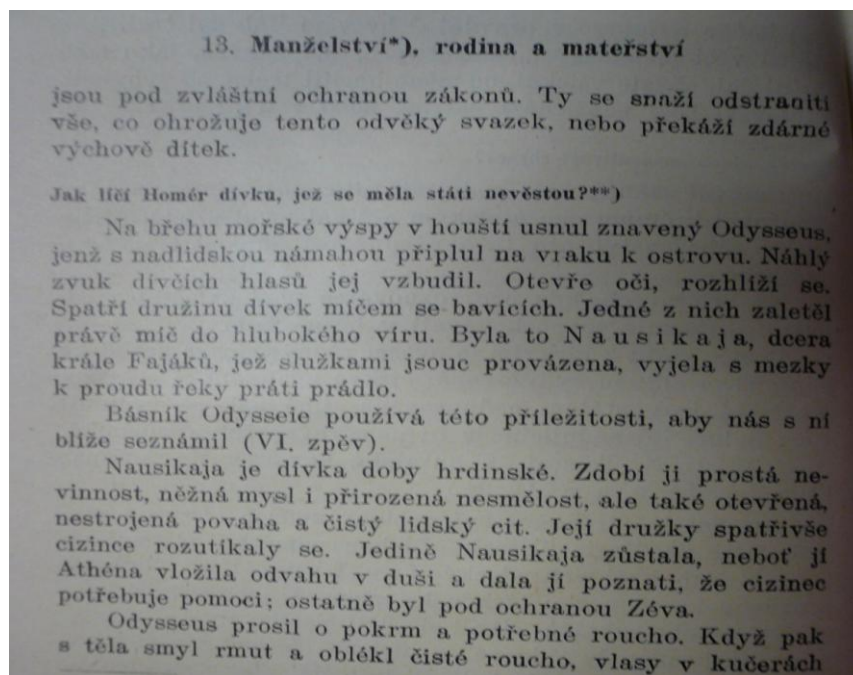
a) přední strana učebnice

b) ukázka zpracování tématu Soudní kraj

c) ukázka zpracování tématu Manželství, rodina a mateřství

K. V. Mašek: Příčinnost.

mu splývaly na plece, byl květu kosatce podobný. Nausikaja mimovolně se podivila té přeměně a před služkami projevila: „Kéž jednou manžela takového se mi dostane sňatkem, bydle tu s námi a kéž by u nás se mu zlíbilo zůstat!“

Nausikaja chtěla se provdati z lásky, chtěla s manželem snášeti všechny společné starosti, strasti i nemoci až do stáří, ba až do smrti. A tu nestačí jen láska, je třeba o d d a n o s t i. Ke komu? Nausikaja ještě velmi málo znala Odyssea, nemohla věděti, zdali zaslouží její oddanosti a zdali by jí podobnou oddaností a věrností oplácel, odřekl se zálib svobodného života a našel štěstí v rodinném zátíší. Její cudnost však ji zachránila od předčasného projevu citu a příběh se jinak vyřešil: Odysseus odplul do svého domova Ithaky, kde jej očekávala věrná jeho choť Penelope, neboť — byl ženat.

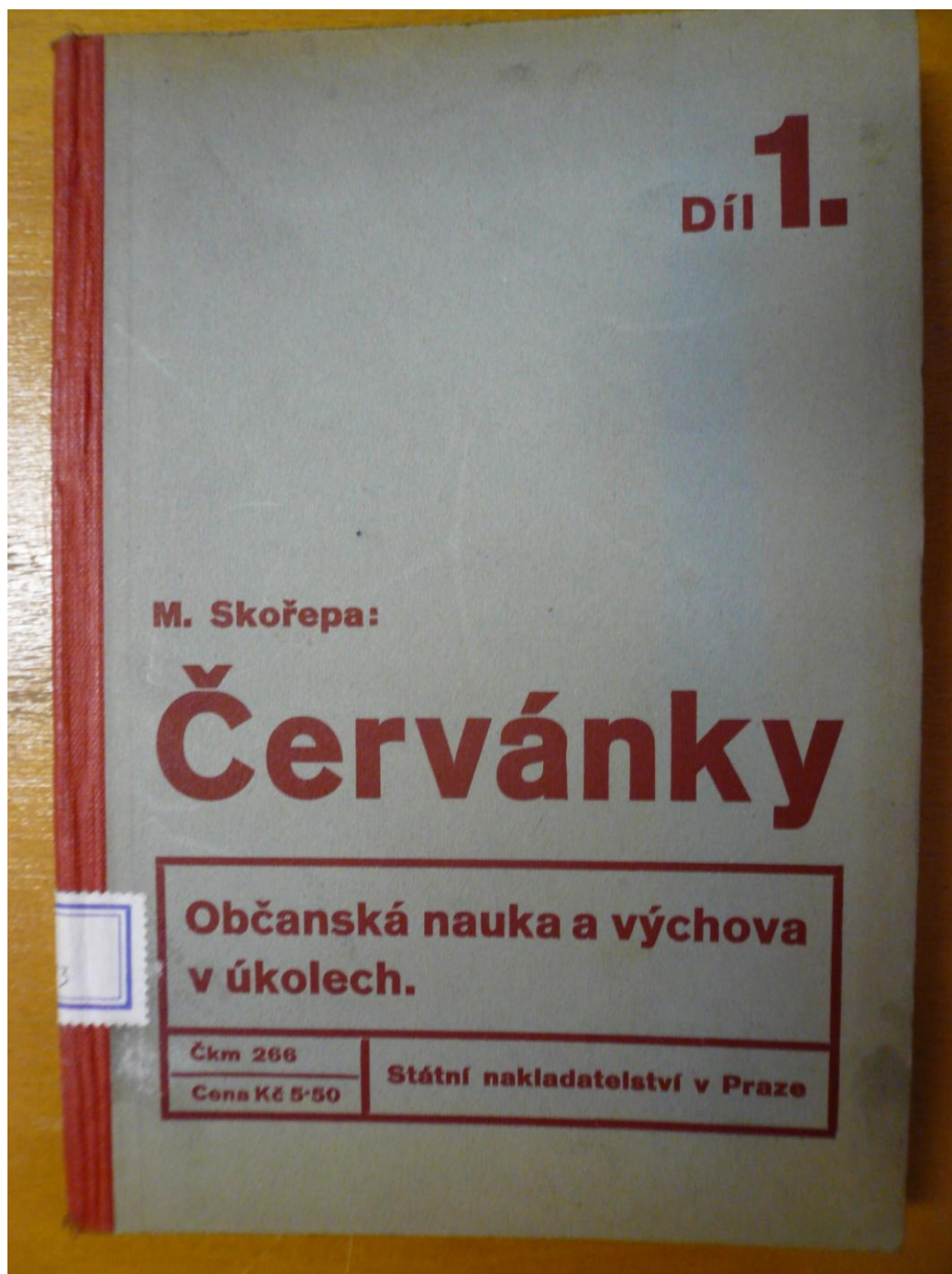
Jak vylíčil Homér věrnou choť?

Deset let uplynulo již od návratu Achajských od Troje, dvacet od jejich odjezdu do války. Ithačtí bohatýři již nedoufali v návrat svého krále Odyssea; naléhali, aby se královna znovu provdala a někteří z nich se ubytovali i v paláci. Penelope nemohla je odehnati, ale na nový sňatek nemyslíla a používala i lsti, aby rozhodnutí oddálila. V své komnatě po celé dny tkala roucho pro starého otce svého manžela a co

Příloha č. 10

Zdroj: SKOŘEPA, M. *Červánky*. Praha: Státní nakladatelství, 1936.

a) přední strana učebnice

b) ukázka ilustrace z učebnice

c) ukázka textu z učebnice

Úkol 144. Čtete příběhy a odpovídejte na otázky:

I. *Babiččina slechetnost.* Strážník pozoroval vetchou stařenku v parku na místě, kde si hrávaly děti. Viděl, jak se shýbla, něco zvedla a rychle zabalila do šátku. Šátek zastrčila do kapsy a odcházela. Strážník si myslil: „Jistě našla peníze nebo prsten; musím za ní.“ Stopoval stařenku až k chudému domku v úzké uličce a vešel za ní do světničky. Tam na ni spustil: „Vy jste něco našla v parku a schovala jste to do šátku. Ukažte, co to je!“

Babička ulekaně vydechla: „Nic jsem nenašla.“

„Nezapírejte,“ naléhal strážník, „viděl jsem vás. Ukažte šátek!“ Vzal jí z rukou šátek, rozbil a našel v něm — skleněné střepeiny. Udiven ptal se stařenky: „Prosim vás, proč sbíráte takové střepey?“

„Je mi líto bosých dětí. Kdybych měla peníze, koupila bych jim střevice. Ale sama nemám co do úst. A tak aspoň sbírám střepey, aby si nerozřízly nožičky.“

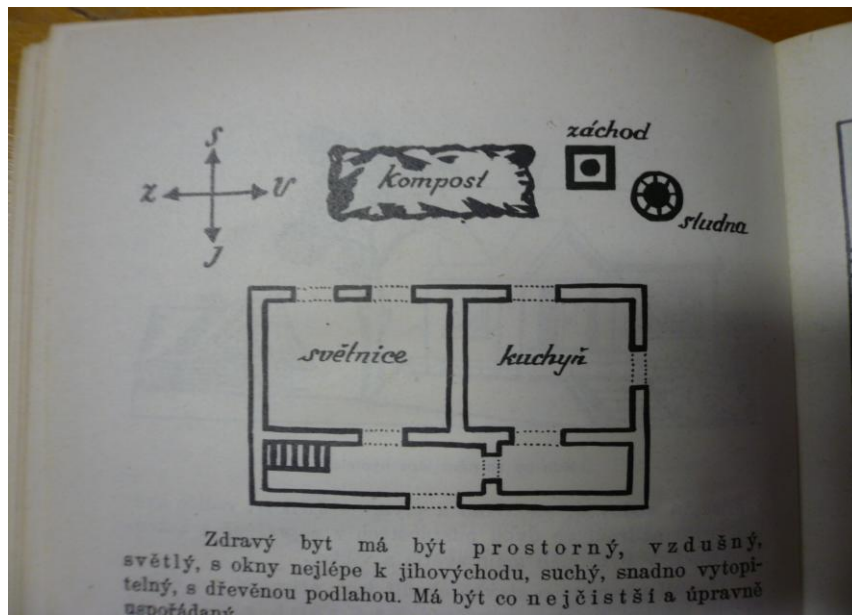
„Promiňte, babičko, že jsem vás podezíral,“ řekl strážník, pozdravil a odcházela.

a) Líbí se vám jednání stařenčino?

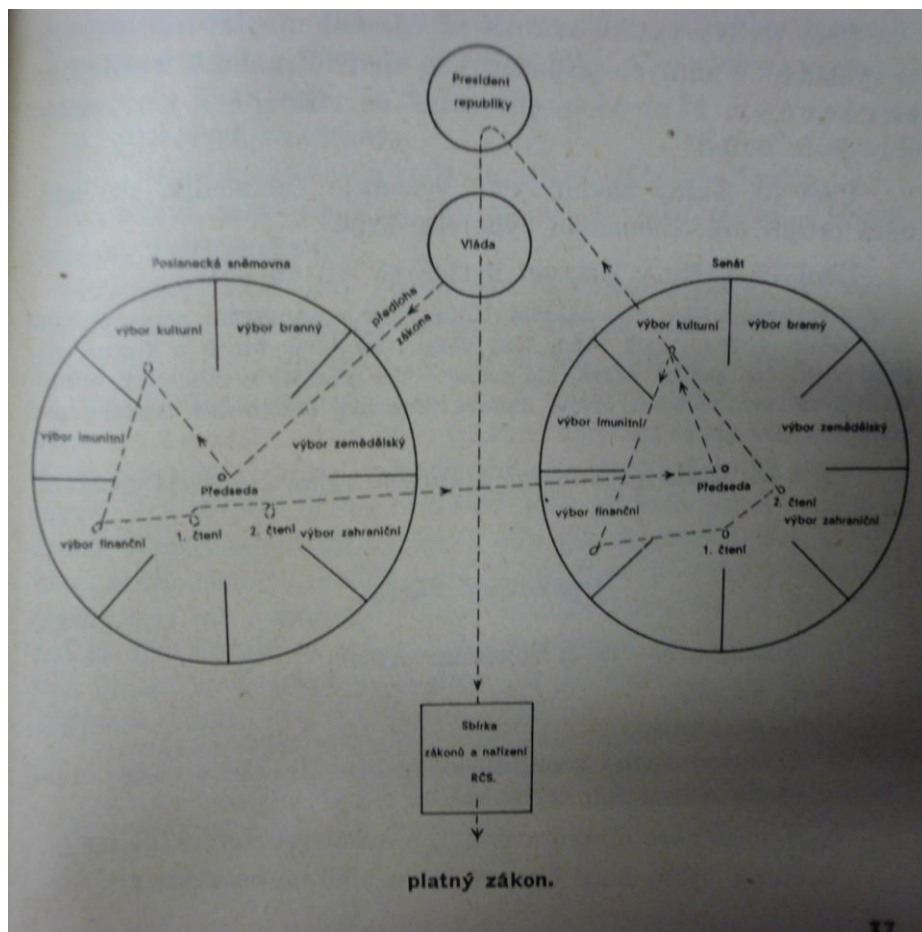
b) Čeho byste přáli té stařence? Co by asi dělala, kdyby měla hodně peněz?

c) Stařenka nedávala chudým dětem ničeho. A přece jim prokazovala dobrodiní. Měl snad její skutek menší cenu proto, že nikdo od ní ničeho nedostal?

d) náčrt zdravého bydlení

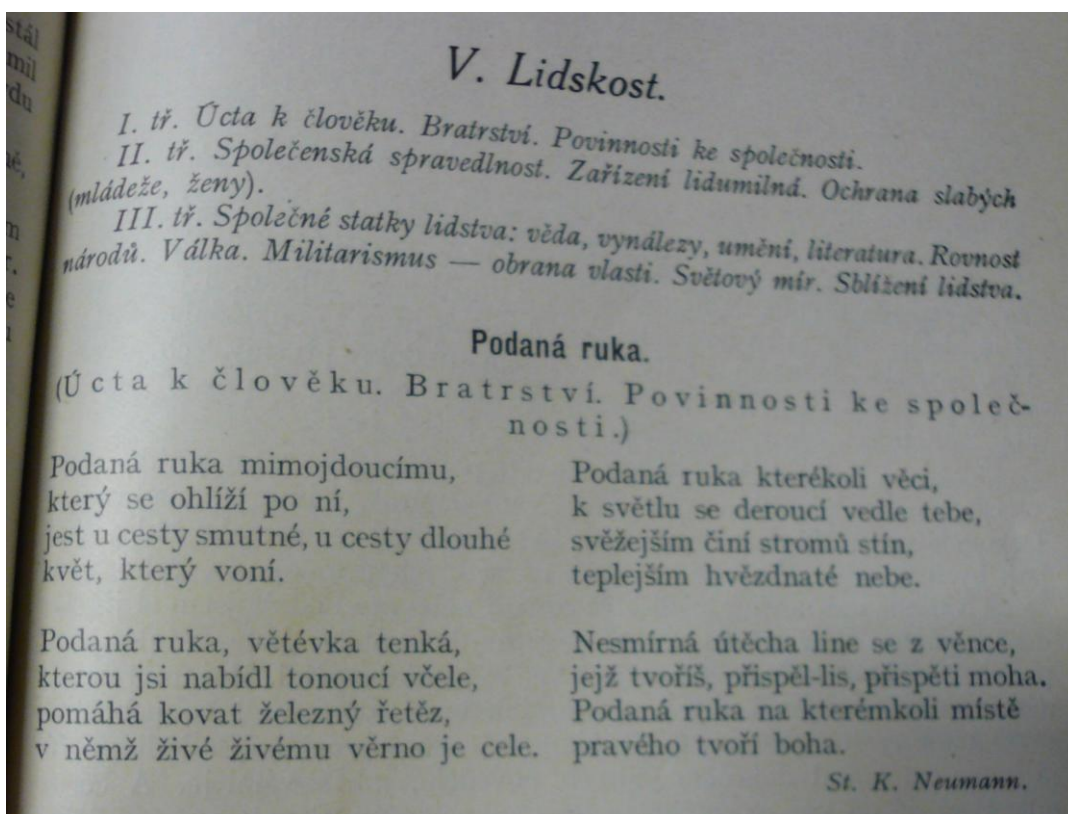
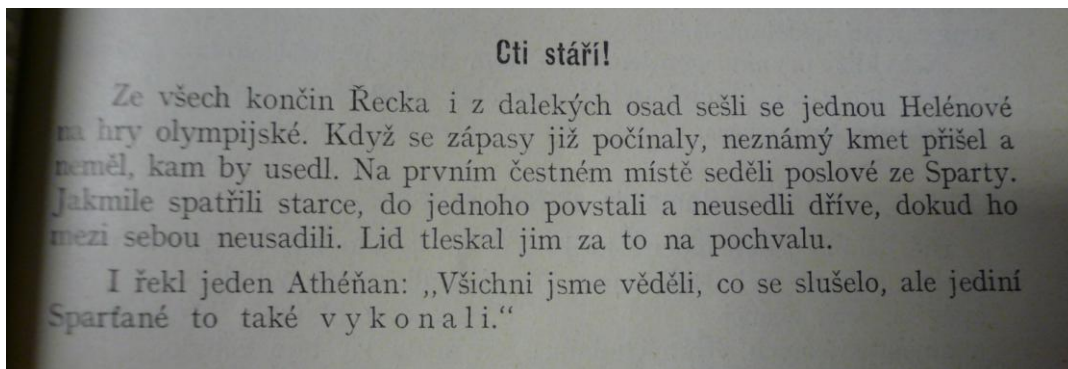
e) postup vzniku zákonů

Příloha č. 11

Zdroj: LEDR, J., HOŘČIČKA, J. *Občanská výchova a nauka ve škole národní*. Praha: Česká grafická unie, 1923.

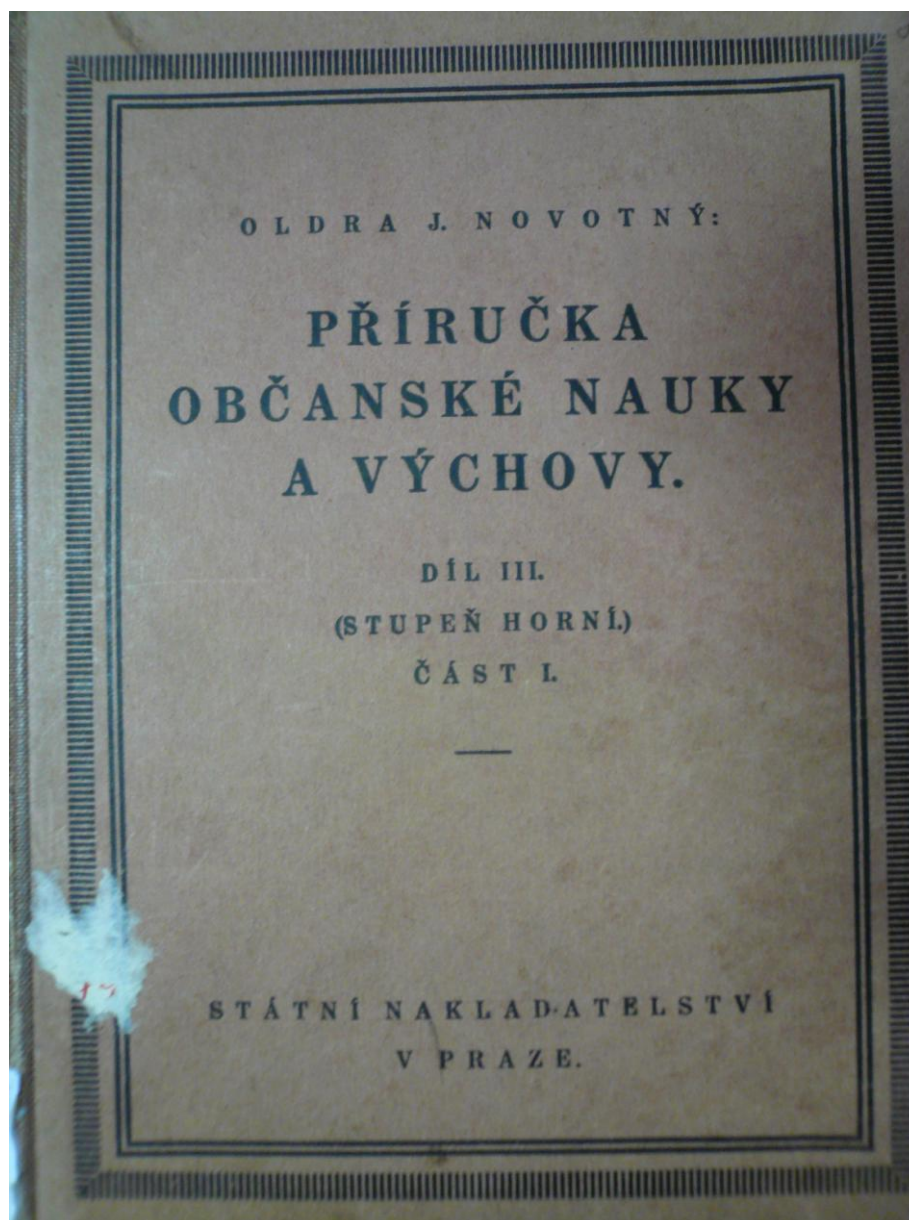
a) ukázky textu z příručky

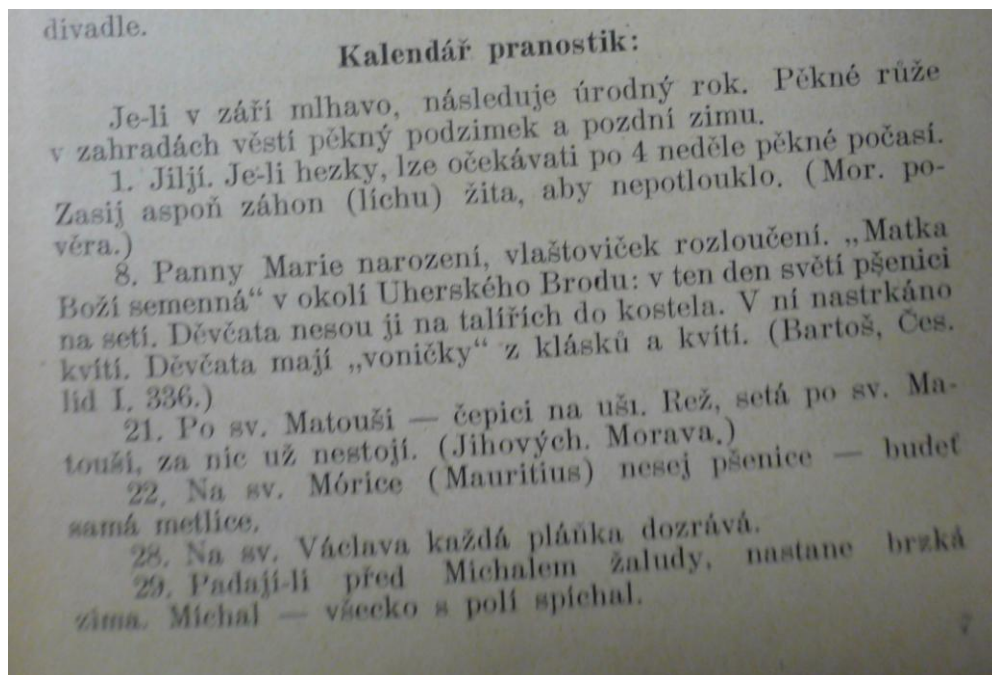
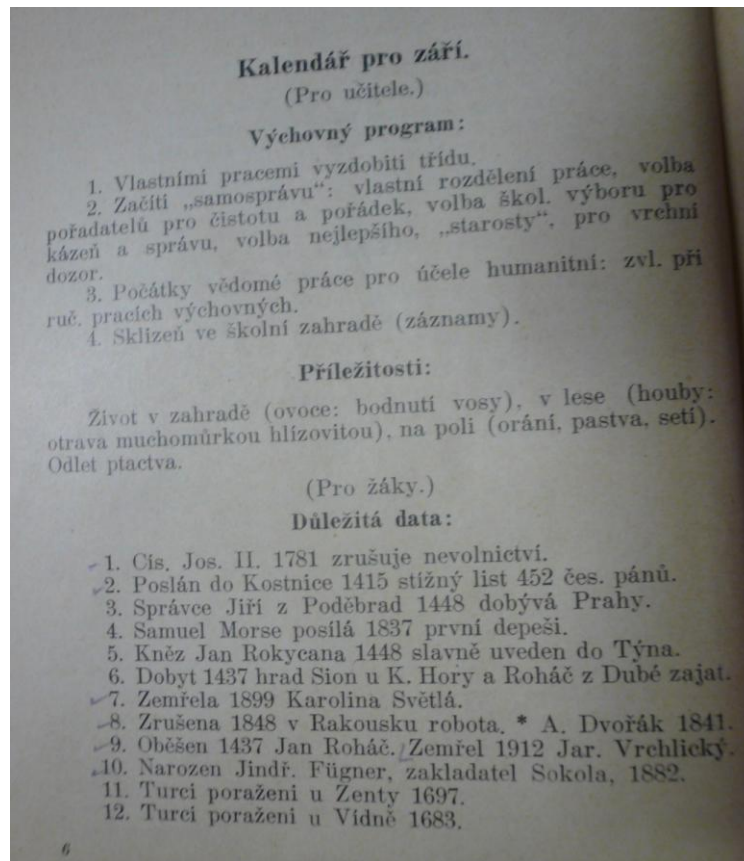
Příloha č. 12

Zdroj: NOVOTNÝ, J. O. *Příručka občanské nauky a výchovy*. Praha: Státní nakladatelství, 1923.

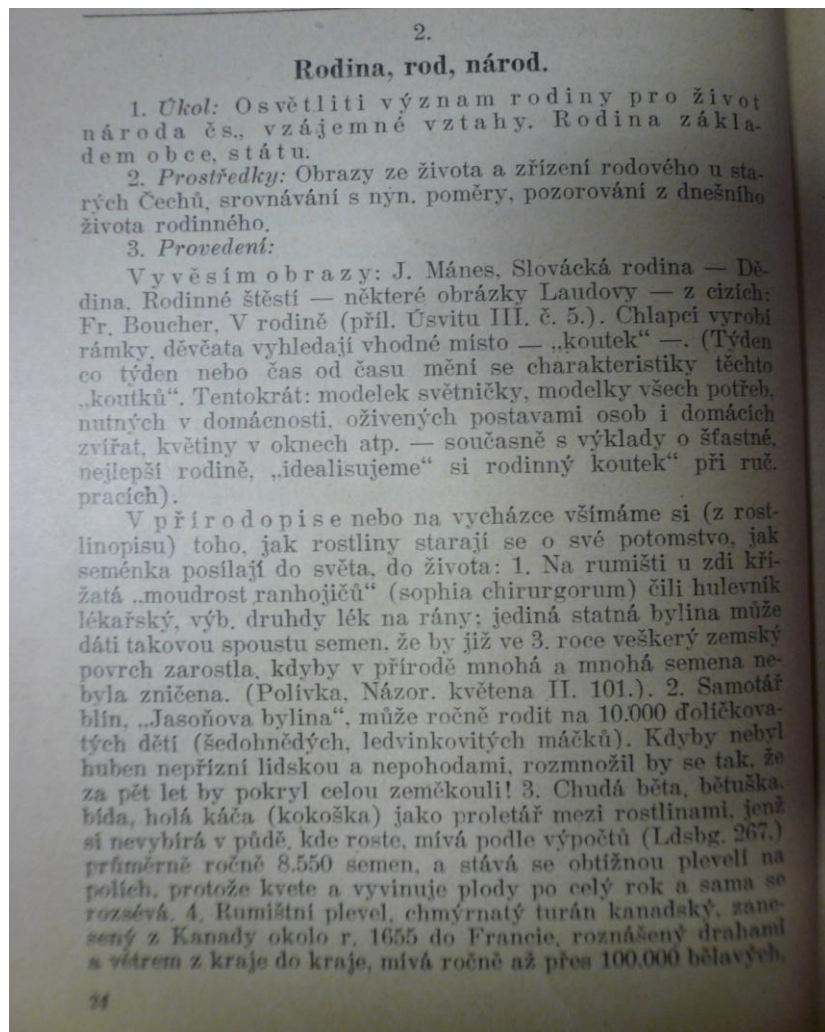
a) přední strana příručky

b) ukázky textu z příručky – kalendář

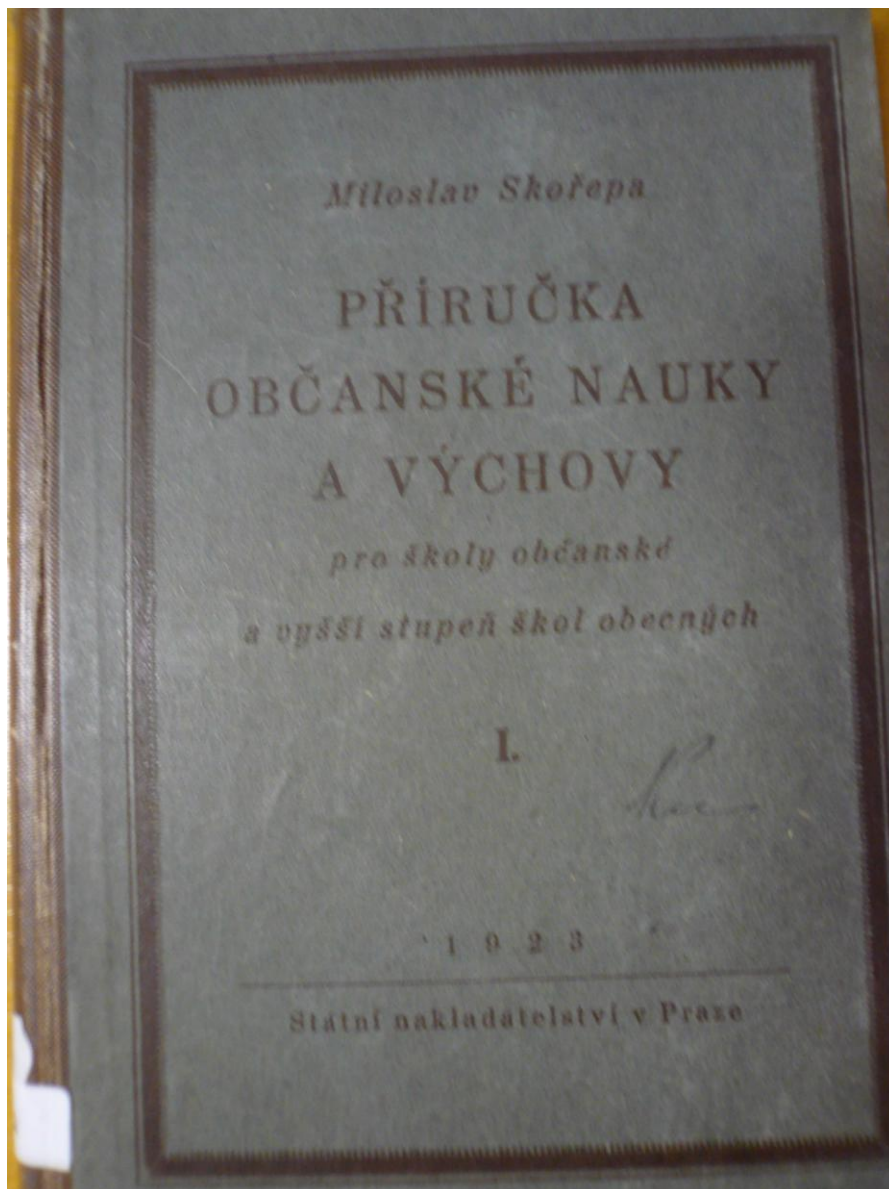
c) ukázka zpracování tématu Rodina, rod, národ

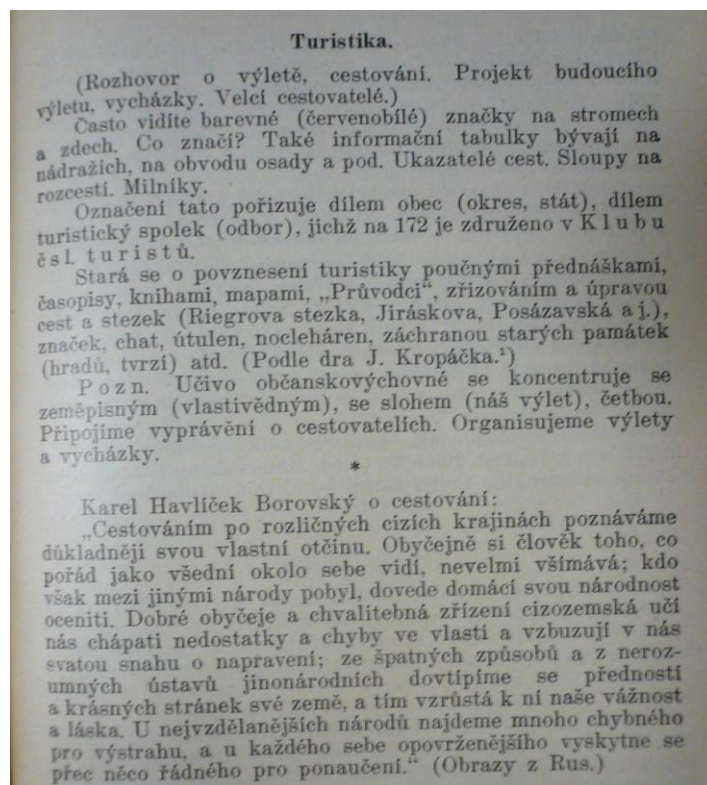
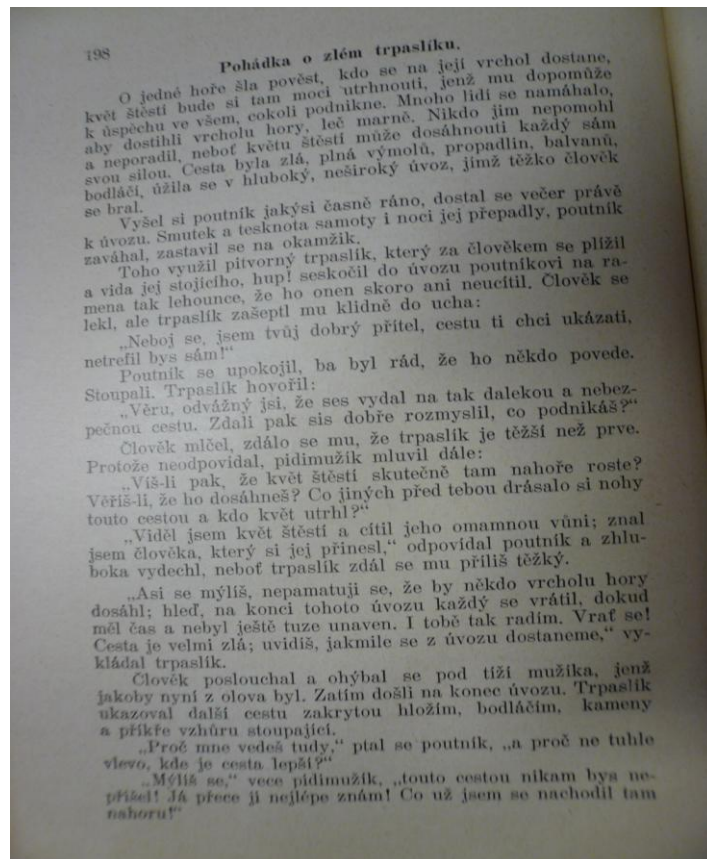
Příloha č. 13

Zdroj: SKOŘEPA, M. *Příručka občanské nauky a výchovy*. Praha: Státní nakladatelství, 1923.

a) přední strana příručky

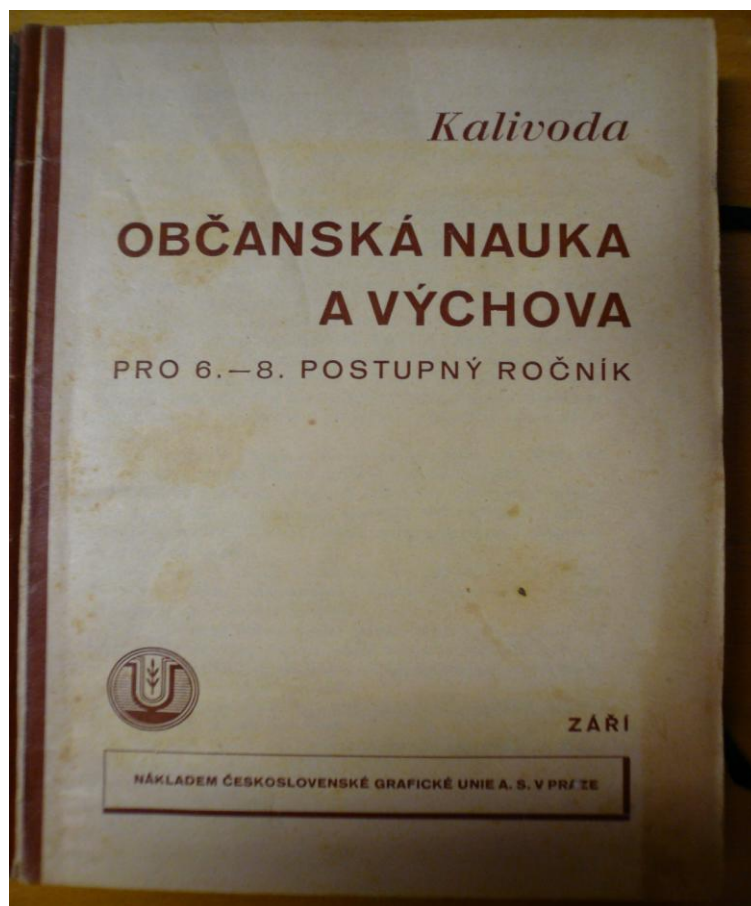
b) ukázky textů z příručky

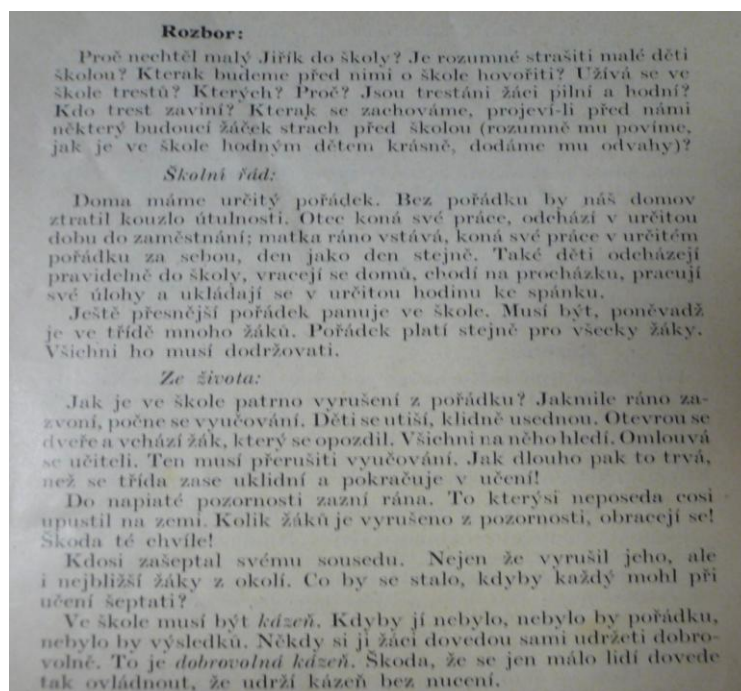
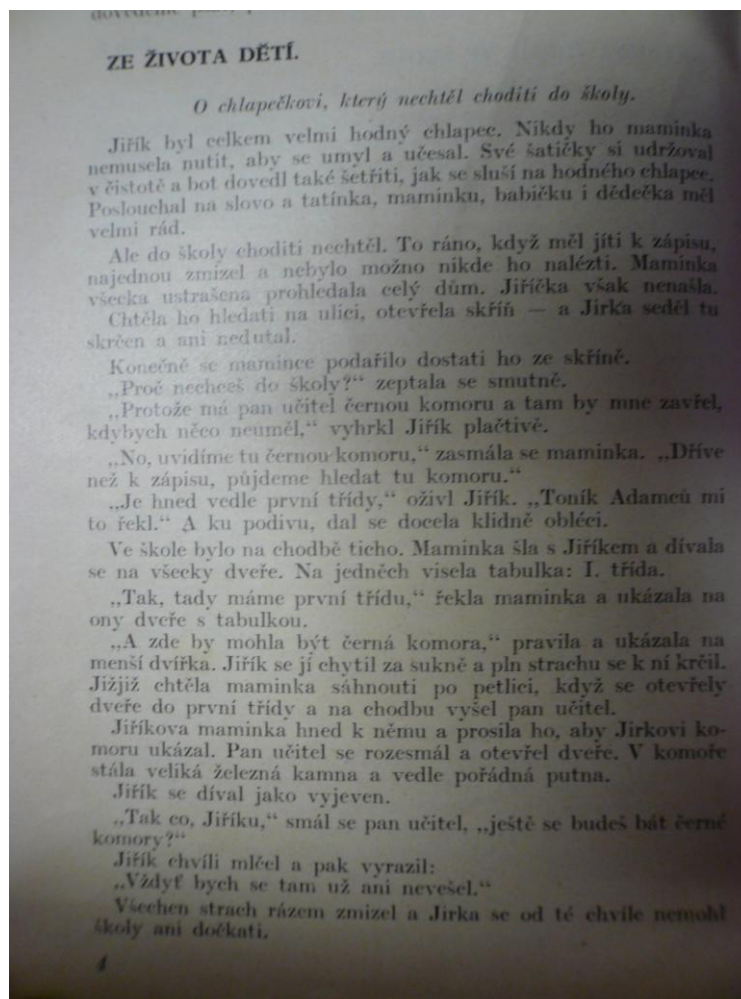
Příloha č. 14

Zdroj: KALIVODA, K. *Občanská nauka a výchova*. Praha: Československá grafická unie, 1935.

a) přední strana příručky

b) ukázka textu + rozbor textu

c) tabulka pro žáky

Jak vyspívám v roce 1935.

Pravidelně vyplňujte tabulku:

Datum měření:		1. I.	1. IV.	1. VII.	1. X.	31. Příbyl XII. či ubyl
Tělesná délka <i>cm</i>						
Tělesná váha <i>kg</i>						
Objem hrudníku	při vdechu <i>cm</i>					
	při výdechu <i>cm</i>					
Šířka ramen <i>cm</i>						
Šířka pánve <i>cm</i>						
Délka pídě <i>cm</i>						
Délka stopy <i>cm</i>						
Délka rozpažení <i>cm</i>						
Počet zubů	zdravých					
	plombovaných					
	zkažených					
	vytržených					
Délka kroku <i>cm</i>						
Délka skoku do dálky	s místa <i>cm</i>					
	s rozběhem <i>cm</i>					
Výška skoku s rozběhem <i>cm</i>						

Tabulku pravidelně vyplňujte! Abyste mohli srovnávat, zda se vyvíjete pravidelně, opište si tuto tabulku:

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Aneta Galašová
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	Mgr. Gabriela Medved'ová
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Občanská nauka a výchova v období první ČSR
Název v angličtině:	Civics and education in the first Czechoslovak republic
Anotace práce:	V diplomové práci se zaměřujeme na vývoj občanské nauky a výchovy v období let 1918 až 1938, její osnovy a metody. V práci je zařazen také historický kontext a rozbor učebnic občanské nauky a výchovy z počátku 20. století.
Klíčová slova:	Občanská nauka a výchova, metody, osnovy, rozbor učebnic
Anotace v angličtině:	In the thesis we deal with a evolution of civics and education from 1918 to 1938, curriculum and methods. There is also included a historical context and analysis textbooks of civics and education from beginning of the 20th century.
Klíčová slova v angličtině:	Civics and education, methods, curriculum, analysis textbooks
Přílohy vázané v práci:	<p>Příloha č. 1 – a) přední strana učebnice b) ukázky ilustrací c) ukázka textu</p> <p>Příloha č. 2 – a) přední strana učebnice b) obrázek státního znaku c) ukázka mravoučného textu</p> <p>Příloha č. 3 – a) přední strana učebnice b) ukázka textu z učebnice c) ukázka ilustrace ke kapitole Zdraví</p> <p>Příloha č. 4 – a) ukázka formální stránky b) ukázka textu z učebnice</p>

	<p>Příloha č. 5 – a) přední strana učebnice b) ukázka textu a ilustrace z učebnice</p> <p>Příloha č. 6 – a) přední strana učebnice b) ukázka zpracování tématu T. G. Masaryk</p> <p>Příloha č. 7 – a) přední strana učebnice b) ukázka iluminace v textu učebnice c) ukázka ilustrace z učebnice</p> <p>Příloha č. 8 – a) přední strana učebnice b) tabulka rozdělení moci ve státě c) ukázka žádosti k tovaryšské zkoušce</p> <p>Příloha č. 9 – a) přední strana učebnice b) ukázka zpracování tématu Soudní kraj c) ukázka zpracování tématu Manželství, rodina a mateřství</p> <p>Příloha č. 10 – a) přední strana učebnice b) ukázka ilustrace z učebnice c) ukázka textu z učebnice d) nákres zdravého bydlení e) postup vzniku zákonů f) křížovka</p> <p>Příloha č. 11 – a) ukázky textu z příručky</p> <p>Příloha č. 12 – a) přední strana příručky b) ukázky textu z příručky – kalendář c) ukázka zpracování tématu Rodina, rod</p> <p>Příloha č. 13 – a) přední strana příručky b) ukázky textů z příručky</p> <p>Příloha č. 14 – a) přední strana příručky b) ukázka textu + rozbor textu c) tabulka pro žáky</p>
Rozsah práce:	131 stran
Jazyk práce:	čeština

